

1940 - DICTATUL DE LA VIENA ÎN ISTORIA ȘI MENTALUL ROMÂNILOR

*Dedic acest volum,
încă nepublicat, la data de 25 August 2012,
data întâlnirii după 40 de ani de la absolvire,
distinsei mele diriginte, Clasa XII G,
din Liceul Militar „Ștefan cel Mare”,
prof. Ana BEJENARIU
cu toată considerația, admirația și prețuirea aceluia
pentru care a fost un model profesional și de viață.
Col. r. dr. Constantin Moșincat*

1940 - DICTATUL DE LA VIENA ÎN ISTORIA ȘI MENTALUL ROMÂNILOR

Editura

TIPO MC

ORADEA, 2012

ISBN 978-973-88873-3-6

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
1940 - DICTATUL DE LA VIENA. Simpozion național
(2011 ; Oradea)

1940 - Dictatul de la Viena în istoria și mentalul
românilor : simpozion național : Oradea, 30 august 2011 /
cuvânt înainte, coord.: col. r. dr. Constantin Moșincat. -
Oradea : Tipo MC, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-973-88873-3-6

I. Moșincat, Constantin (pref., coord.)

94(100)"1940" Viena

341.24(100)"1940" Viena

94(498+498.4+439)"1940"

Coperta: Costel Cărăianul

Copyright © 2007, Editura **Tipo MC** din Oradea

Nici o parte din textul acestei cărți nu poate fi
copiată fără acordul autorilor și al Editurii **Tipo**
MC din Oradea

Cuvânt lămuritor

Istoriografia reflectă, în genere, corespondența cu realul evenimentelor. Istoria ne apare ca o realitate deplin confecționată, preexistând demersului cunoașterii ei. Istoricul înregistra ca un „reporter de investigații” o anumită perioadă de timp. Mutarea istoriografiei în secolul trecut constă în primul rând în admiterea imposibilității cunoașterii obiective a fenomenului istoric. Aceasta nu se referă la constatări punctuale, de genul „Dictatul de la Viena a avut loc pe 30 August 1940”, ci la procese de durată, la judecăți și interpretări.

Între preocupările istoriografiei din ultimele decenii a fost și mai este vehiculată intens problematica numită **istoria mentalităților**. În fapt, „mentalul” a fost dintotdeauna consemnat și relatat de istorie. Încă înaintea ei, - de mituri, legende, producții literare. Studiul mentalităților vrea să însemne depășirea imaginii „oficiale” a actorilor istoriei, precum și sau mai ales și a elitei acestora. Mentalitățile au o istorie specifică, în diverse epoci, fiind diferențiate prin nivelurile de cultură, prin sistemele de valori funcționale în cadrul acestora.

Având în vedere și asemenea preocupări istoricii care semnează studiile, susținute la sesiunea națională de comunicări de la Oradea, din 30 August 2011, se încadrează în curentul istoriografic al studierii mentalului românesc în raport cu un eveniment (din 1940) care a deschis calea spre manifestarea cu sălbăcie a orgoliilor unei administrații ocupante horthyste ce a marcat grav, a produs profundă durere pe seama unor români și evrei nevinovați.

Evenimente din toamna anului 1940, și mai ales episoade cu privire la jalea care a cuprins țara, înainte și după dezlipirea teritoriilor românești în 1940 – a Basarabiei și Bucovinei, în urma ultimatumului sovietic, din 26 iunie, a unei părți a Transilvaniei, în urma dictatului de la Viena, din 30 august 1940 și a Cadrilaterului, după tratativele de la Craiova, din 7 septembrie 1940 - merită să fie consemnate de istoria apropiată mai cu seamă că atunci, și în acele locuri, s-au consumat importante acte oficiale – decisive pentru destinul neamului românesc, pentru acei români care s-au întors acasă din pribegia exilului de peste 4 ani, la care au fost siliți.

Acest subiect al dramei suferite de românii rămași în teritoriul ocupat, expulzați cu forța și a celor refugiați, a fost unul pe larg tratat, în general și ca subiect de sine stătător (încă neepuizat) de istoriografia românească și nu pentru că nu existau documente, ci, mai degrabă, pentru că sistemul politic, din diferite epoci, a împiedicat prezentarea lor, sub pretextul de a nu deschide rănile încă necicatrizate, sau/și le-au dat o conotație politică (Vezi comunicarea prezentată de lect. univ. dr. Marcela Sălăgean, de la p.33 și urm.). Evacuarea teritoriilor cedate era planificată, în situația unui conflict armat, pentru ocrotirea populației civile, protecția bunurilor materiale, a tezaurului național de artă, cultură, etc., dar cedarea fără luptă nu a fost și nu a putut fi imaginată în nici o ipoteză a Marelui Stat Major român.

Sigur că arbitrajul liber a fost o metodă de dezbinare și de supunere spre ascultare a popoarelor din Europa centrală și din Balcani, practicat în deplină înțelegere de către marile puteri, în deceniul patru, din veacul trecut. Evacuarea în grabă și fără

luptă a Basarabiei și Bucovinei (în numai 2 zile, și acest termen devansat de tancurile sovietice, ajutate de mulți colaboraționiști evrei, din acele locuri) și a părții de nord-vest a Transilvaniei, impusă de cele 15 zile prevăzute în paragraful 2 al Dictatului de la Viena, a fost urmată de o expulzare masivă de români, de toate categoriile sociale, terorizați, tracasăți, bătuți, schingiuiți, omorâți și batjocoriți în toate felurile. La această teroare au participat: armata sovietică de ocupație, elementele evreiești bolșevizate, agenturile sovietice reactivate, (pentru părțile din estul României), armata ungară, gărzile paramilitare horthyste, agenturile reactivate și populația maghiară autohtonă și din Ungaria. Acei români care au rămas în teritoriile cedate au cunoscut deportarea și asuprairea sovietică, au îndurat prigoana maghiară, batjocura, sfidarea autorităților statale și umilința trufiei ungurului nemilos. Deși în puncte cardinale diametral opuse metodele erau aceleași, iar drama, care a urmat, a fost cumpănită.

În comunicările susținute, pe 30 August 2011, pe care le reproducem în lucrarea de față, prezentăm germeii care au generat doar isterica răbufnire și răzbunare a ocupanților unguri asupra românilor nevinovați, în evoluția și principalele momente din timpul ocupării și administrării maghiare-horthyste a părții cedate din Transilvania și din viața județelor ocupate dinainte și sub ocupație, precum și cruzimea inimaginabilă a ocupantului horthyst.

Cercetătorii fenomenului nu au ocolit aspectele sensibile, de conflict, considerând că lipsa unei reacții prompte la furibunda propagandă revizionistă maghiară, de pildă, a alimentat speranțele minoritarilor unguri și a afectat moralul trupelor și populației românești. Cedarea fără luptă a teritoriilor a fost considerată o adevărată slăbiciune militară și a fost exploatată larg, din punct de vedere propagandistic, pentru reactivarea elementelor iredentiste și a cercurilor agenturilor ungurești, alimentate cu subvenții de la Budapesta. Demersul științific al cercetătorilor se rezamă pe documente scrise, pe mărturii ale celor care, cu lacrimi în ochi și durere în suflet, au fost siliți să plece de acasă. Se știe că evoluția evenimentelor a determinat ca, în 1940, să dispară România Mare, prin rapturile teritoriale rusești din est, - Bucovina cu 10442 km², Basarabia cu 44422 Km, bulgărești din sudul Dobrogei de 6.921 km², și ungurești din nord-vest, care au luat sub ocupație un spațiu de peste 43.492 km², adică nord-vestul Transilvaniei, incluzând și Oradea, capitala județului Bihor.

Peste 7.000.000 de români au rămas astfel în afara granițelor croite cu vârful sabiei ostașului român în războiul întregirii. Tradițional, prima grijă a ocupanților – sovietici și unguri –, după aplicarea Ultimatumului din 26 iunie 1940 și a Dictatului de la Viena, din 30 August 1940, a fost aceea de a „curăța” orașele de intelectualii români – preoți, învățători și funcționari publici –, în primul rând de toți fruntașii acestora, potențiali adversari și critici. Este zguduitoare în acest sens, de pildă, lista celor 300 de români, care trebuiau să dispară pentru totdeauna din catalogul evidenței urbei de pe Crișul Repede, evidență întocmită cu largul concurs al unguirilor care dovedeau astfel cât de „loiali” fuseseră statului român unitar. Spre deosebire de acestea ocuparea sudului Dobrogei s-a făcut conform acordului de la Craiova, în patru etape, timp de 10 zile, într-o atmosferă foarte corectă și cordială, fără incidente.

Iată de ce, demersul nostru științific are un dublu caracter: **de recuperare a istoriei**, pe de o parte, și **de comemorare**, pe de altă parte, dar refuză să fie lacrimogen deoarece avem dreptul să stăm cu fruntea sus, să privim spre Europa, pentru că, noi românii, n-am făcut nimic potrivnic istoriei normale. Totodată, și după mai bine de 70 de ani, ne exprimăm oprobiul față de crimele și barbariile comise de horthyști și aducem un omagiu de suflet acelor care au suportat toată groaznică stăpânire din Ardealul vremelnice cedat, re trăindu-le suflătește prin parcurgerea acestor rânduri!

Nu vom fi de acord cu felul în care clasa politică și regele Carol al II-lea au gestionat destinele României a cărei interese și șanse le-au risipit, sacrificând și lezând demnitatea poporului român, periclitându-i destinul pentru o jumătate de veac. Documentele pe care participanții le-au prezentat la sesiune reflectă, în bună măsură, starea de spirit, modul cum a acționat armata și populația în acele zile de durere, deznădejde, revoltă și speranță. O asemenea problemă istorică presupunea și incursiuni în perioada interbelică, când s-a afirmat, în diverse forme, spiritul revizionist ungar. De aceea, este reconstituit și cadrul politic și militar, dintre cele două războaie mondiale, cu accent pe evidențierea acțiunilor blocului revizionist european (care a destabilizat Europa) și pe eforturile statului român de a contracara politica de subminare a păcii. În acest context, remarcăm măsurile de combatere a propagandei revizioniste maghiare, care au avut rezultate concrete destul de slabe, semnalate documentar atât de serviciile secrete românești cât și de presa vremii (Referiri concrete în materialul susținut de prof. univ. dr. Ioan Scurtu – p.13 și urm. Materialul subliniază nărvul politicienilor de a schimba Istanbulul cu Parisul, Berlinul sau Viena. Cu toate acestea în străinătate „nu suntem iubiți”, și datorită propagandei „deficitare, și o imagine preponderent negativă” p.19-21. Radiografia Europei subliniază gruparea forțelor revizioniste într-un bloc puternic căreia nici Mica Înțelegere și nici Înțelegerea Balcanică nu i-au putut face față. Evident că marile puteri au fost promotoarele politicii de toleranță (vezi acordul de la Munchen, primul arbitraj de la Viena, și Pactul Ribbentrop-Molotov p.28), înțelegeri care au marcat începutul satisfacerii pretențiilor teritoriale. Concluzia de final merită subliniată: „liderii politici au datoriat să învețe din lecțiile trecutului și să asigure României un context internațional favorabil, p.31”.

Cauzele tragediei românești din vara anului 1940 au fost multiple și s-au împletit, în chip nefericit, cu factorii internaționali nefavorabili și incapacitatea conducerii statale, politice și militare românești, de a asigura condițiile menținerii unității României Mari. Pe bună dreptate Iuliu Maniu considera că cedările teritoriale „fără o lovitură de sabie” reprezintă două știrbiri concomitente a demnității și a puterii statului. Revoltat pe guvernării carliste, Dinu Brătianu considera inutil efortul financiar făcut pentru edificarea fortificațiilor dacă tot am sfârșit în „ruină, fără a intra în război și fără a putea apăra granițele”¹. Peste timp, suntem de părere că guvernării și regele au greșit prin neangajarea luptei. Consecințele care au urmat au fost de natură

¹ Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *Armata română de la ultimatum la dictat, Documente*, vol.1, Editura Fundația general Ștefan Gușă, 2000, p. VII

teritorială, economică, militară, în sensul slăbirii capacității combative, dar și de natură umană, morală și de demnitate națională. Principalul vinovat, regele Carol al II-lea, a fost obligat să abdice.

Este interesant că, la câțiva ani de la acele dramatice evenimente, în lucrările sale de memorialistică și de însemnări, Carol al II-lea trăgea concluzii, uneori triste, făcându-i vinovați pe marii aliați pentru păguboasa lor politică de cedare și împăciuire în fața expansiunii germane și pe cei care i-au succedat la putere și cărora el le transmisese puterea, pentru a mai salva câte ceva din regatul ciuntit și prădat din toate părțile. Regele Carol al II-lea se arăta contrariat de lipsa de înțelegere a stării de spirit a românilor dispuși „a ne jertfi pentru apărarea granițelor civilizației de pe Rîn” care era sinonimă cu jertfa pentru fruntăriile noastre². O situație reciprocă nu putea fi gândită în cancelariile occidentale, deși aceasta ar fi fost calea justă, aducătoare de pace. Numai cei care au priceput și înțeles o asemenea stare de spirit puteau conștientiza și înțelege cât de grave și de grele au fost loviturile fatale ale priverii cedărilor față de agresor, cât tragism a inclus efectul abandonării vetrelor și ce efect demoralizator au avut. Ceea ce cu greu încercau a pricepe și explica politicienii și teoreticienii militari, pentru popor era de nepriceput. Am arătat și în alte studii că în partea de vest a României instituțiile statului: armata, biserica, școala și organizații culturale au realizat o fortificare morală deosebit de favorabilă ideii de apărare, cu orice preț³. Această realitate deși a fost cunoscută în mediile de decizie totuși nu a fost valorificată. Este de neînțeles de ce regele deși știa toate aceste lucruri, căci făcuse chiar o centură de fier și beton redutabilă în jurul țării, nu a dat semnalul de luptă. Atitudinea lui este de neiertat. Regele însuși recunoștea că orice gest de ajutor din partea aliaților tradiționali ar fi dus la o „rezistență irezistibilă”, căci se atingea un crez devenit „un patrimoniu aproape religios al națiunilor. Lor nu le trebuiau lungi discursuri pentru a desluși nevoia de a lupta. Aveau în sângele lor toate învățămintele istoriei care nu era alcătuită din vorbe, ci din fapte”⁴. Este cu a tât mai dureros cu cât, iată, regele cunoștea realitatea și totuși a cedat și în est și în vest fără luptă.

Documentele citate de referenții dezvăluie o seamă de realități incomode, pe care ocupanții le-au săvârșit și pe care urmașii lor trebuie să și le asume, ca pe erori ale istoriei, greu de rostit, dar mai greu de admis ca firești într-o societate civilizată. Drama celor siliți să-și părăsească vatra casei se desprinde din lectura declarațiilor acestora, este confirmată de rapoartele comisurilor mixte și atestată de comisile străine de verificare a abuzurilor semnalate. Referindu-se doar la actualul județ Covasna, dr. Ioan Lăcătușu

² Carol al II-lea, *În zodia satanei*, Ediție îngrijită de Jipa Rotaru, Tiberiu Velter, Horea Șerbănescu, Editura Universitaria, 1994, p. 85

³Constantin Moșincat, *Politica de apărare a vestului României (1930 -1940)*, Editura Tipo MC, Oradea, 2007; Idem, *Politica de apărare a vestului României (1930 -1940). Documente*, Editura Tipo MC, Oradea, 2007; Constantin Moșincat, Augustin Țărău, *Evacuarea nord-vestului Transilvaniei și consecințele acesteia asupra județului Bihor*, Editura Tipo MC, Oradea, 2005.

⁴ Ibidem

sublimiază și exemplifică cum „bisericele românești au fost aproape în totalitate devastate și profanate. (...) Autoritățile horthyste au recurs la amenințări, bătăi, schingiuiuri etc, determinând preoții noștri din fostul jud. Treiscaune ca aproape în totalitate să – și părăsească turmele duhovnicești care le-au fost încredințate spre păstorire. (...) Mulți dintre acești preoți au trimis în acele zile, după părăsirea parohiilor lor, rapoarte și declarații aflătoare la Centrul arhiepiscopesc din Sibiu”, din care s-au redprodus fragmente. Pentru a-i deznaționaliza pe români și pe cale religioasă, autoritățile horthyste i-au obligat să treacă la una din confesiunile străine de legea străbună. Astfel, în martie 1941, în județele Ciuc, Mureș și Treiscaune, „jandarmii unguri îi arestează pe români și, în grupuri de 50 - 60 de persoane, îi încarcerează în temnița din Gheorghieni”. Și dezvăluirile pe această temă sunt șocante (p.45 și urm.).

Parafrazându-l pe Nicolae Iorga, considerăm că aspectele relevate și argumentele folosite aduc o necesară clarificare, la o problemă „din acea românologie care a întârziat prea mult”, și o nouă lumină asupra punctelor de vedere oficiale, ale guvernanților și politicienilor responsabili de tragicele evenimente din vara anului de doliu românesc -1940. Și comunicările nu s-au limitat la o enumerație a evenimentelor ci au exemplificat cum s-au păstrat în mentalul, și cum se manifestă, astăzi, urmașii horthyștilor maghiari, sub forma de acțiuni neorevizioniste atât în țara vecină, cât și în unele centre din Ardeal. Exportul unor metode neorevizioniste cu implicarea iredentei maghiare din România în afaceri imobiliare sunt devoalate de prof. univ. dr. Mihai Drecin (p.33 și urm.).

Armătura corpusului de documente inedite (Dr. Ioan Lăcătușu, prof. Vasile Stancu – p. 103 și urm.) și trimerile la surse arhivistice și literatura edită situează prezenta lucrare pe o poziție echidistantă față de evenimentele la care se referă și pe care le reamintim numai pentru a nu fi uitate și nicidecum repetate. Arhitectura lucrării, care nu se vrea o monografie a evenimentelor petrecute înainte și după Dictatul de la Viena, ci doar o rememorare și o întregire a tabloului general de acum 72 de ani, - cu documente inedite -, urmărește să asigure, totodată, un confort minim lecturii, atât prin cronologie, logică, cât și prin maniera de a examina evenimentele. Sperăm că cititorul va înțelege, și însuși, va contribui prin noi cercetări la descoperea, adăugarea, completarea, interpretarea și evaluarea de noi fapte care să confirme, fără putință de tăgadă, că toate dovezile sunt - pentru 1940 - **argumente la o pagină neagră care oricât ne-m strădui nu poate fi scos din bibliografia istorică și nicidecum uitat de mentalul românesc!** Pentru memoria arhivei redăm programul și câteva fotografii din timpul desfășurării sesiunii naționale de comunicări științifice, din 30 August 2011.

Organizatorii adresează, și pe această cale, mulțumiri autorităților bihorene pentru sprijinul acordat, pentru prezența unui numeros public interesat de problematică, iar referenților sincere mulțumiri pentru științific depus și pentru efortul de a fi prezenți la o manifestare de suflet pe care o datorăm înaintașilor. Adăugăm la reușita evenimentului, felicităm pe autorul, piesei istorice într-un act, Pașcu Balaci, și recomandăm tuturor: **TUNUL DE CIREȘI**

Col. r. dr. Constantin MOȘINCAT

Oradea, 20.08 2012

UNIVERSITATEA DIN ORADEA FACULTATEA DE ISTORIE,
GEOGRAFIE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
DEPARTAMENTUL DE ISTORIE
PROTOPOPIATUL ORTODOX ORADEA
ASOCIAȚIA NAȚIONALĂ A CAVALERILOR DE CLIO
UNIUNEA „VATRA ROMÂNEASCĂ” - FILIALA BIHOR

INVITAȚIE - PROGRAM

SESIUNE NAȚIONALĂ DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

CU TEMA:

1940 „DICTATUL” DE LA VIENA ÎN ISTORIA ȘI MENTALUL ROMÂNILOR

Expulzarea intelectualilor români din Oradea, de către autoritățile maghiare, în zilele de 4 și 5 Oct. 1940. Expulzații dintr'un vagon de marfă după soșirea în gara românească de frontieră Curtici.

30 AUGUST 2011

PRIMĂRIA ORADEA Sala general Traian MOȘOIU

D-lui

.....
30 august 2011

09.30 – 10.00

DESCHIDEREA OFICIALĂ A SESIUNII

- **Cuvânt de salut** adresat participanților la Sesiune din partea organizatorilor:

- **Col. r. dr. Constantin MOȘINCAT** – Președinte executiv al Asociației Naționale a Cavalerilor de CLIO;

- **Mesaje** adresate participanților la sesiune de către:

- **Ing. Gavrilă GHILEA**, prefectul județului Bihor;
 - **Ec. Radu ȚÎRLEA**, președintele Consiliului Județean Bihor;
 - **Ec. Ilie BOLOJAN**, primarul Municipiului Oradea;
 - **Prof. univ. dr. Sorin CURILĂ**, Secretarul științific al Universității din Oradea;
 - **Prof. univ. dr. Ioan HORGA** - decan

10.00-13.00 Partea I-a COMUNICĂRI:

Moderator: prof. univ. dr. Antonio FAUR

1. **Prof. univ. dr. Ioan SCURTU** (*Universitatea București*), *Contextul internațional în care a fost impus „Arbitrajul” de la Viena (30 August 1940);*
2. **Conf. univ. dr. Marcela SĂLĂGEAN** (*Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca*), *Anul 1940 în istoriografia română;*
3. **Prof. univ. dr. Ioan ZAINEA** (*Universitatea din Oradea*), *Impactul Dictatului de la Viena asupra județului Bihor⁵;*
4. **Conf. univ. dr. Gabriel MOISA** (*Universitatea din Oradea*), *Acțiunile revizioniste din nord-vestul României în anul 1940;*
5. **Prof. univ. dr. Mihai DRECIN** (*Universitatea din Oradea*), *Clujul în preajma ocupației maghiaro-horthyste din septembrie 1940 în amintirile universitarului Victor Jinga;*
6. **Prof. Ilie ȘANDRU** (*Fundația „Miron Cristea”, Toplița*), *Amintiri despre dramele românilor de pe Valea Mureșului, din toamna anului 1940**;*
7. **Col. r. dr. Constantin MOȘINCAT**, (*Asociația Națională a Cavalerilor de CLIO, Oradea*), *Atrocitățile ungurești sub administrație horthystă (septembrie 1940);*
8. **Prof. univ. dr. Antonio FAUR** (*Universitatea din Oradea*), *Consecințele Dictatului de la Viena asupra evreilor din Oradea și Bihorul de Nord;*

⁵ Material publicat într-o revistă de specialitate

9. **Dr. Ioan LĂCĂTUȘU, (Centrul European de Studii Covasna – Harghita, Sf. Gheorghe)** *Intoleranță și deznaționalizare. Biserici ortodoxe și greco – catolice din județele Ciuc, Odorhei și Treiscaune dărmate și devastate, în timpul ocupației fasciste ungare;*
10. **Av. Ioan SOLOMON, (Forumul Civic al Românilor din Covasna, Harghita și Mureș, Sf. Gheorghe)** *Consecințe legislative ale Diktatului de la Viena asupra dreptului de proprietate din Transilvania de Nord-Est**;*
11. **Dr. Ioan LĂCĂTUȘU, prof. Vasile STANCU (Centrul European de Studii Covasna – Harghita, Sf. Gheorghe),** *Mărturii documentare despre românii din județul Treiscaune refugiați și expulzați, în urma Diktatului de la Viena,*
12. **Pr. dr. Octavian Dorel RUSU, (Protopopiatul Ortodox Oradea),** *O mărturisire a protopopului Teodor Rusu despre teroarea maghiaro-horthystă din județul Satu Mare;*

13.00-13.30 Partea a-II-a Semnal de carte:

- **Românii în dezbaterile Congresului secuiesc din 1902. Premise, deziderate și reverberații – ediție îngrijită de Vilică Munteanu, Ioan Lăcătușu;**
- **1940 – Drama românilor bihoreni sub administrația horthystă(1940-1944). Comunicări și documente. - ediție coordonată de dr. Constantin Moșincat**
- **Teroare în Ardeal, vol. III – autor Constantin Mustață;**
- **Iredenta maghiară la granița de vest a României – autor col. r. dr. Constantin Moșincat**

13.30-14.00 Partea a III-a

Loc: MĂNĂSTIREA „SFÂNTA CRUCE”

Parastas în memoria martirilor, expulzaților și deportaților din Ardealul ocupat de trupele maghiare horthyste

CONTEXTUL INTERNATIONAL ÎN CARE A AVUT LOC “ARBITRAJUL” DE LA VIENA DIN 30 AUGUST 1940

Prof.univ. dr. Ioan Scurtu

Este cert că “arbitrajul”, de fapt dictatul de la Viena, din 30 august 1940, a fost rezultatul deciziei miniștrilor de Externe ai celor două mari puteri totalitare, Germania și Italia, în contextul desfășurării celui de-al Doilea Război Mondial.

În același timp, sfărâmarea integrității teritoriale a României - prin ocuparea Basarabiei și nordului Bucovinei de Uniunea Sovietică, a nord-estului Transilvaniei de Ungaria și a Dobrogei de sud de Bulgaria - a fost consecința unui complex de factori, de care clasa politică românească nu poate fi absolvită.

O comparație între modul cum au acționat liderii politici maghiari și cei români este plină de învățăminte. În ziua de 13 noiembrie 1920, după ce au votat legea pentru ratificarea Tratatului de la Trianon din 4 iunie 1920, parlamentarii maghiari au rostit în cor: “Cred în Dumnezeu. Cred în Patrie. Cred în reînvierea Ungariei Milenare”. Totodată, au adoptat deviza: “Nu! Nu ! NU ! Niciodată”, nu vor accepta “dictatul” de la Trianon.

Imediat, oamenii politici, dar și foarte mulți intelectuali maghiari au început o vastă campanie pe plan internațional pentru “repararea nedreptății” făcute Ungariei la Trianon și refacerea granițelor statului din timpul lui Stefan cel Sfânt.

În acest scop au fost alocate resurse financiare considerabile, deși situația economică a Ungariei era mai curând dificilă. Au fost cumpărați ziariști și editori, care au publicat mii de articole și sute de cărți prin care promovau revizionismul maghiar. Oamenii de știință unguri, inclusiv istorici, și-au propus și au reușit să ocupe posturi în cele mai renumite instituții de învățământ superior, pledând de la prestigioase

catedre universitare cauza Ungariei. Orice manifestare publică, inclusiv sportivă sau turistică, era folosită pentru a răspândi harta Ungariei Mari. Serviciile Secrete ungare acționau cu perseverență pentru câștigarea de aderenți și propagandiști pentru cauza Ungariei Milenare. Până și femeile au fost implicate în această campanie, devenind soții sau amante ale unor bărbați cu influență politică.

Această campanie viza și denigrarea României, prezentată ca un stat artificial, constituit prin anexiuni, instabil din punct de vedere politic și economic, care trebuia să determine îngrijorarea Europei și a lumii în general. Românii erau înfățișați ca un popor înapoiat, incapabil să-și însușească civilizația modernă occidentală, leneș, violent, răzbunător. Se afirma că în România situația minorității maghiare era tragică, aceasta fiind supusă la un agresiv proces de asimilare, valorile sale culturale erau distruse, școlile maghiare din Transilvania închise, credincioșii romano-catolici și reformați erau persecutați etc etc.

În această propagandă s-au folosit date statistice false, prin care se acredita ideea că Transilvania era locuită în majoritate de unguri, iar românii constituiau o minoritate, care beneficia de hotărârea luată de puterile învingătoare în Primul Război Mondial la Trianon, prin care au pedepsit Ungaria pentru că s-a aflat în tabăra învinșilor.

“Dreptate pentru Ungaria” era sloganul care putea fi citit sau auzit oriunde se afla un maghiar, indiferent de opțiunea lui politică.

La această uriașă campanie de dezinformare clasa politică și aproape toți intelectualii români nu au răspuns, considerând că “dreptatea istorică” era atât de evidentă, încât orice om cu mintea întreagă nu o putea contesta. Această stare de spirit a fost evocată de scriitorul aredelean Liviu Rebreanu după dictatul de la Viena din 30 august 1940: “noi n-am crezut, nimeni nu și-a putut închipui că dreptatea românească, atât de

evidentă, ar mai putea fi judecată vreodată. Dreptatea noastră s-a împlinit ca rezultat al unui principiu recunoscut de toți, pretutindeni, pentru totdeauna /.../ Etnice au fost granițele noastre, nu politice sau strategice. De aceea am crezut că sunt eterne /.../ Numai cine nu are dreptate trebuie să se zbuciume, să mintă, să înșele pentru a crea aparența împotriva evidenței”⁶.

Animați de o asemenea concepție, guvernării români au alocat fonduri derizorii pentru propaganda în străinătate, iar în posturile diplomatice de atașați culturali au fost trimiși, cu câteva excepții notabile, clienți politici, care nici nu se pricepeau și nici nu erau preocupați să contracareze propaganda maghiară.

Unul dintre puținii cărturari și oameni politici români care a sesizat pericolul propagandei revizioniste maghiare a fost N. Iorga, care călătorind mult în străinătate și fiind preocupat de soarta României, s-a confruntat cu această realitate. Într-o conferință publicată în 1926, N. Iorga spunea: “Nu se știe îndeajuns ce formidabilă e propaganda ungurească contra noastră astăzi și cât de adânc pătrunde pretutindeni, ce oameni de seamă din toată lumea ajung să se convingă că noi suntem niște barbari răpitori, balcanizatorii unor teritorii care revin Coroanei Sfântului Stefan. O să ne întâlnim cândva cu rezultatele acestei propagande și o să ne mușcăm mâinile până la sânge pentru că facem economii unde nu trebuie și unde trebuie să n-avem curajul să o facem fiindcă întâlnim pretutindeni partizani politici”⁷.

În locul unei propagande sistematice, masive, la scară europeană și mondială, oficialii români s-au arătat preocupați de economiile bugetare. Ei s-au limitat la atragerea vreunui ziarist care să relateze ceva pozitiv despre vizita făcută în România, la

⁶ Liviu Rebreanu, *Transilvania 1940*, în “Familia” , Oradea, nr. 1 din ianuarie 1940

⁷ N. Iorga, *Propaganda noastră în străinătate*, în *Politica externă a României. 19 prelegeri publice organizate de Institutul Social Român*, București, 1926, p. 272

convingerea câtorva intelectuali străini să scrie corect despre istoria și cultura poporului român, la organizarea unor activități cu caracter etnografic cu participarea unor invitați din Europa, tratați cu sarmale, vin și muzică lăutărească etc.

Rezultatele au fost minore. În timp ce librăriile din Europa, SUA și Canada erau inundate de cărți, broșuri, hărți, pliante prin care se milita pentru Ungaria Milenară, puținele cărți favorabile României, editate în tiraje aproape confidentiale, erau greu de găsit.

O bună parte a opiniei publice și mulți lideri politici europeni au ajuns să dea crezare propagandei maghiare. În Parlamentul englez mai mulți deputați au cerut revizuirea Tratatului de la Trianon și alipirea Transilvaniei la Regatul Ungariei; asemenea luări de poziție fiind auzite frecvent la Roma, Berlin, Sofia și chiar Washington.

În nota de convorbire dintre cancelarul german Adolf Hitler și ministrul de Externe von Ribbentrop cu președintele Consiliului de Miniștri Ion Gigurtu și ministrul de Externe Mihail Manoilescu din iulie 1940 se consemnează: “Dl ministru M. Manoilescu a prezentat fűhrerului hărți etnografice ale Transilvaniei, făcute de unguri la diferite epoci, și pe care atât fűhrerul, cât și dl. von Ribbentrop le-au examinat cu multă atențiune, rămânând impresionați”⁸.

În memoriile sale, Manoilescu notează că lui Hitler “aproape nu-i venea să creadă că harta ungurească de la 1890 ne era așa de favorabilă nouă. A luat o lupă de pe masă și a privit cu ea îndelung pe hartă o legendă care explica proporția de români reprezentată de fiecare culoare”⁹.

⁸ Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 41

⁹ Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii inedite. iulie-august 1940*, București, Editura Enciclopedică, 1991, p. 116

În mod normal, aceste hărți ar fi trebuit să fie depuse la cancelaria Reich-ului cu mulți ani înainte, pentru ca Hitler să nu se lase intoxicat de propaganda maghiară.

Nu știm dacă, cunoscând realitatea privind structura etnică a Transilvaniei, Hitler ar fi adoptat o altă atitudine față de România, dar știm că cel de care a depins soarta României în anul 1940 fusese câștigat de propaganda maghiară. Stim, de asemenea, că fűhrerul a trasat, cu mâna sa, pe hartă, teritoriul pe care România a trebuit să-l cedeze Ungariei.

Același N. Iorga, într-o conferință cu titlul *Apărarea noastră în străinătate*, rostită la Radio România în 1936, spunea: “Să nu ne înșelăm de articole și cărți care se fac de complezență, pe care le plătim - și asta așa de rar: nu suntem iubiți în străinătate. Si mai ales, chiar dacă-și aduce aminte cineva de buna noastră primire, așa de largă după datini, ba uneori și destul de lingușitoare, poate chiar din interes, dar mai mult din vechiul obicei al sclavului de a cădea în genunchi, noi nu suntem prețuiți. Acesta nu e un lucru de azi, de ieri. De veacuri întregi, prin nu știu ce potrivire a sorții, desigur nedreaptă, așa a fost cu noi. Am întâmpinat neconținut aceeași antipatie”.

Marele istoric a sesizat corect o realitate imprimată în “gena” multor români. Nu era vorba numai de țăranul care se prezenta umil și cu căciula în mână în fața boierului, de la care spera să obțină un boț de mămăligă, ci mai ales de marii boieri care mergeau cu rădvanele pline cu aur și alte valori la Inalta Poartă pentru ca prin bacșișuri și peșcheșuri să obțină favoarea de a săruta papucul sultanului și a-l pârî pe domnul aflat pe tronul țării. Timp de trei secole, “pâra la Inalta Poartă” a constituit preocuparea politică a celor mai mulți dintre boierii români.

Iar aceasta a devenit o practică a politicianilor români, care în epoca modernă au schimbat Istanbulul cu Parisul, Berlinul și Viena.

Este un fapt că și după 1918, cel mai adesea, campania partidelor din opoziție pentru răsturnarea guvernului de la București începea prin articole și interviuri fulminante publicate în presa de la Paris, în care afirmau că țara se afla în preajma revoluției, populația nu mai putea suporta dictatura, România era în pragul prăbușirii. Politicienii români, superficiali și dornici de putere, nu realizau că prin atitudinea lor subminau bazele unității statului român.

Mulți occidentali, neobișnuiți cu o asemenea manieră de desfășurare a luptei politice, ajungeau să creadă că, într-adevăr, România era un stat instabil, nesigur și chiar periculos pentru liniștea Europei.

Prin asemenea practici, politicienii români, chiar fără voia lor, contribuiau la deteriorarea imaginii României pe plan internațional și dădeau apă la moara propagandei revizioniste maghiare.

În campania ostilă statului național unitar român a fost puternic angrenat Partidului Comunist din România, care era o secție a Internaționalei a III-a dirijată de sovietici. Explicația acestei poziții prin faptul că cei mai mulți membri ai PCR nu erau români, ci proveneau din rândul minorităților naționale, este numai parțial corectă. În realitate și etnicii români care făceau parte din acest partid au susținut lozinca autodeterminării naționale, până la despărțirea de statul român a Basarabiei, Transilvaniei, Bucovinei și Cadrilaterului.

Pe de altă parte, este o realitate că și Partidul Comunist din Ungaria avea mulți membri de altă origine etnică decât cea ungară, însuși liderul său, devenit un personaj de vază în Internaționala Comunistă, Kuhn Bela, era evreu. Dar, spre deosebire de comuniștii români care promovau o atitudine antinațională, comuniștii unguri se aflau pe aceeași poziție cu guvernării de la Budapesta, cerând "eliberarea" ungurilor din Transilvania de sub "jugul" burgheziei și moșierimii române.

Așadar, este limpede că propaganda românească în străinătate a fost deficitară, iar imaginea României a rămas una preponderent negativă. Vina aparține guvernanților, partidelor politice, dar și tuturor celor care ar fi putut face ceva bun pentru România și nu au făcut-o.

Și în privința atitudinii față de armată a existat o mare discrepanță între politica guvernului de la Budapesta și a celui de la București.

Prin Tratatul de la Trianon, Ungaria a fost dezarmată, astfel încât să nu mai poată desfășura acțiuni militare. Cu toate acestea, prin perseverență, Horthy și susținătorii săi au creat mereu breșe în acest tratat, recurgând la interpretări forțate ale unor articole, au stăruit pe cale diplomatică pentru a obține “egalitatea de tratament” cu celelalte state membre ale Societății Națiunilor, dar au recurs și la coruperea directorilor unor fabrici de armament și a transportorilor reușind, spre sfârșitul perioadei interbelice, să-și creeze o armată puternică.

În România grija față de “brațul înarmat al țării” era mai curând o formulă demagogică, patriotardă. An de an, Mesajele regale, cu care se deschideau lucrările sesiunilor parlamentare, elogiau armata, dând asigurări că aceasta era gata să apere “fiecare palmă din pământul României”.

Realitatea era cu totul alta. Alocațiile bugetare pentru armată erau printre cele mai mici din Europa. Soldații nu aveau nici măcar echipamentul elementar, astfel că cei mai mulți foloseau hainele și încălțăminte cu care veniseră de acasă.

Replicând în 1943 lui Constantin I. C. Brătianu, președintele PNL, mareșalul Ion Antonescu scria: “Spectacolul dat zilnic în stradă de soldați în zdrențe și desculți și de ofițerii destrăbălați de demoralizare, nu s-a putut încă uita și nu se va uita niciodată”¹⁰.

¹⁰ Mareșal Antonescu, *Istoria mă va judeca*. Ediție Constantin Hlihor, București, Editura Academiei de Inalte Studii Militare, 1993, p.183

Până la mijlocul anilor 30 s-a folosit armamentul rămas din timpul Primului Război Mondial. În lipsă de puști, soldații utilizau la instrucție un fel de ciomege care imitau arma.

Cele mai răsunătoare afaceri din perioada interbelică a fost făcute pe seama bugetului Ministerului Apărării Naționale. Între acestea, afacerea Skoda - privind încheierea în timpul guvernului Maniu (martie 1930) a unui contract privind achiziționarea de armament de la respectiva uzină din Cehoslovacia - a ținut prima pagină a ziarelor timp de doi ani (1934-1935).

Guvernării nu au permis mediatizarea unor afaceri, ca de exemplu cea din februarie 1932, când s-a semnat un acord între Carol al II-lea și fosta sa soție Elena, prin care aceasta urma să se stabilească în străinătate, primind în schimb substanțiale compensații, între care și suma de 30 milioane lei. Regele i-a cerut ministrului de Finanțe, Constantin Argetoianu, să “găsească o soluție”, iar acesta s-a conformat. După propria-i mărturisire, a luat 27 milioane lei din fondul Timbrului de Aviație și 3 milioane de la Ministerul Agriculturii¹¹. Așadar, în timp ce românii contribuiau la timbrul pentru aviație, această armă modernă pentru apărarea patriei, banii erau folosiți pentru reglementarea unor probleme financiare în familia regală.

În memoriul din 1934, adresat primului ministru Tătărescu, generalul Ion Antonescu se declara “îngrozit” de situația armatei: “Putregaiul este așa de mare, încât a rămâne în mijlocul lui înseamnă a-mi lega și eu numele de un dezastru care este inevitabil, dacă continuăm sistemul și metodele de lucru actuale”¹². Replica lui Carol al II-lea și a lui Tătărescu a fost

¹¹ Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. IX. Ediție Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1997, p.361

¹² Ion Antonescu, *Un ABC al anticomunismului românesc*. Ediție Gh. Buzatu, Iași, Editura Moldova, 1992, pp. 61-62

destituirea lui Antonescu din funcția de șef al Marelui Stat Major al Armatei Române.

Victor Slăvescu, ministrul Înzestrării Armatei, care a făcut câteva vizite în unități militare și fabrici de armament, nota în aprilie 1939: La Divizia de Artilerie din Arad: “Multe lipsuri. Nici o armă nouă la trupe”. În București, fortul Bragadiru: “plin de muniții. Halul în care se găsesc aceste muniții mă umplu de jale”. La Atelierul Central de Confecții al Armatei: “O impresie de jale. Mașini vechi, murdărie, lipsă totală de organizare”¹³.

Sume considerabile s-au cheltuit pentru fortificarea graniței de Vest, construindu-se “linia Carol al II-lea”, dar care avea să fie abandonată atunci când ea ar fi trebuit să-și arate utilitatea, în august 1940.

În acest timp, Carol al II-lea ținea discursuri optimiste, dând asigurări că armata română era temeinic pregătită și bine înzestrată, fiind gata să apere granițele României. Realitatea era cu totul alta; în iunie 1941, când România a intrat în război, deficitul la unele categorii de armament ajungea la 80%¹⁴.

Este semnificativ faptul că în momentele cruciale pentru statul român, din iunie și august 1940, miniștrii apărării și șefii Marelui Stat Major, prezenți la Consiliile de Coroană, s-au pronunțat pentru cedările teritoriale, abandonând însăși rațiunea de a fi a armatei române.

Și în domeniul politicii externe, Ungaria a devansat România. O analiză oricât de sumară, arată că politica externă a Budapestei a fost clară, având ca principal obiectiv anularea Tratatului de la Trianon și refacerea Regatului din timpul lui Stefan cel Sfânt. Ca urmare, s-a orientat ferm spre principalele puteri revizioniste - Italia și Germania.

¹³ Victor Slăvescu, *Note și însemnări zilnice*, vol. II. Ediție Georgeta Penelea, București, Editura Enciclopedică, 1996, pp. 375-376, 382.

¹⁴ *Armata română în al Doilea Război Mondial*, vol I. Coordonatori Alesandru Dușu și Mihai Retegan, București, Editura Militară, 1996, p. 76

Ar fi fost de așteptat ca, având la bază originea etnică comună, faptul că România era o țară latină înconjurată de slavi și fino-ugrici, că exista o certă afinitate culturală între români și italieni să se dezvolte relații de colaborare pe toate planurile între cele două state. În realitate, situația a fost cu totul alta.

Tratatul de amicitie dintre Italia și România, semnat în 1926 de Benito Mussolini și Alexandru Averescu, a fost primit cu suspiciune de Franța, care socotea că țara noastră era un fel de “fief” al ei, în care nu era permisă intruziunea altei puteri. Pentru a nu supăra “marea noastră soră latină”, următoarele guverne au adoptat o atitudine de reținere în relațiile cu Italia.

Este adevărat că Italia era un stat revizionist, dar ea nu avea nici un fel de pretenții teritoriale asupra României. Mai mult, a ratificat Tratatul din octombrie 1920 prin care se confirma unirea Basarabiei cu România.

În fața atitudinii oficialilor români, guvernării de la Roma și-au căutat o altă “ancoră” în zonă și aceasta a fost Ungaria, care urmărea cu ardoare să găsească un aliat puternic. Ca urmare, în 1927, a fost semnat Tratatul de prietenie italo-ungar, prilej cu care Mussolini a declarat că susține revizuirea granițelor în favoarea Ungariei.

Si în relațiile cu Germania, guvernării de la București s-au ghidat după politica promovată de Franța.

În manualele școlare și în propaganda publică, Germania era prezentată ca un fel de dușman “natural” al României. Propunerile Berlinului pentru dezvoltarea relațiilor economice între cele două state erau privite cu suspiciune la București, iar de colaborare politică nici nu putea fi vorba.

Germania fusese țara cea mai afectată prin Tratatul de la Versailles, iar ascensiunea lui Hitler la putere s-a bazat, în principal, pe promisiunea de anulare a acestuia. Ungaria s-a aliat rapid acestei poziții, iar primul ministru Gombos a fost cel dintâi șef de guvern din Europa care l-a vizitat pe Hitler imediat ce acesta a ajuns la putere.

Principal, România - care și-a văzut confirmate noile granițe prin tratatele din 1919-1920 - era împotriva revizionismului și a acționat ca atare. Întreaga politică externă, inclusiv alianțele sale - în principal Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică - a vizat menținerea păcii și statu-quo-lui teritorial.

Desigur, o asemenea poziție este de apreciat, România dobând un real prestigiu internațional, reflectat și în faptul că Nicolae Titulescu a fost ales de două ori, în 1930 și 1931, în cea mai înaltă demnitate ocupată vreodată de un român, aceea de președinte al Adunării Generale a Societății Națiunilor.

Dar este limpede că nu de România depindea pacea sau războiul în Europa și în lume, ci de marile puteri. Cele două mari state democratice - Franța și Marea Britanie - care au avut un rol decisiv la Versailles în 1919-1920, au promovat, după venirea lui Hitler la putere în Germania, o politică de concesiuni în favoarea agresorului. Ocuparea zonei Renane de către trupele Reich-ului în martie 1936 și anexarea Austriei după doi ani, în martie 1938, nu au primit din partea Parisului și Londrei riposta așteptată de forțele antirevizioniste, inclusiv de guvernanții români.

Nici războiul declanșat de Italia împotriva Abisiniei, stat membru al Societății Națiunilor, în 1935, nu s-a soldat decât cu o condamnare formală din partea democrațiilor occidentale.

Cel mai ferm a fost ministrul de Externe român Nicolae Titulescu, care nu numai că a pledat pentru aplicarea de sancțiuni drastice împotriva Italiei, dar a intervenit în momentul când ziariștii italieni, aflați în tribune, îl huiduiau pe împăratul Etiopiei, cerând președintelui Adunării Generale să dea afară pe acei "huligani sălbatici". Acest gest a generat o amplă campanie de presă în Italia nu doar împotriva lui Titulescu, ci și contra României.

La Consiliul de Coroană din noaptea de 30/31 august 1940, N. Iorga avea să aprecieze că gestul lui Titulescu a fost

“cea mai mare greșeală din toată politica noastră externă de la creare a României acesteia cu provinciile alăturate, a fost fără îndoială atitudinea de profundă jignire a Italiei, pe care Italia n-a meritat-o și n-a uitat-o nici un moment, Italia a așteptat numai termenul pentru ca pedeapsa să se rostească”¹⁵. Și acel termen a fost 30 august 1940, când României i s-a impus dictatul de la Viena.

Pe baza rezoluției Societății Națiunilor, România a aplicat cu “conștiinciozitate” sancțiunile economice împotriva Italiei, dar rezultatele au fost contrare celor dorite de Titulescu. Ungaria și-a sporit importurile de petrol din România, pe care îl exporta apoi în Italia. Astfel țara a noastră a suferit un dublu eșec: l-a iritat puternic pe Benito Mussolini, a ajutat Ungaria să-și sporească veniturile, dar și să-și dovedească simpatia și sprijinul pentru Italia.

Nicolae Titulescu este cunoscut ca un militant activ pentru încheierea unui pact de asistență mutuală între România și URSS. Mai puțin sau de loc se știe că el a inițiat demersuri pentru încheierea unui asemenea pact cu Germania. În februarie 1936 el i-a cerut lui Nicolae Petrescu-Comnen, ministrul român la Berlin, să comunice ministrului de Externe von Neurath “oferta României de a semna un pact similar cu Reichul, privind strict numai hotarele românești”¹⁶. Oferta nu au avut la Berlin ecoul sperat, deoarece Hitler îl considera pe Titulescu un inamic personal care, prin politica de securitate colectivă urmărea să “încercuiască” Germania.

După înlăturarea lui Titulescu din fruntea Ministerului de Externe la 29 august 1936, fuhrerul a decis să ia în considerare o asemenea eventualitate. Într-o discuție cu Gheorghe I. Brătianu din 16 noiembrie 1936, fuhrerul s-a pronunțat pentru

¹⁵ Ioan Scurtu, *Un episod dramatic din istoria României: 30 august 1940*, București, Editura Universității București, 1990, p. 129

¹⁶ Nicolae Titulescu, *Basarabia pământ românesc*. Ediție Ion Grecescu, București, Editura RUM-IRINA, 1992, p. 42

ameliorarea relațiilor dintre Germania și România. La întrebarea lui Brătianu dacă Germania ar sprijini România “împotriva revendicărilor revizioniste ungurești”, Hitler a răspuns afirmativ: “Aș merge în cazul acesta foarte departe și aș spune-o în mod public și oficial, la Roma și la Budapesta, și mai cu seamă la Budapesta”¹⁷.

Constantin Argetoianu a discutat cu atașatul de presă al României la Berlin, care a aflat că Hitler a cerut ca la discuția cu Gheorghe I. Brătianu să participe un secretar de stat, care “să noteze cuvintele sale pentru încheierea unui protocol care să rămână în cancelaria Reich-ului” și că ‘l-a rugat pe Brătianu să comunice regelui că nu are nici cea mai mică intenție să susțină Ungaria în acțiunea ei revizionistă /.../ Tot ce vă cerem este să nu adoptați o atitudine și o politică ostilă Germaniei”¹⁸.

Întors în țară, Brătianu i-a informat pe regele Carol al II-lea, pe primul ministru Gheorghe Tătărescu, pe ministrul de Externe Victor Antonescu, precum și pe liderii PNL și PNT despre discuția cu Hitler, dar cu toții s-au declarat împotriva primirii ofertei făcută de acesta. Ministrul de Externe a informat Parisul și Londra, care i-au cerut să transmită la Berlin răspunsul negativ al României, iar acesta s-a conformat.

Desigur, se poate specula în legătură cu sinceritatea ofertei lui Hitler, dar este clar că Germania era interesată în dezvoltarea relațiilor economice cu România, mai ales pentru achiziționarea de petrol, absolut necesar mașinii sale de război. Pe de altă parte, revizionismul Berlinului nu viza România; Germania nu avea graniță comună cu țara noastră și ca urmare nu putea râvni la teritoriul său. În același timp, minoritatea germană din România era ostilă unei eventuale anexări a Transilvaniei la Ungaria, liderii acesteia transmițând mai multe memorii la Berlin prin care stăruiau asupra ideii că în cadrul

¹⁷ Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 16

¹⁸ Constantin Argetoianu, *Insemnări zilnice*, vol. II. Ediție Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1999, p. 17-18

statului român se bucurau de o deplină libertate, spre deosebire de perioada când s-au aflat sub stăpânirea ungară, când avusese multe de pățimit.

Este cert că Hitler nu a uitat niciodată afrontul ce i-a fost adus în 1936 de Carol al II-lea și colaboratorii săi și aștepta momentul favorabil pentru a pedepsi România.

Prin “acordul” de la Munchen din 30 septembrie 1938, liderii marilor democrații occidentale, Daladier și Chamberlain, au decis să satisfacă pretențiile teritoriale ale lui Hitler asupra Cehoslovaciei - stat membru al Societății Națiunilor . Mai mult, au cerut ca guvernul de la Praga să rezolve referendumul teritorial cu Budapesta, astfel că, prin “arbitrajul” de la Viena din 2 noiembrie 1938, Ungaria a obținut o parte consistentă din Slovacia (12 000 kmp și circa un milion de locuitori).

După două săptămâni, Carol al II-lea a efectuat vizite la Londra și Paris, unde a pledat pentru un sprijin economic și politic pentru România, dar fără succes. În acest context, la 24 noiembrie 1938, regele a avut o discuție cu Hitler, propunându-i extinderea relațiilor economice și obținerea de garanții împotriva “aspirațiilor revizioniste ale Ungariei față de România”. De această dată Hitler a declarat că un eventual conflict româno-ungar “nu privește în mod direct Germania și în consecință ea nu are de ce să ia poziție într-un asemenea caz”¹⁹.

Prin Pactul Molotov-Ribbentrop din 23 august 1939, Germania era de acord ca URSS să ocupe Basarabia, acesta fiind primul document oficial prin care Berlinul se implica în sfârșimarea integrității teritoriale a României.

Chiar când realitatea devenise evidentă, raportul de forțe pe continent modificându-se în favoarea Germaniei, oficialii de la București continuau să-și lege speranțele de sprijinul Franța.

Realitatea istorică a dovedit că “marea noastră soră latină” nu a fost în stare să se apere pe sine și a suferit un adevărat dezastru militar. Regele Carol al II-lea nota la 14 iunie

¹⁹ Ion Calafeteanu, *op. cit.*, pp. 19-20

1940: “A căzut Parisul! Iată strigătul de durere sfâșietoare care domină ziua”²⁰. La 22 iunie, Franța și-a recunoscut înfrângerea și a capitulat.

Patru zile mai târziu, la 26 iunie, guvernul sovietic cerea guvernului român să-i cedeze Basarabia și nordul Bucovinei. Din dispoziția guvernelor de la Berlin și Roma, miniștrii Germaniei și Italiei la București l-au “sfătuit” pe Carol al II-lea să cedeze.

După ce Uniunea Sovietică a anexat Basarabia și nordul Bucovinei, Carol al II-lea a decis să schimbe radical orientarea politicii externe a României. L-a numit în ziua de 4 iulie 1940 în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri pe Ion Gigurtu, care a declarat: “Orientarea politicii externe a României în cadrul celor două mari națiuni ale Axei, este un fapt împlinit. Această orientare nu este întâmplătoare sau o acțiune de moment, ci reintrarea prin ea în vechi tradiții ale statului nostru, tradiții care au fost rupte pentru considerațiuni ce nu mai sunt actuale și care erau depășite de evenimente încă cu mult înaintea actualului conflict”²¹.

Sinceritatea acestei declarații a fost considerată mai mult decât suspectă, atât la Roma, cât și la Berlin. Pentru a obține bunăvoința lui Hitler, regele Carol al II-lea, care conducea de fapt politica externă a României, a solicitat ca o misiune militară germană să vină în România pentru a contribui la instruirea ostașilor români. Răspunsul lui Hitler a fost categoric: România trebuia să pornească imediat pe calea înțelegerii cu Ungaria și Bulgaria, pe baza unor cedări teritoriale în favoarea acestora, și-l avertiza: “Orice încercare de a înlătura prin manevre tactice de vreun fel sau altul pericolele care amenință țara Dumneavoastră, trebuie să sufere și va suferi un eșec. Sfârșitul, mai devreme sau

²⁰ Carol al II-lea Regele României, *Insemnări zilnice*, vol III. Ediție Nicolae Rauș, București, Editura Scripta, 1998, p.

²¹ “Universul” din 8 iulie 1940

mai târziu - și poate în foarte scurt timp - va fi chiar distrugerea României”²².

Deși nu trăsesese un foc de armă, România era tratată ca un stat învins, care trebuia pedepsit și obligat să cedeze părți din teritoriul național. Guvernanții români au adoptat politica cedării, a “capului plecat”, luând în calcul numai forța inamicului. Ca urmare, au acceptat “sugestia” lui Hitler și au demarat negocieri cu reprezentanții guvernului maghiar la Turnu Severin și cu cei ai guvernului bulgar la Craiova.

Carol al II-lea și miniștrii săi nu au avut luciditatea de a folosi cartea petrolului, bogăție de care Germania avea absolută nevoie, și nici eventualitatea contradicțiilor dintre Berlin și Moscova, vizibilă în momentul în care Molotov a cerut ca România să cedeze nu numai Basarabia (conform pactului din 23 august 1939), ci și Bucovina. Evident, nu au ținut seama de starea de spirit al poporului român, de voința acestuia de a-și apăra patrimoniul național. Iar aceste cedări teritoriale au afectat grav mentalul colectiv al românilor la scara istoriei.

Prezent la cel de-al doilea Consiliu de Coroană, din 30/31 august 1940, Iuliu Maniu declara: “trebuie să constat că aceste continue cedări fără o lovitură de sabie, fără o picătură de sânge, este o adâncă știrbire a demnității naționale și puterii statului nostru. Nici într-un caz n-ar fi trebuit să se admită acest lucru. Orice argument, orice motiv de practică momentană, trebuia trecut în fața onoarei naționale și în fața considerației că trebuie să avem o tradiție mare și puternică”. Liderul ardelean nu accepta ideea calculelor meschine: “Națiunile suferă înfrângeri pe câmpul de luptă, războiul are șansele sale bune sau rele, mari și puternice națiuni au fost înfrânte, poporul românesc a pierdut și el războaie, dar prin vitejia soldaților săi și prin

²² Ioan Scurtu, *România în timpul celor patru regi*, vol. III. *Carol al II-lea*, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 310

puternica sa conștiință națională, a prins puteri de viitor, pentru înălțarea țării lor, în viitor”²³.

Cu același prilej, mitropolitul Nicolae Bălan aprecia: “Un popor gelos de viitorul său nu trăiește din abdicări, ci trăiește prin jertfele ce este în stare să le aducă pentru aspirațiile sale”²⁴. Nu știm câți ostași români ar fi murit și ce pierderi materiale ar fi suferit România dacă și-ar fi apărat cu arma în mână granițele în 1940. Dar știm că participând la războiul Mondial în Est pentru eliberarea Basarabiei și nordului Bucovinei, și în Vest pentru eliberarea nord-estului Transilvaniei, România a pierdut 794 562 militari (morți, răniți și dispăruți), iar efortul economic s-a ridicat la 1 200 000 dolari (cursul din 1938)²⁵. La Conferința păcii de la Paris, din 1946, România a fost tratată ca un stat învins, aliat al Germaniei, deși luptase, de la 23 august 1944, alături de Națiunile Unite.

Din vara anului 1940 în fața românilor a reapărut obiectivul fundamental al refacerii statului național unitar român, în granițele sale etnice. O generație glorioasă înfăptuise Marea Unire din 1918. O altă generație, nevrednică, o pierduse.

Harta României Întregite a redevenit steaua polară spre care trebuie să privească toți românii și să acționeze pentru a deveni realitate. Pentru realizarea acestui obiectiv, liderii politici au datoriat să învețe din lecțiile trecutului și să asigure României un context internațional favorabil. Aceasta înseamnă că trebuie:

Să desfășoare o propagandă externă activă, prin care să cultive o imagine reală, pozitivă a țării noastre;

Să promoveze o politică externă pragmatică, ținând seama de evoluția raportului de forțe între marile puteri;

²³ Ioan Scurtu, *Un episod...*, p.134

²⁴ *Ibidem*, p. 141

²⁵ Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata română în al Doilea Război Mondial. 1941-1945*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p.11

Să aibă o armată puternică și dotată corespunzător pentru a face față oricărei provocări;

Să ia hotărâri curajoase în momente decisive pentru soarta țării.

Numai astfel românii nu vor mai fi victimele istoriei, ci făuritorii ei, se vor bucura de stimă și respect în Europa și în lume.

ANUL 1940 ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ

Marcela SĂLĂGEAN²⁶

Realizând o trecere în revistă a celor care s-au scris despre evenimentele care au avut loc în 1940, evenimente care au marcat istoria României până în zilele noastre, putem vorbi despre un foarte mare număr de publicații (lucrări de sinteză, studii și articole, volume de documente, jurnale și memorii) și de manifestarea unui interes aparte față de acest subiect, interes datorat consecințelor derivate, pe termen scurt, mediu și lung din deciziile luate în anul 1940.

Din capul locului precizăm că este departe de noi intenția de a realiza un repertoriu complet al autorilor și lucrărilor care au tratat problematica semnificației anului 1940 în istoria României, din contră, vom evita menționarea unor nume sau titluri, aceasta deoarece analiza noastră este una strict teoretică, ea propunându-și să evidențieze principalele puncte de vedere care s-au făcut remarcate de-a lungul timpului.

Din punctul nostru de vedere, în majoritatea cazurilor, tratarea acestui subiect a fost una de tip descriptiv, evenimentțial, în care documentul ori mărturia unor participanți a fost considerată sursa supremă și de necontestat. În același timp, pornind de la această impresionanta paletă bibliografică²⁷, istoricii s-au străduit să ofere o cercetare a unui proces complex, care a fost determinat de mai mulți factori (interni și externi), fundamentali pentru evoluția ulterioară a României.

În vederea realizării unei analize cât mai obiective a curentelor de opinie care s-au manifestat în anumite etape, în

²⁶ Conf. univ. dr. Universitatea Babe-Bolya, Cluj-Napoca.

Studiul de față este rezultatul consultării a numeroase volume, studii și articole dedicate subiectului menționat în titlu, precum și a trecerii în revistă a volumelor de *Bibliografia istorică a României*, volume apărute de-a lungul mai multor decenii grație colectivului de cercetatori din cadrul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca

²⁷ A se consulta volumele de *Bibliografia istorică a României*

demersul de față am încercat să ținem seamă de modul în care sunt reflectate evenimentele anului 1940 în cadrul aceleiași istoriografii în diferite perioade. De asemenea, trebuie neapărat să precizăm că semnificația anului 1940 în istoria românilor și consecințele sale, nu a constituit doar obiectul de studiu al istoricilor, ci și al militarilor, juriștilor, sociologilor, politicienilor, jurnaliștilor etc, interesul tuturor acestora pentru subiect concretizându-se într-o interesantă producție istoriografică²⁸.

Istoricii au început să prezinte și să analizeze evenimentele de pe parcursul anului 1940 la puțin timp după derularea lor. Și nu ne referim aici la ceea ce s-a publicat în presa vremii, ci, avem în vedere, în primul rând, cercetările și lucrările angajate de Centrul de Studii și Cercetări privitoare la Transilvania²⁹, care urmau a fi înaintate factorilor de decizie ai țării în vederea contracarării propagandei ostile și a recuperării teritoriilor pierdute în 1940; ale istoricilor din mediul universitar, institute de cercetare sau muzee, sau a celor antrenați în viața politică și publicistică a vremii. După schimbările care au avut loc la 23 august 1944 și în perspectiva încheierii războiului, Centrul de Studii și Cercetări privitoare la Transilvania, dar nu numai acesta, și-a dirijat activitatea spre elaborarea materialelor documentare necesare pentru participarea la Conferința de Pace.

În perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial, în condițiile în care istoriografia română s-a văzut nevoită să îndeplinească întocmai indicațiile Moscovei, formulările privitoare la evenimentele anului 1940 au coincis, în mare parte, cu pozițiile oficiale ale Uniunii Sovietice, atât în ceea ce privește analiza situației politice interne din țară (schimbările de guvern, înlăturarea lui Carol al II-lea, preluarea

²⁸ *Ibidem*

²⁹ Avem în vedere studiile și articolele publicate în *Revue de Transylvanie*, precum și volumele apărute în colecția *Bibliotheca Rerum Transsilvaniae*

puterii de către Ion Antonescu, ascensiunea extremei drepte, etc), situația pe plan european cât, mai ales, enunțurile privitoare la pierderile teritoriale. De exemplu, deși despre Arbitrajul de la Viena și consecințele sale s-a scris și în perioada care a urmat războiului, anexarea Basarabiei, Nordului Bucovinei și a Ținutului Herța de către Uniunea Sovietică, în vara anului 1940, a constituit multă vreme un subiect tabu pentru istoriografia românească, nevoită în acea epocă să se limiteze la redarea evenimentelor conform direcțiilor trasate de istoriografia sovietică³⁰. Această stare de lucruri a durat până pe la sfârșitul deceniului al șaselea și începutul deceniului al șaptelea ale secolului XX, când, pe plan politico-diplomatic, au început să iasă la iveală divergențele dintre București și Moscova³¹.

Arbitrajul de la Viena, din 30 august 1940, a fost un eveniment intens folosit de către propaganda comunistă, atât pentru a elogia, mai întâi, Armata Roșie, apoi armata română vis-a-vi de ce sovietică, dar, mai ales pentru a folosi evenimentul în disputa româno – maghiară din Transilvania, propaganda noului regim străduindu-se să demonstreze ca o dată cu venirea comuniștilor la putere, problemele interetnice, chiar dacă nu au dispărut cu totul, au fost mult diminuate³². În schimb, în ceea ce privește problematica iunie 1940, abia de pe

³⁰ http://www1.yadvashem.org/yv/en/about/events/pdf/report/romanian/1.3_Retreat_from_Bessarabia_and.pdf, accesat august 2011

³¹ Vezi Vlad Georgescu, *Politică și istorie*, București, 1991; Al. Zub, *Orizont închis*, Iași, 2000; Florin Muller, *Politică și istoriografie în România 1948-1964*, Cluj-Napoca, 2000; Marcela Sălăgean, "Modelul ideologic stalinist în istoriografia română", în „*Tribuna. Revistă de Cultura*”, serie nouă, an XII, nr.1-4/2000; etc

³² Vasile Vesa, Marcela Sălăgean, *From Soviet administration in Transylvania to nationalist frictions in the relations between Romanian and Hungarian communists*, în „Romanian and British historians on the contemporary history of Romania”, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p.139-149

la sfârșitul deceniului al șaselea, și mai ales în deceniul al șaptelea, pe fondul distanțării Bucureștiului de Moscova, au început să apară scrieri istorice despre teritoriul dintre Prut și Nistru. În acest context, România a fost una dintre puținele țări din fostul bloc sovietic în care Pactul Ribbentrop-Molotov a constituit subiect de studiu și analiză pentru istorici, în urma cercetărilor întreprinse rezultând interesante puncte de vedere istoriografice. La o simplă trecere în revistă a binecunoscutelor volume de bibliografie istorică a României, se poate ușor observa că, după 1960, istoricii români nu au mai fost atât de vizibil supuși influenței ideologice sovietice și, ca o consecință imediată, nu numai că subiectul supus analizei noastre a beneficiat de o altă abordare, dar au apărut și critici la adresa scrierilor sovietice. În timp, producțiile istoriografiei române au devenit din ce în ce mai independente față de directivele Moscovei, respingându-se conceptele validate de istoriografia sovietică privind problematica anului 1940.

Odată cu deceniului al șaptelea începe să se menționeze în scris existența unei „probleme istorice basarabene”, atât într-un *Tratat de Istoria României* apărut sub egida Academiei Republicii Populare Române cât și prin publicarea unor documente aparținând lui Karl Marx. Perioada regimului „comunist-național” determină și reapariția unui anume interes asupra frontierelor statului român. Spunem reapariția interesului, pentru că această problemă a fost intens dezbătută și în publicațiile Centrului de Studii și Cercetări privitoare la Transilvania în anii războiului și în perioada imediat următoare. Astfel că, în condițiile în care au început să apară scrieri care susțineau revizuirea frontierei româno-sovietice, este interesant de observat modalitatea de prezentare și interpretate a raporturilor existente între România și URSS în vara anului 1940. De asemenea, nu trebuie omis faptul că această chestiune a fost subordonată, în principal, evoluției relațiilor româno-sovietice. De exemplu, când raporturile bilaterale erau la un

nivel scăzut, apăreau, în diferite reviste de specialitate, în lucrări de sinteză, și chiar în manuale școlare, referiri la ultimatumul sovietic din iunie 1940. Dar când aceste raporturi se mai îmbunătățeau, considerăm că intenționat se ocoleau anumite confruntări istoriografice pe această temă³³.

În ceea ce privește problematica Transilvaniei în 1940, situația se schimbă începând din a doua jumătate a deceniului al șaselea, odată cu readucerea în câmpul cercetării istorice a tematicii Marii Uniri³⁴. În directă legătură cu momentul 1918, istoriografia anului 1940 se îmbogățește cu numeroase contribuții teoretice dar și documentare. În fapt, cele mai multe documente care încep să fie publicate despre 1940 se referă în primul rând la Transilvania. Dacă încercăm să găsim o explicații asupra acestui fapt, considerăm că pot fi identificate multe. În acest sens, fără a avea pretenția exhaustivității, considerăm că disensiunile româno-maghiare din domeniul istoriografic au contribuit la sporirea numărului lucrărilor scrise și tipărite. Nu trebuie neglijat faptul că, în ceea ce privește documentele referitoare la Basarabia, se găseau (și se mai găsesc încă) mai mult în fondurile arhivistice rusești, fonduri greu accesibile cercetătorilor români. Apoi, memorialistica și jurnalele principalilor protagoniști (oamenii politici ai vremii, în special), care, pentru noi, s-au dovedit a fi de mare valoare prin ineditul informațiilor oferite, încă nu erau publicate și cunoscute. Și, nu în ultimul rând, trebuie remarcat faptul că accesul la sursele arhivistice era limitat sau chiar imposibil, atât din motive obiective (legea arhivelor, inventarierea și ordonarea documentelor), dar și subiective, care țineau de specificul regimului existent în România la acea vreme. Interesant este de remarcat că, în timp ce multe fonduri arhivistice erau inaccesibile cercetării și publicării, mai ales în scrierile

³³ <http://www1.yadvashem.org/yv/en/about/events/pd.....> sau vezi, de exemplu, Vlad Georgescu, op.cit

³⁴ Vlad Georgescu, op.cit., p.51-66

referitoare la Transilvania, încep să fie publicate interviuri luate supraviețuitorilor evenimentelor din 1940, oameni simpli, personalități locale, și chiar lideri naționali. Mai greu a fost însă de realizat aceste interviuri de către istoricii români în regiunile din afara granițelor (Basarabia, Nordul Bucovinei, Cadrilater).

În istoriografia română din perioada imediat următoare anului 1989, când se revine la subiectul 1940, accentul a început să fie pus, din nou, asupra frontierelor politice și naționale³⁵. Acest lucru e justificabil în condițiile în care nu numai momentul 1940, ci și alte situații conflictuale apărute în Europa de Est, după căderea regimului comunist, au fost exploatate la maxim de istorici, devenind subiecte pentru numeroase studii, volume și articole. Prioritatea istoricilor români a fost frontiera de Vest. Acest lucru este explicabil prin percepția care exista la un moment dat în România, când se vehicula ideea că prăbușirea sistemului creat după al doilea război mondial, va duce la revizuri teritoriale în defavoarea statului român, idee utilizată, nu de puține ori, de propaganda politică de la începutul anilor '90. Și, explicabil de fapt, intensitatea apariției scrierilor dedicate relațiilor româno-maghiare în 1940, dar și în diferite alte momente ale secolului XX, a fost legată în mod direct de evoluția acestor relații în perioada post 1990.

Publicațiile referitoare la 1940 au urmărit, în primul rând, să arate ilegalitatea arbitrajului de la Viena. Cele mai multe s-au scris în perioada 1995-1998, așadar în jurul anului în care s-a semnat Tratatul de prietenie și bună vecinătate cu Ungaria. Și nu este vorba de o reacție contestatară cu privire la semnarea acestui tratat (mai degrabă reacții au venit din partea unor politicieni naționaliști, români și maghiari deopotrivă), ci, considerăm că a fost o încercare de a legitima, din perspectivă istorică, frontiera de Vest a României. Problematica româno-maghiară, tratată combativ până prin 1997-1998, a primit o altă

³⁵ A se vedea: Vasile Vesa, Crina Capotă, "Borders and Identities in the Romanian Historiography", în *Codrii Cosminului*, nr.11/2005, p.163-170

abordare spre sfârșitul anilor '90 și în anii următori, odată cu organizarea și participarea în comun a istoricilor români și maghiari la diferite manifestări științifice, publicarea unor volume colective, volume care câteodată veneau și ca un răspuns/reacție la apariția unor scrieri referitoare la problema transilvană ale unor persoane mai puțin avizate.

În ceea ce privește frontiera de Est, trebuie menționat faptul că disoluția URSS și formarea Republicii Moldova au provocat reacții istoriografice interesante după 1989. În primul rând s-a argumentat, din punct de vedere istoric, lingvistic și cultural apartenența teritoriului dintre Prut și Nistru la spațiul românesc, și, în al doilea rând au putut fi traduse și publicate o serie de documente referitoare la anul 1940 existente în arhivele sovietice – ceea ce a permis formularea unor concluzii și puncte de vedere noi față de ceea ce s-a scris până atunci. Dar, nu putem trece cu vederea deficitul istoriografiei române în ceea ce privește cercetarea documentelor rusești, în comparație cu istoriografia maghiară, de exemplu. De asemenea, referindu-ne la istoriografia "anului 1940" nu trebuie să omitem cercetările și ulterior (în ultimul deceniu practic) publicarea documentelor din arhivele germane, americane, britanice, franceze, maghiare, etc, din care au rezultat reușitele istoriografice mai recente, care, chiar dacă nu sunt dedicate exclusiv anului 1940, aduc informații interesante care ne îndreaptă spre evenimentele petrecute atunci.

Problematica anului 1940 a fost analizată de istoriografie nu numai în ceea ce privește rapturile teritoriale, ci, lucru precizat de noi și la începutul acestui demers, și din punctul de vedere al politicii interne și chiar externe românești. Apoi, un loc aparte în istoriografia anului 1940 îl dețin lucrările istoricilor militari, care au analizat poziția armatei române față de evenimentele petrecute atunci. Spre deosebire de istoricii « civili », istoricii militari sunt cei care susțin, cel mai mult, că o rezistență armată în iunie 1940, dar și în momentul 30 august

1940, ar fi fost necesară, atât din punct de vedere al demnității unui popor, dar și al efectelor ulterioare. Menționăm însă că nu este un punct de vedere unitar, îmbrățișat de toți istoricii militari. Dar, asemenea multor cercetători aplecați asupra subiectului dezbătut de noi în demersul de față, scrierile cercetătorilor militari subliniază că drama din 1940 nu trebuie neaparat să o legăm numai de factorul extern, ci în primul rând de modul defectuos în care oficialitățile de la București au privit, în anii '20 - '30, instituția armatei care, în condițiile erodării sistemului de alianțe al României din deceniul patru, putea constitui singura certitudine în apărarea integrității teritoriale a statului. Este un punct de vedere întâlnit și în memorialistica epocii!

Mai apoi, faptul că în istoriografia română multă vreme a primat ideea că, în principal factorul extern a fost determinant în drama din 1940, sau aruncarea vinei pe un singur om, Regele Carol, avea să se schimbe după 1989, când, pe lângă lucrările de reconstituire a evenimentelor redactate de istorici, au apărut volumele de memorialistică și cele de documente, acestea din urmă conținând interesante materiale descoperite în fondurile arhivistice interne și externe.

Pe de altă parte, istoricii, atât în timpul regimului comunist, dar mai ales după 1989, au acordat atenție relației dintre populația majoritară și minoritățile etnice în conjunctura complexă a anului 1940, dar și în perioada care a urmat. Dacă ne întrebăm care au fost cauzele pentru care istoriografia românească a întârziat abordarea frontală a raporturilor dintre români și minoritățile etnice acestea pot fi identificate, pe de o parte, în modul în care a avut loc accesul la fondurile documentare interne și eterne, dar, pe de altă parte, poate fi vorba și de o reticență învecinată cu refuzul de a accepta o serie de realități dureroase și incomode ale trecutului. Și, în continuarea ideii expuse mai sus, și în strânsă legătură cu ceea ce s-a întâmplat în 1940, de exemplu, holocaustul a devenit un

subiect tot mai frecvent abordat de cercetători. Istoria complexă a deportării și exterminării parțiale a evreilor generând polemici istoriografice și luări de poziție opuse. În prima fază nu Holocaustul, ci «lagărul de concentrare» au atras atenția istoricului, dar fără a reprezenta o lume în sine, ci doar un detaliu al războiului. În ultima vreme însă, istoricii au abordat aspectele etice și politice ale rezistenței și colaborării sau atitudinea opiniei publice față de persecuția evreilor³⁶.

Vorbind despre istoriografia anului 1940, nu putem să ometem istoriografia reprezentanților minorităților etnice din România, mai ales scrierile istoricilor maghiari. De asemenea, sunt de remarcat și producțiile istoriografiei mai recente, adică din ultimii 5-10 ani, producții unde se disting câteva întreprinderi rezultate în urma unor investigații care s-au bazat pe utilizarea unor surse istorice mai puțin folosite în trecut. Este vorba de surse din zona mentalităților colective și a istoriei orale. Un loc aparte acordăm și cercetărilor întreprinse de tineri masteranzi sau doctoranzi care și-au îndreptat atenția asupra unor subiecte oarecum inedite privitoare la tot ceea ce a însemnat 1940 pentru istoria României (dar nu numai), gen: "momentul & anul 1940 în memoria generațiilor".

³⁶<http://www1.yadvashem.org/yv/en/about/events/pd.....>

UNIVERSITARUL ȘI OMUL POLITIC VICTOR JINGA ÎMPOTRIVA DICTATULUI DE LA VIENA

Mihai D. Drecin *

Victor Jinga s-a născut în 1901 într-o familie de oieri înstăriți din Satulung – Săcelele Brașovului. După școala primară urmată în satul natal, absolvă Liceul „Andrei Șaguna” din Șcheii Brașovului – unul dintre puținele licee românești din Transilvania epocii dualiste, focar al cultivării sentimentului național românesc, mediu intelectual și școlar în care s-a afirmat o nouă generație de tineri care va contribui la Unirea Transilvania cu Regatul României, mai apoi la consolidarea României Întregite. Între 1920 – 1924 urmează Universitatea Ca' Foscari din Veneția, specializându-se în Științe economice, în 1924 susținându-și tot aici, doctoratul cu o temă privind reformele agrare din 1918 – 1921 și dezvoltarea creditului popular în România. Câțiva ani profesează ca economist în Brașov și București, în cadrul unor instituții bancare și industriale, pentru ca din iulie 1929 să ocupe prin concurs, un post de conferențiar în cadrul Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj.³⁷ În 1935 este titularizat ca profesor, predând până în 1 septembrie 1947 când regimul comunist îl la epura din învățământul superior.

Pe lângă activitatea didactică, Victor Jinga desfășoară o intensă muncă în domeniul cooperăției, înființând și conducând mișcarea cooperatistă din Transilvania interbelică, redactând reviste de specialitate, colaborând la o serie de ziare și reviste economice și de cultură, militând pentru afirmarea economică și culturală a țărânimii și intelectualității satului românesc. Din 1926 este membru al Partidului Național Țărănesc, ocupând

* profesor universitar, Universitatea din Oradea, Departamentul de Istorie

³⁷ Mihai D. Drecin, „Professor Victor Jinga. Family and School”, în *Analele Universității din Oradea, Seria: Istorie – Arheologie*, Oradea, 2008, p.189 – 199.

funcții importante în mișcarea de tineret, până la cea de președinte național al Tineretului Național Țărănesc. În 1938 se integrează în gruparea național – țărănistă condusă de Armand Călinescu, devenind membru în guverne ale anului 1939 și deputat în Parlamentul țării.³⁸

Ca universitar și om politic cunoscut și apreciat, Victor Jinga a desfășurat o activitate științifică și politică care a vizat lupta împotriva revizionismului maghiar, mai apoi împotriva urmărilor Dictatului de la Viena.³⁹

În memoriile sale rămase în manuscris, în alte note manuscrise inedite⁴⁰, Victor Jinga amintește activitatea sa antirevizionistă. Astfel, înșirând o serie de reviste pe care le-a întemeiat și condus între 1935 – 1940, precizează că: „În toate aceste publicații, problemele ardeleni au fost permanent pe prim plan. Mai ales în <Țara nouă> am dus o înverșunată campanie antirevizionistăAm ținut multe conferințe în aproape toate orașelor din Transilvania și Banat; majoritatea subiectelor se refereau la Transilvania și problemele ei..... Activitatea mea a fost – împreună cu a altora - o contribuție efectivă la cunoașterea Transilvaniei și la mobilizarea conștiinței noastre naționale”⁴¹.

Anunțarea prevederilor Dictatului de la Viena îl găsește pe Victor Jinga la Cluj, în mijlocul evenimentelor. Lăsăm documentul să vorbească: „Cele trei zile, îndată după denunțarea dictatului(ui) de la Viena (30 VIII, 1940), au fost, la Cluj,

³⁸ Idem, „Postfață”, în Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, Ed. Muzeului Județean de Istorie, Brașov, ediția a II-a, 1995, p.706 - 711

³⁹ Victor Jinga, *Însemnări și reflexiuni*, în mss.,289 p. Un exemplar se află în posesia noastră

⁴⁰ Idem, *Activitate privitoare la Transilvania, activitatea antirevizionistă, în cele trei zile, la Cluj, după Dictatul de la Viena și în timpul refugiului (Prezentare sumară)*, 3 p., bătute la mașină. Un exemplar se află în posesia noastră

⁴¹ *Ibidem*, p.1

dramatice. Românii consternați și indignați, au coborât în străzi și piețe. S-au ținut o serie de întruniri, extrem de populate, în piața Unirii și în piața catedralei ortodoxe. Fruntașii români erau oratorii acestor întruniri, la care se adăugau și câte un țaran și muncitor. Eu am vorbit, de trei ori, din balconul Primăriei și odată de pe treptele catedralei ortodoxe, unei mulțimi imense, până au început să sune clopotele la toate bisericile românești, când toată lumea a îngenucheat. Exprimam, și eu și alții, încurajări și certitudinea revenirii noastre în Ardealul de nord. N-am putut să mă preocup de evacuarea propriei mele familii, decât cu totul sumar. Am plecat din Cluj, în ultimele ceasuri, odată cu ultimele eșaloane ale armatei române care se retrăgeau. În Cluj, în cele trei zile, un grup de tineri (15 – 20) constituiți ad-hoc (îmi amintesc de: N. Buta, Sabin Mureșanu Seracin, I. Palade, V. Iancu, Ionel Sava, Traian Marcu, etc.) am mers la Comandantul Corpului de armată cerându-i să intervină la București ca armata română să nu se retragă, angajându-ne să organizăm rezistența, plecând în tot Ardealul. Am dat telegrame, în acest sens, Regelui și lui Iuliu Maniu”⁴².

Retragerea autorităților și instituțiilor statului român din Transilvania cedată Ungariei, sub presiunea germano – italiană, face ca sediul Academiei Comerciale din Cluj să fie mutat la Brașov. Aici, mai întâi ca profesor, între 1942 – 1945 ca rector al Academiei Comerciale, Victor Jinga va desfășura o intensă activitate administrativă, politică și științifică în vederea ajutorării refugiaților și expulzaților români din Ardealul de Nord, pentru pregătirea Conferinței de Pace după încheierea războiului – care se prefigura încă din 1943 – 1944.

Lăsăm din nou să vorbească documentul : „Repede s-a constituit, la Brașov, un comitet al refugiaților, condus de avocatul Ion Vescan din Tg. Mureș, om destoinic și de mare omenie. Am colaborat cu dânsul (spune Victor Jinga – n.n.) și cu alții în cadrul acestui comitet, din care făceam parte. Comitetul

⁴² *Ibidem*, p.2

s-a interesat de cazarea refugiaților, a strâns și a împărțit ajutoare refugiaților nevoiași. S-a organizat și o cantină și un cămin pentru copii de oameni nevoiași, din al cărui comitet am făcut parte și pe care le vizitam la răstimpuri dese. Comitetul din Brașov al <Astrei> m-a însărcinat să întocmesc un apel al românilor din Ardealul de nord adresat lumii civilizate. Am întocmit acest apel care s-a răspândit în sute de exemplare în țară și străinătate. La Brașov, mai ales în cadrul Academiei comerciale, am întreținut printre studenți și în populație simpatia vie pentru cauza Ardealului de nord, prin conferințe, șezători și cuvântări ocazionale.....Fiind rector al Academiei comerciale, am înlesnit ajutorarea studenților din Ardealul de nord prin foarte multe burse și gratuități în căminele și cantina Academiei. În 1942 - 1943 am fost invitat de Universitățile din Berlin, Halle an der Saale și Roma să țin conferințe. Am răspuns, în scris, că atât timp cât România este sfâșiată prin Dictatul de la Viena impus de Hitler și Mussolini, eu n-am ce căuta să conferențiez în țările lor”⁴³.

În sfârșit, Victor Jinga a răspuns cu promptitudine solicitării “Centrului de Studii și cercetări privitoare la Transilvania”, înființat în 1942 în cadrul Universității „Regele Ferdinand” din Cluj – Sibiu, având ca director pe universitarul Silviu Dragomir, aflat în subordinea Președinției Consiliului de Miniștri, Ministerului Propagandei Naționale și Ministerului Afacerilor Străine, pentru a redacta o serie de studii dedicate istoriei Transilvaniei. „Biroul Păcii” din cadrul Ministerului Afacerilor Străine strângea documentația istorică, economică, demografică, sociologică pentru a demonstra la Conferința de Pace, ce se întrezărea după încheierea războiului mondial, că Transilvania este provincie românească – unitatea ei în cadrul

⁴³ *Ibidem*, p.2 - 3.

statului român fiind în afara oricărei discuții⁴⁴. Pe lângă aceste studii, chiar lucrarea de căpetenie a lui Victor Jinga, <Problemele fundamentale ale Transilvaniei>, publicată în 1945 și premiată de Academia Română în 1946, va constitui un important document prezentat de experții români la Conferința de Pace de la Paris din 1946 – 1947.

X X
X

Inclusiv din acest aspect al vieții și activității economistului și universitarului Victor Jinga, rezultă profilul său de intelectual luminat, cu profunde și stabile sentimente naționale, pentru care sacrificiile pe tărâmul interesului național prevalau chiar înaintea intereselor familiale. Format în atmosfera democrației de tip vest – european, va suferi excesele regimului comunist, în anii 1945 – 1963 fiind urmărit și deținut în închisorile politice ale vremii, printre altele fiind acuzat de „naționalism” într-o vreme în care „internaționalismul proletar” era singurul sentiment care trebuia să-i anime și pe români⁴⁵.

X X
X

⁴⁴ Mihai D. Drecin, „Din corespondența istoricului Silviu Dragomir cu Victor Jinga (1944)”, în vol. *Silviu Dragomir – 120 de ani de la naștere*, coordonatori: Ioan – Aurel Pop și Sorin Șipoș, Ed. Universității din Oradea, 2011, p.61 - 70

⁴⁵ <Însemnările> autobiografice ale profesorului Victor Jinga despre universul concentraționar din închisorile comuniste ale României anilor 1945 – 1963 (I) ; editare îngrijită de Mihai D. Drecin, în *Caietele David Prodan*, Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, Cluj – Napoca, an I, nr.2, 1994, p.235 – 262; Mihai D. Drecin, „Victor Jinga și închisorile sale (1945 – 1963)”, în *Studii de istorie economică și istoria gândirii economice*, vol.V, Ed. Academiei Române, 2003, p.117 – 125; Mihai D. Drecin, „Al doilea proces politic al grupului Jinga (1959 – 1961)”, în *Analele Universității din Oradea, Fascicola: Istorie – Arheologie*, Tom XVII, Oradea, 2007, p.133 – 138.

Tragicele evenimente din 1940 din România, alături de cele din Austria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Franța, Belgia, Olanda, Danemarca, Norvegia, Grecia, Polonia vremii – în ultimă instanță declanșarea și desfășurarea celui de-al doilea război mondial, au fost rezultatul doctrinei fasciste de diverse nuanțe.

Din păcate neofascismul dă semne de revigorare în vestul, centrul și nordul Europei. La începutul acestei luni, la festivalul de muzică de pe insula Kismarosy – Veroce din Ungaria au fost prezenți mii de tineri militanți ai doctrinei neofasciste din Ungaria, Germania, Marea Britanie etc., inclusiv tineri maghiari din România, membrii ai „Tineretului Maghiar din cele 64 de comitate”, care l-au inspirat recent și pe Anders Brevik în atentatul de pe insula Utoia. Potrivit unui corespondent al revistei engleze „The Sun” aici, în locația amintită din Ungaria vecină, la câțiva zeci de km de Oradea, tinerii neofasciști au rostit discursuri împotriva evreilor, musulmanilor, popoarelor neariene, au comercializat cărți despre Hitler, însemne naziste ștanțate pe tricouri și bijuterii ieftine, au intonat cântece extremiste specifice anilor 1933 - 1940⁴⁶. Se pare că de aici își alimentează ideile un orădean de-al nostru, deputat europarlamentar, când incită parte din tinerii săi conaționali la acțiuni antiromânești, drapate, pentru captarea bunăvoinței Uniunii Europene, cu declarații de dragoste față de lumea evreiască de astăzi, uitând de păcatele înaintașilor săi din 1944, inclusiv din Oradea, când evreii din Ungaria au fost trimiși în lagărele de exterminare de la Auschwitz, Birkenau, în așa zise „tabere de muncă”.

În dezamorsarea neofascismului de astăzi, prin condamnarea regimurilor fasciste ale Europei interbelice, se înscrie și sesiunea noastră de astăzi.

După cum se știe, din anul 1933, odată cu accederea la putere în Germania a lui Adolf Hitler, s-au manifestat, cu tot mai mare pregnanță, tendințele revizioniste și fasciste ale acesteia. Au urmat agresiunile naziste de anexare (în 1938) a Austriei, semnarea Acordului de la München, (în 29 septembrie 1938, care a inaugurat politica de cesiuni teritoriale), precum și dezmembrarea Cehoslovaciei. Peste o lună de zile s-a pronunțat un prim „arbitraj” la Viena, prin care Ungaria a intrat în posesia unei părți din Cehoslovacia. Pretențiile teritoriale ale Ungariei față de teritoriile unor țări vecine au fost prezentate, fără nici o rezervă, în documente publice. Astfel, încă de la 12 martie 1939 a fost formulată următoarea revendicare : „Vrem un drum spre frații noștri secui!”. Iată, deci, un *pretext* care riscă să se constituie într-o permanență obsesivă a revizionismului ungar.

⁴⁶ Vezi: 04.08.2011, *You Tube, The Sun*

După declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, puterile fasciste – Germania și Italia – au contribuit, în mod direct, la dezmembrarea României Mari, colaborând cu cealaltă forță totalitară, Uniunea Sovietică. La 30 august 1940 a fost impus României dictatul fascist de la Viena, prin aplicarea căruia a fost smuls din trupul României un teritoriu cu o populație de 2.667.000 de locuitori, din care 50,2% erau români și numai 37,1% maghiari și secui. Deși aveau o majoritate certă în spațiul cedat Ungariei horthyste (43.492 km²), românii au fost – în mod brutal – trecuți sub stăpânire străină, care a durat numai 4 ani, însă a avut urmări catastrofale.

Încă din ziua de 5 septembrie 1940 armata regală ungară, urmată de administrația acestui stat, au ocupat teritoriul Transilvaniei de Nord. Fapt nemaîntâlnit, în perioada dintre 5 septembrie și decembrie, armata ungară (cifrată la 300.000 de militari) a administrat direct acest teritoriu care nu fusese o zonă de război, timp în care a fost practică o odioasă politică de reprimare și eliminare a românilor, care treceau de 1.300.000 de locuitori. Principala țință a noilor stăpânitori a fost aceea de a distruge elementul românesc sau de a-l determina să părăsească spațiul de obârșie, pentru ca, în acest fel (printr-o depopulare forțată), să fie modificat, în mod artificial, raportul demografic, în favoarea populației maghiare în acest spațiu. Se încerca, deci, realizarea unei majorități maghiare în acest spațiu, așa cum – în timpul Imperiului dualist – s-a acționat, cu toate mijloacele, pentru constituirea unei asemenea majorități în regatul ungar. A fost, după cum se poate constata, reactivată o mai veche preocupare a guvernanților unguri.

Sunt cunoscute crimele (în masă sau individuale), maltrătarile, expulzările și dislocările de locuitori români și adoptarea unor măsuri de maghiarizare a acestora, de deposedare de bunuri materiale și alte fenomene care dezvăluiau oprimarea lor programată (ca, de pildă, internarea în lagărele de concentrare, trimiterea lor în detașamente de muncă forțată etc).

Cu ocazia evocării acestor realități tragice s-a insistat asupra suferințelor îndurate de românii din Transilvania de Nord și a terorii practicate de administrația și armata ungară. Cu acest prilej, considerăm că ar fi utilă, sub raport științific, reactualizarea unor evenimente dramatice trăite de alți locuitori ai Transilvaniei de Nord. Ne vom referi la evreii care trăiau pe acest teritoriu, intrat în componența Ungariei horthyste, care au fost supuși unei politici de stat antisemite, cu anihilarea (în perioada 1940 – primăvara anului 1944) totală a posibilităților de afirmare a acestora, ajungându-se – în luna martie 1944 – la acceptarea de către guvernul horthyst, a așa-zisei „*soluții finale*”, care însemna distrugerea totală a elementului evreiesc.

Din perspectivă istorică, tratamentul inuman la care autoritățile horthyste au supus populația românească în cei patru ani de stăpânire a lor

asupra Transilvaniei de Nord s-a extins, cu o cruzime și mai mare, la populația evreiască, care se cifra la peste 165.000 de locuitori. Aceasta a fost aruncată, în anul 1944 în cea mai monstruoasă experiență pe care a avut-o în acest teritoriu, fiind strânsă – cu mijloace militare – în ghetouri, care au fost organizate în mai multe orașe din Transilvania de Nord (Oradea, cel mai mare dintre toate; Satu-Mare, Cluj, Baia Mare, Bistrița, Carei, Dej, Reghin, Sfântu Gheorghe, Sighet, Șimleul Silvaniei și Târgu Mureș). Așa cum, pe bună dreptate și cu recunoscută autoritate științifică, remarca istoricul american Radolph L. Braham, evreii din Transilvania de Nord „au fost nimiciți cu o viteză fără precedent prin cea mai crâncenă deportare și cel mai nemilos program de masacrare întâlnit în timpul războiului”⁴⁷.

Așadar, s-a produs un adevărat Holocaust în Transilvania de Nord, unde evreii au fost prizonieri și amenințați, apoi li s-au sechestrat bunurile și au fost ghetoizați sau trimiși în detașamente de muncă forțată. Există o consistentă bibliografie a acestui calvar trăit de niște oameni nevinovați, alături de românii din aceeași parte a Transilvaniei.

Nu ne vom ocupa de examinarea ei și nici de realizarea unei examinări sumare, ci vom exemplifica – cu documente incontestabile – experiențele cu care s-au confruntat, ca urmare a Dictatului de la Viena, evreii din Oradea și nordul județului Bihor, în număr de peste 30.000, care au fost internați în cele două ghetouri organizate de autoritățile orădene. Despre chinurile îndurate în ghetoul principal din Oradea ne-au rămas însemnări memorialistice datorate Enei Heyman, o tânără care abia împlinise 13 ani, dar care – cu o perspicacitate rară – a consemnat, în Jurnalul său (publicat, ulterior, în anul 1949), întâmplările cele mai alarmante din ghetou, ca și impresiile sale despre comportamentul jandarmilor și al autorităților.

Sursă memorialistică de primă mână, *Jurnalul* acestei victime a Holocaustului din Transilvania de Nord a fost comparat, sub raport valoric, cu cel al Annei Frank, atât de mediatizat și, drept urmare, cunoscut în toată lumea. S-ar impune, după părerea noastră, ca să se republice, în condiții științifice și tipografice de excepție, acest *document uman* (atât în limbă română, cât și în limba engleză), pentru a fi recuperat și valorificat *un izvor istoric de o valoare deosebită*, care a fost *elaborat într-unul dintre ghetourile organizate în Transilvania de Nord*.

La 10 mai 1944, Eva Heyman scria următoarele: „Începând de azi nu ne mai aflăm, Micul meu Jurnal, într-un ghetou, ci într-un *ghetou-lagăr*...Totul ne este interzis, iar lucrul cel mai groaznic este că *toate pedepsele sunt, de fapt, una singură*: moartea. Orice ai face, orice vină ai

⁴⁷ Randolph Braham, *Genocid and Reward*, Boston, Haga, Dodrecht-Lancaster..., p. 691

avea, nu există îngenunchere la colț, bătaie, oprirea mâncării, să conjugi de o sută de ori un verb neregulat, cum se întâmpla ... la școală. Nu mai există nimic, nimic, din toate acestea: *cea mai mică și cea mai mare pedeapsă este aceeași: moartea*”⁴⁸. Pe teritoriul ghetoului se întâmplă lucruri cumplite (nu exista apă caldă, nici wc-uri, nu era voie să se părăsească locuința, care era supraaglomerată, cu saltele pe jos). Dar, cel mai grav sentiment era acela că toți: „*stau închiși ca maimuțele în grădina zoologică*”.

După ce se referă la practicile de tip gestapovist folosite în fosta fabrică de bere „Dreher”, Eva Heyman notează – sub imperiul momentului – câteva reflecții despre starea de spirit a victimelor în zilele care preced imbarcarea lor în trenuri de marfă: „Trebuie să fie groaznic în vagon, scria ea în 30 mai 1944; și acum nici nu mai zice nimeni că ne duc, toți spun că ne *depoartează*. Acest cuvânt nu l-am mai auzit...Ieri a fost (tatăl ei vitreg) în grădina Rhedey, căci de acolo pornesc trenurile cu evrei. Nu din gară, ca să nu vadă cei din oraș...Parcă mult îi pasă orașului de noi! Dacă arienii n-ar fi vrut să se întâmple asemenea lucruri, ar fi putut opri și ghetoizarea, dar ei mai mult s-au bucurat. Și nici acum ne la pasă ce fac cu noi”. Ultima din zi din viața Evei Heyman în ghetou, mai exact 30 mai 1944 este trăită cu intensitate de aceasta, cu un zguduitor presentiment al morții: „...mi-e teamă că și nouă ni se va întâmpla același lucru, degeaba spun toți că pe noi nu ne duc în Polonia, ci la Balaton. Deși eu, Micul meu Jurnal, *nu vreau să mor, vreau să trăiesc, chiar dacă din întregul sector numai eu aș rămâne aici*”⁴⁹. A sfârșit și ea, ca și ceilalți, în lagărul de la Auschwitz, chiar în apropierea încheierii existenței acestuia. A fost o fatalitate și o pildă despre un destin frânt de barbaria nazistă.

Cei care au mai avut puterea de a relata despre experiențele trăite de ei în ghetoul din Oradea, ori cei care au depus mărturii la procesul intentat criminalilor de război, judecat la Cluj, au lăsat posterității dovezi de maximă însemnătate despre soarta tragică a victimelor Holocaustului din aceste părți de țară, unele cutremurătoare.

O altă supraviețuitoare a Holocasutului, originară din Oradea, își amintea – după mai bine de o jumătate de secol – despre clipele triste și întunecate ale imbarcării în trenul care ducea la Auschwitz-Birkenau. Evocarea Térezei Mozés este edificatoare: „Oamenii au părăsit stabilimentul comun al ghetoului fără să mai arunce nici măcar o privire înapoi...*Simțeau, aproape cu certitudine, că aici nu se vor mai întoarce niciodată*. Comenzile guturale ale jandarmilor i-au așezat în rânduri perfecte pe bătrâni, copii,

⁴⁸ Eva Heyman, *Am trăit atât de puțin. Micul meu jurnal*, Editura ALEX, București, 1991, p.102

⁴⁹ *Ibidem*, p. 114-116

tineri, la fel pe cei sănătoși, ca și pe cei bolnavi. Oamenii se târau greu sub povara îmbrăcăminții, a ranitelor și a gândurilor întunecate. Rândurile erau înconjurate de jandarmi înfricoșători, cu pene de cocoș la pălării, cu comportament brutal...Numai câțiva metri a înaintat tristul convoi pe sub copacii umbroși ai parcului Rhèdey (actualul Parcul Bălcescu-n.n.) și pe linia ferată, construită odinioară pentru transportul industrial, apărea lungul șir al vagoanelor cu marfă. Urcarea se făcea cu o iuțeață inimaginabilă”⁵⁰. Avem, în această evocare, o autentică rețrăire a momentului despărțirii – pentru unii evrei orădeni – definitive de orașul lor natal, care a devenit, în urma deportărilor, așa cum le plăcea autorităților maghiare să spună: *Judenfrei* (liber de evrei, fără evrei). Tot acestea făceau o propagandă agresivă pe tema „dezevreizării” Oradiei, a „curățirii” etnice a orașului și județului, ori, cum se obișnuiește astăzi să se spună „purificarea etnică”, însă una reală. Adevărata și monstruoasă purificare etnică s-a produs la Oradea în vara anului 1944, prin eliminarea – din viața orașului și județului – a 30.000 de evrei care au fost deportați, și nu transportați, cum se exprimă unii falsificatori ai istoriei, în lagărele morții din Polonia.

În finalul prezentelor însemnări, considerăm că este necesară o accentuare a faptului că dramele trăite de comunitățile evreiești din Transilvania de Nord în anul fatal pentru ele, 1944 au constituit o realitate șocantă, care nu va putea fi uitată niciodată. Ea a marcat istoria acestor locuri, fixându-se temeinic în memoria contemporanilor.

⁵⁰ Téreza Mozés, *Evreii din Oradea*, Editura Hasefer, București, 1997, p. 213

ACȚIUNI REVIZIONIST-TERORISTE DESFĂȘURATE DE UNGARIA HORTHISTĂ PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Gabriel MOISA*

După încheierea Primului Război Mondial, realitățile geopolitice ale Europei Centrale s-au schimbat fundamental odată cu destrămarea Imperiului Austro-Ungar. Niciodată Ungaria nu s-a împăcat cu aceste realități. Între cele două războaie mondiale Budapesta a încercat, mai ales după venirea la putere a lui Horthy Miklos, să mențină trează atitudinea revanșardă pregătind tot felul de strategii în vederea recâștigării teritoriilor pierdute⁵¹. România, alături de Cehoslovacia și Regatul Sârbo-Croato-Sloven (din 1929 Iugoslavia), au fost principalele state vizate.

Începând cu anul 1938, Budapesta a intensificat acțiunile de organizare a unor nuclee de spionaj, sabotaj și teroriste în rândurile minorității maghiare din Transilvania urmând ca, în cazul desfășurării unor operațiuni militare de către armata maghiară pe teritoriul României, aceste nuclee să o secondeze îndeaproape. Serviciile maghiare de spionaj nu erau străine de existența acestora. Practic, aceste nuclee trebuia să funcționeze pe principiile celei de-a cincea coloane, fiind unități de avangardă ale trupelor maghiare.

Încă din toamna anului 1939, autoritățile române au sesizat existența pe teritoriul Transilvaniei a mai multor asemenea nuclee teroriste. Cele mai multe au fost detectate în partea de nord-vest a României⁵². Numărul acestora a crescut exponențial de la o lună la alta, în primăvara și vara anului 1940, pe măsură ce atitudinea revizionistă a Ungariei la adresa

Conf. univ. dr. Universitatea din Oradea, email: gabimoisa@hotmail.com

⁵¹ I. Calafeteanu, *Revizionismul ungar și România*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p. 16-50

⁵² *Ibidem*, p. 199-200; Gh. I. Bodea, Vasile T. Suciu, Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 91-113

României devenea tot mai evidentă. În iulie – august 1940, numărul grupurilor teroriste a crescut foarte mult, apogeul fiind atins în perioada negocierilor româno-maghiare de la Turnu Severin. Atunci, în condițiile unor intense pregătiri de război ale Budapestei în vederea reocupării Transilvaniei, au fost create multe asemenea organizații care urmau să acționeze în spatele frontului pentru a desfășura activități de sabotaj și a crea panică⁵³. Acestea erau puse sub directa coordonare a Budapestei, mai precis a Marelui Stat Major al armatei maghiare horthiste⁵⁴. Cum tratativele de la Turnu Severin erau tot mai greoaie și nu întrezăreau nici o rezolvare⁵⁵, Budapesta a precipitat lucrurile trimițând în Transilvania o serie de cadre cu experiență în organizarea unor astfel de activități, mai ales din rândurile organizației Rongyos Garda.

O zonă extrem de intensă în activitatea acestor grupuri a fost Bihorul. Oradea a jucat un rol important din acest punct de vedere fiind placa turnantă a serviciilor de spionaj maghiare⁵⁶. Aici a fost organizat centrul coordonator pentru toate nucleele teroriste din Transilvania. În vara anului 1940, Budapesta a numit ca și comandant al acestor nuclee pe maiorul Szalkay Laszló, un personaj cu experiență în organizarea muncii clandestine. El avea în subordine nucleele teroriste din Oradea și Bihor, cele mai bine organizate fiind și sub conducerea lui nemijlocită, Alba Iulia, Brașov, Huedin, Sibiu, Timișoara și Cluj⁵⁷.

⁵³ Gh. I. Bodea, Vasile T. Suciu, Ilie I. Pușcaș, *op. cit.*, p. 107

⁵⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Fond Ministerul Propagandei Naționale, Colecția de Studii și Documentare*, dosar 230, f. 113 (în continuare A.N.I.C.)

⁵⁵ Valer Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, Editura Colosseum, București, 1990, p. 28-143

⁵⁶ A. N. I. C., *Fond Ministerul Propagandei Naționale, Colecția de Studii și Documentare*, dosar 230, f. 113 - 119

⁵⁷ *Ibidem*, f. 113

În cele ce urmează voi detalia câteva aspecte legate de activitatea celor din Valea lui Mihai și Curtuiușeni, ambele aflate sub controlul lui Szalkay Laszlo.

Din informațiile de arhivă reiese faptul că, în vara anului 1940, în Valea lui Mihai existau două nuclee de acest gen. Șeful primului nucleu era avocatul Jakab Ernő, iar al celui de-al doilea, avocatul Bölöny Pál⁵⁸. Cel mai numeros era grupul condus de Jakab Ernő. Conform datelor pe care le deținem în acest moment, se cunosc 10 persoane ca făcând parte din acest grup. Aceștia erau: Szilagy (Borbely) Balint, agricultor, Szekely Béla, comerciant Radio, Kovách Emeric, agricultor, Varady Emeric, agricultor, Szabó Antal, agricultor, Kovach Ladislau, agricultor, Oláh Károly, plugar, Kovách Gábor, Szabó Ludovic și Szalanki, aceștia din urmă dispăruți din localitate.

Grupul condus de Bölöny Pál avea în componență, alături de liderul său, numai două persoane. Era vorba despre fermierul Pataky Sandor și ciobanul Fazekas Sandor.

Ce de-al treilea nucleu de acest gen se afla în Curtuiușeni. Liderul grupului era agricultorul Bókór Istvan.. Din el mai făceau parte Biró Lajos și Ari Lajos⁵⁹.

Toți membrii celor trei grupuri fuseseră atent selecționați dintre cei mai de „nădejde” reprezentanți ai minorității maghiare din localitățile lor, fideli politiciii maghiare de recuperare a Transilvaniei și capabili să ducă la bun sfârșit ordinele care le erau destinate. De altfel, toți aceștia au beneficiat de instrucție serioasă în acest sens din partea statului maghiar horthist. Plecați în Ungaria cu diferite pretexte ei erau instruiți în Castelul Deszöfi din Nyrábrany, unde se afla un centru de instrucție și aprovizionare a nucleelor de spionaj și teroriste din România⁶⁰.

⁵⁸ A.N.I.C., *Fond Ministerul Propagandei Naționale, Colecția de Studii și Documentare*, dosar 23, f. 114

⁵⁹ *Ibidem*

⁶⁰ *Ibidem*

Conform informațiilor deținute de serviciile speciale românești, centrul de instrucție și aprovizionare de la Castelul Deszöfi din Nyrábrany era în subordinea directă a guvernului de la Budapesta. Responsabili cu buna desfășurare a pregătirii celor recrutați din România erau maiorul Miklos, din cadrul Marelui Stat Major al Armatei Maghiare, și secretarul ministerial Zsadány Gedeon, cu toții membrii ai unei Centrale speciale organizate în acest sens în cadrul Marelui Stat Major al Armatei Maghiare⁶¹. Între acest organism și centrul de la Castelul Deszöfi din Nyrábrany se afla interpus Centrul Regional de la Debrețin, care avea în subordine mai multe asemenea centre.

Interesant este faptul că principalii consilieri ai Centrului Regional din Debrețin erau doi profesori universitari din cadrul Universității din Debrețin, ambii buni cunoscători ai Transilvaniei și ai istoriei acesteia. Primul este dr. Kiss Istvan, dar cel mai frapant este cel de-al doilea profesor, care era nimeni altul decât dr. Roska Márton, cunoscutul istoric și arheolog ardelean, plecat în anul 1938 în Ungaria⁶².

Merită insistat asupra traiectoriei lui Roska Márton privită sub aspectul poziției lui față de statul român, una care nu a fost foarte prietenoasă. Roska Márton s-a născut în anul 1880 și a decedat în anul 1961. Absolvent al Facultății de Litere din Cluj și doctor în filozofie al Universității din Viena, el s-a dedicat de-a lungul timpului arheologiei și istoriei Transilvaniei, ajungând și profesor la Universitățile din Debrecen, Cluj și Szeged. În anul 1919, datorită atitudinii sale față de unirea din 1 Decembrie 1918 și simpatiilor maghiare a fost închis, pentru puțină vreme, de autoritățile românești. La intervenția lui Vasile Pârvan a fost eliberat însă „simpatiile”, sale față de statul român au rămas la fel de „mari”. În 1937 a fost din nou judecat și condamnat pentru colaborarea la volumul *A Történelmy Erdély,*

⁶¹ *Ibidem*

⁶² *Ibidem*

apărut în 1936 la Budapesta sub egida „Asociației Bărbaților Ardeleni”. Acuzația principală adusă a fost aceea de „agitație contra siguranței statului”. Din ordonanța definitivă de condamnare reiese faptul că Roska Márton, deși funcționar al statului român, a funcționat activ în cadrul unei societăți revizioniste din Budapesta, publicând într-o revistă maghiară numeroase lucrări istorice în care întrebunțează nomenclatorul și topografia ungurească. A mai fost acuzat că într-una dintre publicații a prezentat Ardealul pe o hartă despărțită de Vechiul Regat. Primul martor audiat, care a fost și denunțatorul de fapt, nimeni altul decât Constantin Daicoviciu, a arătat că în numele științei a propagat idei false, având tot timpul o atitudine antiromânească, a ascuns obiecte arheologice din patrimoniul statului, s-a opus schimbării inscripțiilor ungurești cu cele românești, că într-o serie de publicații germane a folosit nomenclatorul unguresc. În depoziția sa, Constantin Daicoviciu a considerat a fi „o datorie de onoare să sesizeze autoritățile pentru activitatea fățiș iredentistă”⁶³ a lui Roska Márton. Instanța l-a condamnat pe Roska Márton la 3 luni de închisoare. A fost depusă o cerere de grațiere în numele acestuia. Profesorii de la Universitatea din Cluj au redactat un memoriu prin care cereau menținerea sentinței deoarece verdictul era „cu totul legitimat de activitatea și atitudinea provocatoare pe care condamnatul a avut-o ani de-a rândul, față de națiunea și statul al cărui funcționar este”⁶⁴.

Semnatarii memoriului se opuneau grațierii, considerând-o drept „o gravă jignire” adusă autorității și demnității Universității. Memoriul era semnat de profesorii Nicolae Drăganu, Theodor Naum, Theodor Capidan, Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, M. Ștefănescu-Goangă, Coriolan Petranu, Ștefan Bezdechi, D.M. Teodorescu, G. Giuglea, P. Grimm, G. Buzoianu, Vladimir Ghidionescu, Dumitru

⁶³ *Ibidem*

⁶⁴ *Ibidem*

Popovici, Emil Petrovici, C. Sudețeanu, Constantin Daicoviciu, Ioachim Crăciun, Ștefan Tesca, Em. Diaconu etc. Lipsește semnătura lui G. Kristof. În toamna lui 1937, Marton Roska a plecat din România, fiind numit profesor la Universitatea din Szeged.

Presa a reflectat pe larg acest incident universitar legat de numele lui Roska Márton. Într-un articol din ziarul *Patria*, Ionel Mărgăianu, într-un articol cu titlu sugestiv intitulat *Un scandal universitar la Cluj: șeful de lucrări Márton Roska colaborează la o lucrare de contestare a drepturilor românești asupra Ardealului*, semnală faptul că Márton Roska a prelungit cu un secol intrarea maghiarilor în Transilvania (896 d.Hr.)⁶⁵. Consiliul de Război s-a sesizat în acest caz, în numărul următor al ziarului, același Ionel Mărgăianu, amintind acest lucru și catalogându-l pe Márton Roska drept dușman al românismului⁶⁶.

Ziarul *Națiunea română* a insistat, de asemenea, în câteva numere pe această chestiune, mai ales în momentul încheierii procesului. De aici aflăm și despre pedeapsa pronunțată în sentința din 14 noiembrie 1936. Este vorba despre 3 luni de închisoare, 5000 de lei amendă și 3 luni interdicție al drepturilor cetățenești. În aceeași zi a și fost arestat și întemnițat⁶⁷. Cu toate că marea majoritate a istoricilor clujeni aprobau condamnarea lui Márton Roska, Nicolae Iorga cerea într-un număr din *Neamul românesc*, la trei zile după pronunțarea sentinței, grațierea profesorului Roska, întrucât, spunea Iorga, acesta ar fi „*unul dintre cei mai distinși*

⁶⁵ Ionel Mărgăianu, *Un scandal universitar la Cluj: șeful de lucrări Márton Roska colaborează la o lucrare de contestare a drepturilor românești asupra Ardealului*, în *Patria*, XVIII, 1936, nr. 102, (8 mai), p. 4

⁶⁶ Idem, *Consiliul de război din Cluj s-a sesizat de cazul profesorului Roska Martin*, în *Patria*, XVIII, 1936, nr. 103, (9 mai), p. 4

⁶⁷ *Prof. Martin Roska a fost condamnat*, în *Națiunea română*, X, 1936, nr. 257, (15 nov.), p. 1

cercetători ai preistoriei ardelenе”⁶⁸ apreciind că „Ardealul nu se poate apăra cu sentințe de închisoare”⁶⁹.

Abstract

As early as the autumn of the year 1939, the Romanian authorities noticed the existence on the Transylvanian territory of several terrorist nuclei. Most of them were detected in north-western Romania. Their number exponentially increased from one month to another in the spring and summer of 1940, as the revisionist attitude of Hungary regarding Romania became more and more obvious. They were directly coordinated from Budapest, by the General Staff of Horthy’s Hungarian army.

Oradea played a vital role from this point of view as it was the base plate of the Hungarian intelligence. It was here that the coordinating centre for all terrorist nuclei in Transylvania was established. In the summer of 1940, Budapest appointed Major Szalkay Laszlo as commander of the nuclei. He was experienced in organising clandestine labour. He coordinated terrorist nuclei in Oradea and Bihor; the best organised ones were under his command: Alba Iulia, Braşov, Huedin, Sibiu, Timişoara, and Cluj. I will describe below aspects relating to the activities in Valea lui Mihai and Curtuiuseni, both under the command of the same Szalkay Laszlo.

According to the information provided by the archives, in the summer of 1940, there were two nuclei of the kind in Valea lui Mihai. The leader of the first nucleus was solicitor Jakab Ernő; the second nucleus was led by solicitor Bölöny Pál. The more numerous group was the one coordinated by Jakab Ernő. According to the data we have so far, 10 people are known to have belonged to the group. They were as follows: Szilagy (Borbely) Balint, farmer, Szekely Béla, Radio trader, Kovách Emeric,

⁶⁸ D. Iorga *a cerut graţiєrea lui Roska Marton*, în *Patria*, XVIII, 1936, nr. 257, (17 nov.), p. 1

⁶⁹ *Ibidem*

farmer, Varady Emeric, farmer, Szabó Antal, farmer, Kovach Ladislau, farmer, Oláh Károly, ploughman, Kovách Gábor, Szabó Ludovic and Szalanki; the last two were missing.

Keywords: *Romanians, conviction, terrorist, hungarians minority*

INTOLERANȚĂ ȘI DEZNAȚIONALIZARE. BISERICI ORTODOXE ȘI GRECO – CATOLICE DIN JUDEȚELE CIUC, ODORHEI ȘI TREISCAUNE DĂRMATE ȘI DEVASTATE, ÎN TIMPUL OCUPAȚIEI FASCISTE UNGARE

Dr. Ioan Lăcătușu

Anul **1940** a adus pentru comunitățile și instituțiile românești din Arcul Intracarpatic grele încercări, suferințe și tragedii de neimaginat. Printre primele măsuri luate de administrația ungară au fost: interzicerea limbii române, înlocuirea denumirilor românești cu cele maghiare, confiscarea averilor, a arhivelor și bibliotecilor parohiale, în același motiv al plănuitelor revanșe sau retorsiuni

Evenimentele ce au urmat imediat după semnarea **Dictatului de la Viena**, din august 1940, au început cu izgonirea preoților români, a profesorilor, a militarilor, dărâmarea sau profanarea bisericilor, devastarea instituțiilor românești. Atrocitățile comise de noile autorități ungare, insultele, injuriile, bătăile, actele de degradare a demnității umane, înfometările, persecuțiile de tot felul, maltratările, schingiuirile, violurile, omorurile, măcelurile, deportările și internările în lagăre de muncă forțată s-au abătut nu numai asupra elitelor, a bărbaților, ci și asupra femeilor, copiilor și bătrânilor, lipsiți de apărare. La acestea se adaugă schingiuri și bătăi în masă, sate românești devastate și crimele oribile din localitățile: Brețcu, Mărtănuș, Pachia, Imper, Zăbala, Belin ș.a., o adevărată epurare etnică rasială.¹

Într-adevăr, odată cu intrarea trupelor horthyste în partea Transilvaniei, dată în dar de Hitler și Musolinii Ungariei horthiste, o adevărată noapte a Sf. Bartolomeu, s-a dezlănțuit pe seama bieților români și a bisericilor lor din această parte de țară. (...) Primele victime ale acestui vandalism au fost bisericile nostre

și slujitorii lor. Referindu-ne doar la actualul județ Covasna, bisericile românești au fost aproape în totalitate devastate și profanate. (...) Autoritățile horthyste au recurs la amenințări, bătai, schingiuri etc determinând preoții noștri din fostul jud. treiscaune ca aproape în totalitate să –și părăsească turmele duhovnicești care le-au fost încredințate spre păstorie. (...) Mulți dintre acești preoți au trimis în acele zile, după părăsirea parohiilor lor, rapoarte și declarații aflătoare la Centrul arhiepiscopesc din Sibiu, din care redăm următoarele fragmente”.²

„Pentru a-i deznaționaliza pe români și pe cale religioasă, autoritățile horthyste îi obligă să treacă la una din confesiunile străine de legea străbună. Astfel, în martie 1941, în județele Ciuc, Mureș și Treiscaune, jandarmii unguri îi arestează pe români și, în grupuri de 50 -60 de persoane, îi încarcerează în temnița din Gheorghieni. De acolo nu li se dă drumul până nu semnează o declarație de renunțare la religia ortodoxă și trecerea la romano –catolici. Bătuți, schingiuiți și amenințați cu împușcarea, aceștia, până la urmă, semnavă asemenea declarații. Intre cei arestați s-au aflat și 50 de români bărbați și femei din comuna Voșlobeni „în frunte cu cei doi învățători români, care au fost duși la închisoarea din Gheorghieni de către un sublocotenent ungur” și ținuți în detenție până au acceptat trecerea la romano –catolici”.³

În cei patru ani “*cât patru veacuri*”, viața bisericească a românilor a fost aproape în întregime distrusă. Credincioșii români, în mare parte, au fost expulzați sau nevoiți să se refugieze în România. Cei mai mulți din cei rămași în satele lor au fost trecuți cu forța la confesiunile de expresie maghiară. Atunci au căzut pradă intoleranței un număr de 25 biserici și capele ortodoxe și greco-catolice, construite după înfăptuirea României Mari, de regulă în centrul localităților. (Anexa nr. 1) În legătură cu bisericile dărmate, nici unul din motivele invocate de reprezentanții de ieri și de astăzi ai comunităților maghiare din localitățile respective (răzbunarea “*umilințelor*” suportate în anii

“stăpânirii românești”, participarea *“forțată”* a cetățenilor maghiari la ridicarea bisericilor respective ș.a.) nu pot scuza aceste acte de maximă intoleranță (în primul rând pentru ca nu sunt conforme cu realitatea). După cum se știe, acțiunea a fost dispusă de către contele Teleki, prim-ministru al Ungariei, și urmărea *“curățirea satelor secuiești”* de bisericile *“valahilor”* construite în stil bizantin. De menționat că toate bisericile dărâmate samavolnic în anii 1940-1944 erau construite în centrul satelor (fapt ce nu a putut fi acceptat de cei obișnuiți ca modestele biserici ale românilor să se afle amplasate la marginea așezărilor *“secuiești”*)⁴

Un tablou amplu al valurilor de intoleranță și al acțiunilor de epurare etnică a românilor din localitățile Arcului Intracarpatic este redat în volumele, studiile și articolele apărute, în principal, după anul 1990 (Anexa nr. 2)

Pentru că aceste tragedii trăite de românii din actualele județe Covasna și Harghita, în acei ani de neagră teroare, au fost date uitării, redăm câteva secvențe despre drama bisericilor ortodoxe și greco-catolice, și a încercaților credincioși români din localitățile Arcului Intracarpatic. Aspectele punctuale din fiecare parohiei ortodoxă și greco – catolică sunt redade concis, de cele mai multe ori, păstrând formulările din documentele cercetate. O bună parte din informații sunt inedite, fiind introduse în circuitul public, în urma depistării unor noi documente în arhiva Ministerului Apărării Naționale, de către neobositul cercetător și distinsul istoric Petre Țurlea, în arhivele bisericești din Sibiu și Sf. Gheorghe și în fondurile aflate în păstrare la Arhivele Naționale Covasna.

1. Județul Covasna

Aita Mare. După declararea Dictatului de la Viena (1940), în biserica din localitate s-a tras cu pușca din biserica din cimitirul unitarian, care se află pe un deal, iar credincioșii au fost trecuți cu forța la cultele maghiare. Au fost distruse crucile din curtea bisericii, cimitirul a fost profanat, iar casele românilor au fost jefuite (ancheta jandarmilor maghiari a stabilit o pagubă de 6.000.000 lei). Preotul ortodox Ioan Bunuș a fost izgonit în același an. Căminul cultural al ASTREI a fost confiscat, iar Monumentul Eroilor Jandarmilor dărâmat. (Ioan

Lăcătușu, Vasile Lechințan , Violeta Pătrunjel *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, Editura Grai Românesc, a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, din Miercurea Ciuc, 2003, în continuare RCH, p. 199)

În toamna anului **1940**, drama preotului *Ioan Bunuș*, a bisericii și a credincioșilor este similară cu cea a multor biserici ale județului (preotul este izgonit din sat, iar credincioșii obligați să treacă la cultele reformate). La **1 septembrie 1940**, *“poarta părintelui era bătută cu bâte de membrii gărzii naționale maghiare, strigând cuvintele: «ieși afară popă valah, să te spânzurăm de limbă de stâlpul de telefon (să) nu mai înveți tu pe aici pe valahi valahește»”*. În noaptea de **4 septembrie 1940**, 12 săteni maghiari au venit la casa parohială cu căruțe, pentru a-l expulza pe preot, spunând: *«Nu putem tolera popă valah sau valahi printre noi»*. Apoi au încărcat carele cu lucrurile familiei preotului și, sub amenințări și insulte, l-au obligat să părăsească satul. (RCH, p.199)

„Persoanele care mi-au spus aceste cuvinte sunt: Tegalș Aron, Semel Bela, Kisgyorgy Iosif, Peterfi, Lengyi Ștefan jr. și alții. Preot Ioan Bunuș, Aita Mare”. (Arh. Gheorghe Papuc, consilier cultural, *Urme nedemne ale unei stăpâniri odioase . Atrocități săvârșite în partea de nord –vest a României în timpul ocupației horthyste (1940 -1944)*, în „Telegarful Român”, nr. 13 - 14/1986, p. 3, în continuare Arh. Gh. P, p. 3)

Arcuș. „Astalos Eugen, din Valea Crișului. ... Sub îndemnul preotului Ferencz Sandor a persecutat elemental român, a luat parte la devastarea bisericii greco -caolice din Arcuș, forțând credincioșii să treacă la romano –catolicism”.. (Arhivele Naționale Covasna, *Fondul 26, Legiunea de jandarmi Treiscaune, Dos. 184* , în continuare A.N.Cv., p.121)⁵

Baraolt. În toamna anului 1940, preotul greco-catolic *Ioan Țălnariu* și cel ortodox *Octavian Stoian* au fost expulzați din localitate și credincioșii români trecuți la cultele maghiare. Biserica ortodoxă a fost devastată în interior și ferestrele au fost sparte, iar biserica greco-catolică a rămas ridicată în rușu, neterminată. (RCH, p. 205)

Biborțeni. În toamna anului 1940, biserica a fost dărâmată iar locuitorii de confesiune ortodoxă au fost obligați să treacă la reformați. În urma amenințărilor primite, părintele *Eșianu* a fost silit să părăsească localitatea în primele zile ale lunii septembrie 1940. Pe locul bisericii s-a construit o cărciumă. (RCH, p. 208)

Printre făptași mai mulți locuitori din comună, în frunte cu preotul Molnar Bela. (*Studiu documentar asupra atrocităților comise de unguri față de populația română din Ardeal, pe timpul de la 1940 -1945*, Arhiva M.Ap. N, Fond Microfilme, rola F.II, 1535, cadrele 576 -636, în continuare Arh. M.Ap. N, p. 10)⁶

Potrivit declarațiilor din toamna anului 1944, semnate de Szekely Iuliana, educatoare și Matehe Iuliu, învățător, biserica românească din Biblorteni a fost distrusă din ordinul lt. Col. Torok Zoltan, comandantul militar al plaswei Ocland, căci, după spusa acestuia, astfel de Construcții „n-au drept de existență”. Zidul dinspre stradă al bisericii din Biborteni a fost lăsat câtva timp și pe el se putea vedea scrijelii, în semn de batjocură, doi soldați români. (Arh. Gh. P, p. 3)

Bicfalău. În septembrie 1940, noile autorități de ocupație au împușcat crucile de pe turnuri și au stricat acoperișul, biserica a fost închisă și sigilată, iar credincioșii trecuți cu forța la cultele maghiare. (RCH, p. 346)

Bisericii ortodoxe române din Bicfalău, i s-au distrus crucile de pe cupole și devastat ferestrele și ușile, la 15 martie 1941. (A.N.Cv, p.71)

Bodoș. În septembrie 1940, noile autorități maghiare au voit să distrugă din temelie și biserica ortodoxă română – din Bodoș. Intenția necreștinească a fost împiedicată – cu arma în mână – de preotul reformat din localitate care, prin gestul său hotărât, a salvat sfântul lăcaș de la dărâmare. Totuși, biserica a fost devastată, fiindu-i date jos crucile, sparte geamurile, furate ușile și distrusă Sfânta Masă, mobilierul și cărțile de cult. Odoarele sfintite au fost salvate de soția episcopului *Nicolae Bogdan, Bucura Bogdan*, printr-un gest pilduitor pentru ceea ce înseamnă statornicia în credință. (RCH, p.209)

Dintr-un alt document, aflăm următoarele date: „Informațiile primite de noi ne spun că autorul moral – conducătorul bandei de spărgători a fost Molnar Ion (anreprenor de poduri), iar flăcări vinovați ar fi: Szabo Geza, Toroșkai (fiul lui Torozkai Lazăr), fiul lui Rebeka Martin etc care au dărmat altarul, au spart geamurile, au luat încuietorile de la uși, au dărmat crucile de pe turn și de pe altar, a scos din masa altarului moaștele sfinților pe care le-a urinat, făcând pagube de 5 milioane de lei la valoare de azi. Nu e străin de această devastare nici preotul reformat, care deține și acu, cu forța, pământul bisericii noastre, împreună cu episcopul Joja Martin. Cu toată stima, Oficiul parohial ortodox Bățanii Mari, 24 martie 1946, pr. Ioan Garcea”.(A.N.Cv, p.152)

Bățani Mari. În toamna anului 1940 biserica a fost devastată, icoanele și obiectele de cult distruse, preotul *Ioan Garcea* expulzat, iar credincioșii trecuți cu forța la Biserica reformată. (RCH, p.220)

Belin. În timpul ocupației ungare și în timpul războiului de eliberare al Ardealului (1940- 1944), biserica, încă neterminată, a suferit avarii și furturi de materiale. În toamna anului 1940 parohia s-a dezorganizat din cauza lipsei de preot. Parte din credincioși s-a refugiat din comună și o însemnată parte a trecut la alte religii, între care majoritatea la religia reformată. Tot atunci au fost scoase din loc și doborâte la pământ 54 de cruci din cimitirul românesc (1940-

1944). *“Cultura milenară maghiară a găsit că e bine să fie batjocorită și sfărâmată biserica ortodoxă”*, arăta preotul Gheorghe Iacob într-un raport din **10 octombrie 1945**. *“Geamurile bisericii au fost sparte, prin spărturi bandele șovine de unguri au aruncat cărbuni aprinși, pe uși au scris tot felul de injurii și cuvinte obscene, apoi au tras de patru ori cu tunul în biserică, astfel încât o parte din acoperișul de nord s-a dărâmat, un geam a sărit cu ramă cu tot, colțul turnului din dreapta și acoperișul de la intrare au căzut la pământ”*. Cazul este relatat și de *Telegraful Român* de la Sibiu din toamna anului **1944**. Revenind la parohia sa, preotul Gheorghe Iacob arăta că revederea cu enoriașii lui a fost deosebit de emoționantă. *“Apoi, printre lacrimi, cu glas așezat, potolit, fără ură, fără dor de răzbunare”*, a povestit calvarul pe care l-a îndurat timp de patru ani. (RCH, p. 227)

Bixad. *În toamna anului 1940, după cedarea Ardealului de nord, biserica din Bixad trece prin momente grele, fiind devastată, pisania din pridvorul bisericii tăiată cu dalta de către primar, iar pictura a fost zgâriată și parțial acoperită cu vopsea. Cântărețul Iuliu Nițu a reușit să salveze arhiva bisericii. Din relatarea preotului Dumitru Trifan, care este silit să se refugieze, aflăm că în ziua de 1 septembrie 1940, după vecernie, cete de unguri au manifestat violent prin comună. Seara i-au atacat casa cu pietre și bolovani. Chiar în ziua respectivă mai mulți credincioși ortodocși i-au spus preotului “că de acum nu mai vin la biserica românească deoarece se simțeau amenințați”. În aceste împrejurări unii credincioși români ortodocși au început să treacă la romano-catolici. Până la 8 septembrie 1940 au trecut 16 persoane “de frică să nu fie găsiți de unguri ca ortodocși”. Au fost distruse și troițele și crucile comemorative ridicate în memoria eroilor români căzuți în bătălii pentru apărarea patriei române. În al doilea război mondial au căzut două bombe peste biserică, dar din mila lui Dumnezeu ele nu au explodat, ci doar au spart acoperișul. Apoi biserica a fost jefuită de câteva ori de răufăcătorii de alte confesiuni din sat, ajungând în ruină. Printre primii preoți reveniți în toamna anului 1944, a fost și preotul Trifan, care datorită împrejurărilor create de armatele în retragere este nevoit să părăsească parohia în mai multe rânduri. O parte din “credincioșii săi, cei mai mulți foști ortodocși români, din motive ușor de înțeles, se tem să se pronunțe sau să se arate români”. (RCH, p. 331)*

“Odată cu intrarea trupelor maghiare în Ardeal, preotul catholic Ferent Sandor în unire cu notarul Astalos Eugen, primarul Abraham Ianos și alții au persecutat pe au persecutat pe Nițu Iulie, din Bixad, însecenând un denunț fals în contra sa, în urma căruia a fost internat. Vancea Ștefan și Oros Ferent; în anul 1940, l-au bătut pe Nițu Iuliu, stand în spital trei luni și în coalescență alte trei luni”.(A.N.Cv, p.120)

Boroșneul Mare. În **septembrie 1940** biserica a fost dărâmată, rămânând în picioare doar ruinele până la ferestre. Autoritățile locale au demolat și zidurile rămase, iar cu materialele obținute au ridicat alte construcții, depozitând parohia de cele 12,9 jugăre de teren arabil. Preotul *Ioan Teodorescu* a fost alungat. Credincioșii români au fost trecuți cu forța la cultele maghiare. Biserica greco-catolică, rămasă fără cei 91 de credincioși și fără preotul *Iuliu Aron*, a fost demolată în **1961**. (RCH, p. 235)

„Formați în cete, localnicii maghiari, între care : Kokoși Koloman – primar, Sebestein Sandor – ajutor primar, Konia Andrei- ajutor primar, Bartha Janos- jurat, Pocuci Andrei - jurat, Ioja Andrei- pretor pensionar, Doczi Iosif (vitez)- șofer camion, Pal Francisc- învățător reformat, Margareta Aitai Albu, soția lui Bartha Iosif Husar – secretar, Mateiaș Bela – notar au dărmat până la temelie biserica ortodoxă din comuna Boroșneul Mare. Crucea de pe biserică au legat-o în semn de barjocură la ușa unui ortodox român pe care l-au maltratată. Din acoperișul bisericii au făcut closete și bucătării la postul de jandarmi maghiari. Au furat clopotele de la biserica greco-catolică din Boroșneul Mare și astăzi (1946 –n.n.) le țin ascunse la primarul din Boroșneul Mare”.(A.N.Cv, p.62 - 64)

Brețcu. „În ziua de 14 septembrie 1940, ziua Înălțării Sf. Cruci, pe când mă pregăteam să merg la biserică am fost luat sub baionete, casa pusă sub pază, și în felul acesta dus la primăria comunei unde era comandantul militar, unde am fost deținut trei zile. După acest timp m-au dus în fața unui locotenent care m-a acuzat de spionaj și mi-au spus că în 24 de ore să mă pregătesc că îmi pune mașină la dispoziție, și să părăsesc țara. Pr. Virgil Hamzea –Brețcu”. (Arh. Gh. P, p. 3)

Căpeni. În **toamna anului 1940**, preotul *Nicolae Colceriu* a fost izgonit, cei 217 credincioșii siliți să treacă la cultele maghiare, iar biserica cea nouă dărâmată samavolnic din temelie de noile autorități civile și militare. Tot atunci a fost dărâmată și o frumoasă troiță din lemn, înălțată în centrul localității. Preotul *Nicolae Colceriu*, întors înapoi în ziua de **11 octombrie 1944**, a constatat numeroase treceri ale credincioșilor Bisericii românești la *“confesiunea reformată, sub amenințarea expulzării sau a deportării în interiorul Ungariei”, iar “biserica cea nouă dărâmată până în temelie, terenul nivelat și iarba crescută pe el, acoperind astfel orice urmă de creștinism... Biserica veche, deteriorată și mănjită cu materii fecale, a fost folosită ca loc de observație a graniței despărțitoare... iar uneori chiar și de closet...”*. Acestea erau urmele *“administrației civilizate”* din perioada **1940-1944**. (RCH, p. 210)

Cernat. Au venit anii de urgie și ocupație ungară și, în 1940, biserica a fost devastată în interior iar mobilierul a fost distrus. Au fost sparte icoanele și distruse veșmintele preoțești, precum și alte obiecte liturgice. Părintele *Ciutac* a fost izgonit de asemenea din parohie. Credincioșii români rămași în localitate

au fost trecuți cu forța la cultele maghiare. În Cernatul de Sus au mai rămas două familii. La întoarcere, în 1945, pr. *Ciutac* a mai găsit doar 11 familii rămase ortodoxe. (RCH, p.)

Chichiș. Evenimentele din toamna anului 1940, au pus capăt lucrărilor de construcție a bisericii, localitatea intrând în perimetrul ocupat în urma Dictatului de la Viena. Lucrările finale la clădirea bisericii, care a fost avariata în timpul anilor de Dictat, au fost reluate după război. Despre cum s-a făcut intrarea în comună a trupelor maghiare, în septembrie 1940, ne reletează chiar părintele Gheorghe Lincu, care va trece printr-o adevărată dramă a suferinței și umilinței, atât în anii Dictatului cât și după, pentru îndrăzneala sa de bun român și preot ortodox. “Când a venit armata maghiară să ocupe teritoriul, o companie de honvezi a venit și în Chichiș. Toți locuitorii i-au primit cu flori și urale în mijlocul comunei, unde era improvisată o tribună. Deși auzeam vociferările la adresa mea și a soției mele, am îmbrăcat reverenda și am mers spre tribună. Soția mea avea un buchet de flori albe în mână. Am urcat în tribună, unde erau cei doi preoți maghiari. Noul primar ungur, Zsigmond Carol, m-a lovit cu un lemn. Umplundu-mă de sânge, am căzut jos. În același timp, femeia Imreh Varvara a luat buchetul de flori din mâna soției și a lovit-o peste față, până n-a mai rămas nimic din buchet (...). În ziua de 31 octombrie, înainte de a fi expulzat, primarul a venit cu mai mulți secui să le plătesc zilele de muncă pe care, ziceau, le prestaseră la zidirea bisericii, vociferând că, dacă nu le plătesc, voi fi ucis eu și soția mea. Deși nici unul din cei ce ridicaseră pretenții nu fusese silit să lucreze la construirea bisericii, ca să scap, le-am plătit 18.000 lei ce-i aveam. În plus mi-au luat toate produsele ce le aveam, vitele și tot ce mai păstram în gospodărie și am plecat cu hainele de pe noi și cu umărul strivit de bătaie. Am venit în țara liberă, în satul natal Doboli de Jos”. Tot atunci, clopotarului român i se interzice să tragă clopotele, fiind amenințat că va fi legat de funia de la clopot. În schimb romano-catolicii foloseau și clopotele bisericii ortodoxe. (RCH, p. 265)

În decembrie 1944, preotul Gheorghe Lincu, deși grav bolnav a fost maltratată și chinuit mai multe zile în pivniță. (Arh. M.Ap. N, p. 33)

Comandău. În perioada interbelică, pentru cei peste 500 de credincioși români s-a construit o capelă, distrusă în toamna anului 1940. (RCH, p.273)

Covasna. Imediat după declararea Dictatului de la Viena (1940) și în Covasna s-au petrecut acte tragice pentru populația românească. Acest act odios a deschis drumul unor grele suferințe: peste 310 persoane adulte și copii sunt izgoniți din vatra străbună peste granițele vremelnice și doi voineșteni cad victime bestialității hortyste: *Dumitru Gavrilă* și *Ion Cimpoi*. În noaptea de 13-14 septembrie 1940, unii locuitorii de origine maghiară din Covasna s-au constituit în bandă, au sfărâmat crucea de piatră din comună și apoi au năvălit

în casa lui *Balea Ionel Trandaburu*, pe care au devastat-o. Trei femei din sat, din cauză că nu au trecut la o confesiune maghiară, au fost puse în genunchi pe boabe de porumb și ținute astfel ore întregi, cruzime care se practica pe tot cuprinsul Transilvaniei ocupate.

După retragerea administrației românești din zonă, începând din **15 noiembrie 1944**, românii au fost supuși la noi și grele încercări, generate de atmosfera de nesiguranță exercitată de autoritățile locale de etnie maghiară. În timpul celor patru ani de Dictat, dar și **după 1944**, părintele *Aurel Babiciu* a trecut printr-o adevărată odisee. El făcea parte din lotul de învățători trimis în zonă de **episcopul Nicolae Colan** al Clujului pe timpul ocupației Ardealului de Nord. În **ianuarie 1945**, pe fondul diverselor pretexte ale noilor autorități, preotul *Aurel Babiciu* a fost închis timp de zece săptămâni. În urma unui așa-zis proces cu ascultare de martori și prezentări de dovezi este eliberat în schimbul unei sume de 200.000 lei garanție. Regulile existente nu admiteau eliberarea, chiar dacă cel arestat se dovedea a fi nevinovat, așa încât devenea obligatorie o sumă de bani. (RCH, p.274)

Doboșeni: După instalarea administrației maghiare, noile autorități, cu sprijinul militarilor horthyști, au obligat credincioșii ortodocși să-și dărâme propria biserică. (RCH, p. 240)

Filia. Credincioșii români din Filia au aparținut de parohia Vârghiș. Prin eforturile preotului *Ioan Popa* din Vârghiș, ale enoriașilor din localitate (în număr de 79) și împrejurimi, cu sprijinul Arhiepiscopiei din Sibiu, în anul **1939** a început construcția unei biserici ortodoxe. Construcția a ajuns până la centura de beton de deasupra ferestrelor. În **septembrie 1940**, noile autorități civile locale și militare de ocupație au ras de pe fața pământului clădirea neterminată a bisericii, iar credincioșii români, rămași fără preot, au fost obligați să treacă la cultele maghiare. (RCH, p.241)

Printre făptași mai mulți locuitori din comună, în frunte cu Fosto Bela. (Arh. M.Ap. N, p. 10)

Ghelința. Între septembrie 1940 – februarie 1941, în Ghelința preotul a fost alungat și biserica devastată. După 1940 nu s-au mai oficiat slujbe vreme de un an. În toamna acestui an, în luna septembrie, biserica este devastată iar românii sunt obligați să treacă la celelalte culte. Credincioșii au trecut la romano-catolici, chiar soția părintelui a fost înmormântată de preotul romano-catolic, la 2 iunie 1955. (RCH, p.293)

Herculian. În decembrie 1940, biserica a căzut pradă gărzilor de ocupație, care au tăbărit cu târnăcoapele asupra ei, devenind o ruină și a servit drept groapă de gunoi a satului timp de aproape 50 de ani. În Sfântul Altar crescuseră mai mulți copaci. Prea Sfințitul Episcop Ioan a intervenit și în acest

caz. Ruinele sfântului lăcaș au fost curățate de tonele de deșeuri menajere și zidurile consolidate. (RCH, p. 225)

Ilienii. În anii dictatului de la Viena, comunitatea românească s-a redus drastic prin trecerile de la credința strămoșească la cultele maghiare. Biserica, rămasă fără credincioși, a stat în paragină până în anul **1961**, când în urma unei furtuni s-a dărâmat. (RCH, p. 304)

Lemnii. Anul 1940 și cei care i-au urmat au însemnat sfârșitul unei puternice comunități românești care, în condițiile istorice cunoscute, și-a pierdut identitatea contribuind la sporirea numerică a populației maghiare. O furtună din anul 1956 a distrus sfântul locaș, rămas din 1940 fără preot și credincioși. (RCH, p.323)

Lisnău. În septembrie 1940 ambii preoți, cel ortodox Mihai Petru și cel greco-catolic Miron Radu, au fost izgoniți, iar bisericile au fost devastate. Credincioșii ortodocși și greco-catolici au fost obligați să treacă la Biserica catolică și reformată. Casa parohială a fost transformată în grădiniță de copii. Primarul localității, Radu Socaciu, (bunicul cunoscutului cântăreț de folk Victor Socaciu), a fost alungat din sat împreună cu familia, stabilindu-se, ca atâtea alte sute de români, în primitorul județ Brașov, din România neocupată. (RCH, p. 348)

Mărtănuș. Despre tragicele evenimente de după **Dictatul de la Viena** petrecute în Mărtănuș, stă mărturie relatarea preotul Iosif Rafiroiu, publicată în **Telegraful Român** din **5 noiembrie 1944**: “La cedare, când am fost izgonit, am lăsat în Mărtănuș 879 credincioși. În octombrie 1944 când m-am înapoiat din exil am găsit doar 82 de familii cu 342 suflete. Restul a fost trecut la confesiunea maghiară. Ctitorul și consilierul bisericii Ioan Popescu, de 70 de ani, în zilele de 15-20 septembrie 1940, a fost bătut și schingiuit și apoi omorât cu topoarele și aruncat pe grămada de gunoi, de unde a fost luat și înmormântat. Au fost bătuți și schingiuiți și epitropul bisericii, Nicolae Munteanu, Dumitru Damian și frații Ioan și Petru Bârlă, care au fost amenințați cu moartea și și-au luat lumea în cap”. De același tratament s-au “bucurat” și Nicolae Săcu, Gheorghe Stratulat, Gheorghe Munteanu, Nicolae Vulpoi, Ioan Cășunean ș.a.

În **1944** și biserica din Mărtănuș a fost martora trecerii prin localitate a trupelor maghiare aflate în retragere, trecere ce s-a făcut simțită prin bombele care au distrus turnul Bisericii, iar interiorul acesteia a fost batjocorit. (RCH, p. 252)

Măgheruș. Declarația lui Rudolf Fodor, refugiat din comuna Măgheruș, județul Treiscaune, cedată Ungariei și stabilit provizoriu în comuna Dobârlău, jud. Brașov : „Au dărmat troița și clopotnița din comună împreună cu clopotul, drept semn de răzbunare. (A.N.Cv B.A, dos. **643**, p.14)⁷

Micfalău. În 1940 preotul Virgil Dancu a fost izgonit iar biserica transformată în depozit de muniții. Cu excepția a zece familii, în frunte cu românul Arpad Ursu, care au rezistat presiunilor administrației maghiare, toți ceilalți (peste o mie de credincioși) au fost trecuți la biserica romano-catolică din Micfalău. Pentru a fi salvate, cărțile vechi bisericești au fost ascunse într-un pod al bisericii, unde au fost găsite cu ocazia unor lucrări de reparații, fapt deosebit de relevant pentru destinul spiritualității românești în vremuri vitrege.

După prima anunțare a cedării teritoriului, la sfârșitul lunii **august 1940**, “Învățătorul Vișan a fost petrecut până la gară într-o ploaie de pietre și bolovani; notarul amenințat că va fi spânzurat, (...), primarul amenințat cu linșarea, în timp ce pe stradă vocifereau tinerii (secui) într-o baie de beție cu tricolorul maghiar în piept și strigau: unde este popa cel valah să vedem sânge”.

Preotul Dancu menționa că încă înainte de sosirea trupelor maghiare a fost amenințat cu împușcarea. La **14 octombrie 1940**, preotul Virgil Dancu scria următoarele **mitropolitului Bălan**: “În vara acestui an (1944) biserica a fost întrebuințată ca depozit de muniții și alte materiale militare. Interiorul bisericii a devenit locul de odihnă al soldaților și premilitarilor maghiari, care au transformat sf. lăcaș în sală de mâncare și dormitor (...)”. “Îmi este imposibil să pot trăi aici izolat de lumea noastră spirituală și națională, din 285 de familii am rămas cu treizeci de ortodocși”. (RCH, p. 327)

Ojdula. Evenimentele tragice din anul 1940 nu au ocolit localitatea. La 22 octombrie 1940, preotul Simion Mogoș a fost obligat să se refugieze în România. Descriind împrejurările prin care a fost nevoit să-și părăsească parohia, preotul Mogoș relatează: “Deși nădăjduiam de la început că vom rezista cu toții, cu toate spargerile și bătăile ce le sufereau credincioșii, am fost nevoiți să stăm prin păduri ziua iar noaptea să dormim prin șurile cu fân, mai mult de două săptămâni din cele 6 îndurate alături de sfântul altar și în mijlocul credincioșilor. Când credeam că se potolește furia celor ce ne făceau să suferim și cu cât căutam să ne ascundem mai bine din fața lor, cu atât mai mult căutau să ne batjocorească tot ce aveam mai scump”. După ce enumeră actele de agresiune comise de unii localnici maghiari împotriva românilor, preotul arată că “mie mi-a spus un învățător ungur, Molnar, că de ce mai stau în Ojdula că, înainte de venirea mea acolo, 1936, românii din Ojdula (...) nici măcar nu vorbeau românește”. (RCH, p. 340)

Ozun. Tragedia anului 1940 este descrisă într-un raport înaintat de preotul Victor Folea în 1940, Mitropoliei Sibiului, în care relatea următoarele: “Am aflat trista veste că biserica din Ozun a fost aprinsă în interior, unde toate obiectele bisericești – prapori, cărțile, mesele și odăjdiiile – au fost așezate în

mijlocul bisericii pe paie și au fost aprinse, arzând până dimineața, când focul care mocnea a fost stins. Pictura a fost complet distrusă, (...), românii au fost forțați să treacă la religia reformată. În Ozun au mai rămas doar două suflète la credința ortodoxă”. *Preotul ortodox Victor Folea a fost izgonit în 1940. (RCH, p. 343)*

Au fost maltratați: copilul cantorului Ioan Lazăr și premilitari români. (Arh. M.Ap. N, p.26)

În cursul lunii septembrie 1940, s-a luat și clopotul bisericii Bisericii ortodoxe române din comuna Ozun; I s-a dat foc în interior, arzând dușumeaua, o parte din icoane și afumându-se pictura. (A.N.Cv, p.71)

„În biserica noastră din Ozun, după ce au fost arse cărțile și veșmintele, o credincioasă română mai îndrăzneată, Calo Ana, și-a riscat viața ca soldații unguri să nu introducă „cai în biserică și să-i lege de strană”, cum grăiește un document aflat în arhiva Centrului arhiepiscopesc din Sibiu”. (Arh. Gh. P, p. 3)

Păpăuți. După retragerea administrației românești din zonă, în 13 noiembrie 1944, notarul și secretarul din Păpăuți au forțat pe ortodocși să treacă la religia reformată, iar ultimul a comis și maltratări asupra locuitorilor români. (A.N.Cv, p.107)

Declarați lui Gavrilă Ștefan, din Zagon. „Am auzit de la alți locuitori din comună de atrocitățile ce le făceau contra populației românești și contra instituțiilor, de exemplu: dărmarea crucii de pe Biserica românească din Păpăuți, unde au vopsit Biserica ortodoxă cu tricolorul maghiar”. (A.N.Cv B.A, dos. 643, p, 62)

Poian. În 1940, toți cei 280 credincioși români au fost obligați să treacă la confesiuni maghiare, parohia a fost desființată, preotul greco-catolic *Gheorghe Ghergheli* a fost izgonit, iar arhiva distrusă. (RCH, p. 355)

Comolău- (azi Reci). Despre evenimentele tragice din 1940 ce s-au abătut și asupra comunității românești de aici, aflăm din trista relatare făcută de preotul *Ioan Rauca*, el însuși fiind obligat să-și părăsească credincioșii în urma unor serioase amenințări: “*După 1 septembrie 1940 - spune el - zilnic am fost boicotat și batjocorit atât eu cât și parohienii mei, dintre care o parte și-au părăsit vetrele și s-au refugiat. În noaptea de 10-11 septembrie 1940 mi-au fost sparte geamurile de la casa parohială (...), așa că în ziua de 11 septembrie, după ce am predat arhiva și toată administrația episcopului, am fost silit să părăsesc parohia și să mă stabilesc în Araci. La vreo câteva zile de la plecarea mea din parohie, am aflat că (...), în biserică au fost introduse o mare cantitate de paie, au fost puse strănille peste paie și le-au dat foc, distrugând astfel biserica (...) rămânând din ea doar turnul cel mare și patru ziduri de cărămidă”.*

Casa parohială a fost ocupată de postul maghiar de jandarmi, iar zidurile bisericii, rămase în picioare, au fost demolate. Locul bisericii a devenit teren arabil. Clopotul bisericii a fost salvat fiind instalat într-o clopotniță improvizată, ce se găsește în curtea fostei case parohiale. (RCH, p.358)

„Formați în cete, localnicii au pus foc bisericii ortodoxe române din comuna Comolău, iar din materialele rămase nemistuite de foc au făcut bucătării și cotețe de porci la postul de jandarmi și la locuința preotului reformat din Comolău, inițiatorul acestor dezastre. (...): Kerestei Aladar, șeful gărzii (bandei), a condus banda și a săvârșit maltratări și devastări la gospodăriile locuitorilor și a dat foc bisericii ortodoxe care a ars până în temelii. Banda susținută de preotul reformat Desi Ferenc din Comolău, și-a însușit din materialele provenite de la această biserică, din care și-a construit dependințe în gospodăria sa.” (A.N.Cv, p.62 – 64 și 71

Racoșul de Sus. Sfântul lăcaș a fost distrus în toamna anului 1940. Pe locul bisericii a fost ridicată o grădiniță, iar pe locul altarului WC-ul. Preotul *Ilarie Căpălnean* a fost nevoit să plece din localitate, ajutat fiind de unii credincioși să-și ia o parte dintre lucrurile sale. Descrierea începutului dărămării bisericii din Racoșu de Sus, în 1940, este relatată de unii dintre martorii oculari astfel: *“La câteva zile după ce a sosit armata ungară de ocupație, s-a dat ordin ca toți sătenii să se adune în fața Primăriei. Comandantul a spus oamenilor că trebuie să dărâmăm biserica românească. Oamenii au rămas încremeniți. Nimeni n-a cutezat să zică nimic. Au stat pe loc nemișcați mult timp. Deodată, un nebun de secu i a spus: «Mă urc eu!»! S-a urcat sus pe turlă să dea crucile jos. Dar Dumnezeu l-a pedepsit pe loc. A căzut de sus și a rămas mort pe loc. Nimeni dintre săteni nu a mai pus mâna să atingă biserica și să o dărâme”*. A fost totuși distrusă ulterior. . (RCH, p. 212)

Sătionlunca. În toamna anului 1940, biserica a fost devastată, crucile doborâte și acoperișul distrus. Casa parohială a fost transformată în magazie de cereale și apoi în cămin cultural. Preotul *Victor Folea* a fost expulzat, iar credincioșii trecuți la cultele maghiare. (RCH, p. 353)

Bisericii ortodoxe române din comuna **Sântion Lunca**, I s-au distrus crucile de pe cupolă, devastat pictura și icoanle prin împușcare, precum și devastarea ușilor și ferestrelor. (A.N.Cv, p.71)

Sfântu Gheorghe. Anul 1940 a adus și pentru comunitatea și biserica românească din Sfântu Gheorghe grele încercări. Despre starea de lucruri creată după această dată, un raport întocmit de preotul *Mihail Grecu* pe anul 1941 arată următoarele: *“Averea parohiei, care constă în case, a fost luată spre administrare de către organele administrative, afară de casa protopopească, care încă în luna noiembrie a fost închiriată «Societății Tinerilor Catolici», pentru suma de 3600 lei lunar. În casa parohială și altele au fost plasați refugiații. După intervenții repetate, casele au fost puse la*

dispoziția parohiei. Am încredințat pe credinciosul Gheorghe Bârlă, singurul, care mai are curajul să se afirme ca român, cu administrarea averii, până la stabilirea din nou în localitate a unui preot. Pământul primit prin reformă agrară, în hotarul comunei Szotyör [Coșeni] a fost pus sub sechestru. Arhiva parohială și biblioteca au fost duse la Primăria orașului. Arhiva protopopească și unele din matricole au fost duse de către Păr. Protopop A. Nistor. Situația catedralei, în construcție, încă nu este lămurită. Din convorbirile pe cari le-am avut la Primăria orașului, am constatat că terenul pe care s-a clădit s-a întăbulat pe parohie numai după arbitrajul de la Viena, așa că Primăria a cerut anularea întăbulării. Biserica Veche a suferit avarii în urma cutremurului, iar cimitirul a fost devastat de către grupuri răufăcătoare, poarta și îngrăditura au fost de asemenea distruse”. Raportul era semnat și de V. Bogdan, care îndeplinea funcția de secretar eparhial.

Materialul de pe șantierul catedralei a fost împărțit la cetățeni pentru a-și construi locuințe, iar mare parte din el a fost furat. În subsolul catedralei, armata maghiară a amenajat un adăpost antiaerian. Din cei 2119 credincioși români (reprezentând 20% din locuitorii orașului de până la Dictat) au rămas doar ... 40 în anul **1940!** Preotul Gheorghe Grovu din Sf. Gheorghe trimite **mitropolitului Nicolae Bălan, la 8 noiembrie 1940**, o scrisoare în care, printre altele, spunea că: “am rămas lângă sfântul altar, ca să-mi îndeplinesc misiunea de preot și duhovnic în parohia ce mi-a fost încredințată spre păstorie. Atunci [după pronunțarea dictatului de la Viena] nu prevedeam toate nenorocirile prin care trebuia să trecem după ocupație”. Referindu-se la soarta catedralei, arată că aceasta “a fost confiscată pe seama statului”, iar cei care erau obligați să treacă la cultele maghiare erau “chemați la primării de notari aproape cu de-a sila”. (RCH, p.364)

În septembrie 1944, preotul Alexandru Petruț a fost împușcat în picior pentru că nu s-a lăsat arestat de Poliția maghiară (Arh. M.Ap. N, p. 23).

Din scrisoarea trimisă de pr. Alexandru Petruț de la Sfântu Gheorghe, Arhiepiscopiei Sibiului, rezultă că pr. Ioan Rafiroiu jr. “a fost condamnat de către pleava orașului Tg. Secuiesc la un an și trei luni închisoare, pe simplul motiv că este român și stă în parohie”. Suferința îndurată este relatată de însuși pr. Rafiroiu, după cea de-a doua arestare a sa: “În ziua de 31 martie 1945, am fost eliberat din închisoarea de la Sfântu Gheorghe, după ce am stat 70 de zile în celulă, singur ca și cel mai mare criminal cu un regim special (...), Nu mi s-a permis nici măcar de sfințele sărbători spovedania și împărtășania pe care o doream cu cea mai mare nerăbdare, ba, în ziua de Florii am fost pus să spăl celula și să frec pe jos. Aceasta mi-a fost răsplata pentru curajul pe care l-am avut de a apăra interesele mele în secuime și ale credincioșilor. Azi sunt bolnav și deprimat sufletește, averea cheltuită, dator, și mi s-a comunicat că sunt

trecut pe tablou la Tg. Secuiesc, dar cu cea mai mare durere trebuie să renunț". (RCH, p. 364)

„În satele din jurul orașului Sf. Gheorghe unde au avut clopotnițe sau troițe, aproape toate au fost distruse. (...) Mai dureroasă e situația credincioșilor care au rămas fără preoți, în voia soartei... Credincioșii sunt chemați la primărie, unde notarii și primarii aproape cu de-a sila îi fac să-și lase lege... raporta mitropolitului Nicolae Bălan preotul Gh. Grovu, în 8 noiembrie 1940” (Arh. Gh. P, p. 3).

Tg. Secuiesc. Despre începutul evenimentelor ce au urmat Dictatului de la Viena este relevantă o evocare scurtă a pr. Ioan Rafiroiu jr., cuprinsă în memoriul adresat Consiliului arhiepiscopal din Sibiu, în noiembrie 1940: *“Sfânta liturghie o oficiam în prezența a doi jandarmi, după ce și eu promisem o scrisoare de amenințare încă în ziua de 14 septembrie. În ziua de 26 septembrie, mergând pentru schimbul banilor bisericii la Tg. Secuiesc, între orele 2-3 d.m., am fost atacat în plină piață de derbedei orașului și amenințat cu linșarea, vociferând tot felul de insulte la adresa preotului valah și a României. Am scăpat grație intervenției unui tânăr ungur din Brețcu, care mă cunoștea și a intervenit în momentul când voiau să mă linșeze”*. Fapta tânărului maghiar poate fi emblematică și dătătoare de speranță pentru un viitor al toleranței.

Un exemplu ilustrativ despre situația creată la Târgu Secuiesc, în toamna anului **1944**, ne este relatat tot de pr. Rafiroiu, care arată că *“autoritățile maghiare continuă să-și manifeste autoritatea în plasa respectivă. Zilnic, aceste autorități împreună cu alți maghiari și ostași ruși, formează patrule, plecând prin comunele din apropierea orașului, luând contact cu diferiți maghiari și ridicând animalele din gospodării”*. Rezultă deci că, în **toamna anului 1944 și începutul anului 1945**, în oraș exista aceeași atmosferă de intoleranță. Întors în luna **decembrie** a anului **1945** în Târgu Secuiesc, după plecarea administrației românești și retragerea ei la Prejmer, pr. Rafiroiu a luat, conform hotărârii Arhiepiscopiei Sibiului, grija unor parohii și filii din jur: Cernatu de Jos și de Sus, Poiana Sărată etc. În scurt timp de la sosire însă, primește ordin din partea autorităților să părăsească orașul în 48 de ore, pe motivul lipsei credincioșilor ortodocși. Refuzând să se supună acestui ordin, i se cere să se prezinte în fiecare zi între orele 9⁰⁰ și 15⁰⁰ la poliția orașului.

În **februarie 1945**, pr. Ioan Rafiroiu jr. este condamnat la un an și trei luni închisoare, condamnare anulată de Parchet, care a găsit sentința nedreaptă. După scurt timp, la **22 martie 1945** este arestat din nou și închis fără ca familia să fie încunostiințată (RCH, p. 396).

Turia. În toamna anului 1940 credincioșii români au fost forțați să treacă la cultele maghiare, școala românească fiind închisă și învățătorii izgoniți, iar arhiva bisericii distruse. Preotul greco-catolic *Alexandru Borda* a

fost izgonit în 1940. Biserica “Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil” zidită în **1877**, în anul 1960, a fost doborâtă de o furtună mare. La fel ca și credincioșii de odinioară, deznaționalizați și trecuți la romano- catolici, clopotul fostului lăcaș de cult românesc, aparține azi bisericii catolice din sat (RCH, p. 403).

Valea Mare. În 1940 pr. *Aldeșiu* a fost izgonit din sat, refugiindu-se la Sârmaș. După Dictatul de la Viena, la **17 noiembrie 1940**, un număr de 50 de familii de români, printre care: *Mihai Marin, Ioan Macoș, Ioan Nițu, Nicolae Avram*, după ce au fost jefuiți și bătuți, au fost alungați în Buzae. Au plecat numai cu strictul necesar, lăsând în urmă toată averea. După plecarea lor s-a format o comisie maghiară care le-a vândut vitele, cerealele și toate obiectele gospodărești cetățenilor maghiari de prin comunele din jur, românii neavând voie a cumpăra nimic, vânzarea făcându-se pe un preț derizoriu. Cei rămași în localitate au avut parte de cele mai crunte forme de deznaționalizare (RCH, p. 429).

Vârghiș. După instalarea autorităților maghiare în **septembrie 1940** în Ocland, colonelul comandant al garnizoanei locale a convocat într-o ședință pe toți intelectualii maghiari din plasa Ocland: preoți, învățători și notari și împreună au decis dărâmarea bisericilor construite de români. Frumoasa biserică din Vârghiș a fost dărâmată până în temelii. Încercații săi credincioși, trecuți cu forța la cultul reformat, au reușit să salveze doar iconostasul bisericii, păstrat și astăzi cu mare grijă. La *Muzeul Spiritualității Românești* din Sfântu Gheorghe se păstrează fotografia bisericii și alte câteva obiecte de cult. Referindu-se la acel moment dramatic, preotul *Ioan Popa*, trăitor până în anii din urmă în localitatea Târnăveni, scrie că printre cauzele ce au provocat distrugerea bisericilor românești în **toamna anului 1940**, au fost: “*activitatea de trezire a conștiinței naționale în sufletele românilor din parohiile ortodoxe, construirea unor noi biserici, numărul mare al ortodocșilor secuizați întorși la legea strămoșească (...), toate acestea au produs o puternică reacție a intelectualilor maghiari împotriva a tot ceea ce este românesc*”. La întoarcerea din **1944** preotul *Ioan Popa* își amintește: “*Biserica nouă era rasă de pe fața pământului, iconostasul l-am găsit în podul șurii la un om de omenie. Era aproape de Crăciun și voiam să rămân în parohie, să iau legătura cu foștii mei credincioși, dar, într-o noapte am fost arestat de gărzile locale zise “patriotice”. Am fost dus la Odorhei (...) fiind acuzat ca instigator. Prefectul județului, pe care îl cunoșteam înainte de 1940, mi-a dat zapiscă, la mână ca să pot părăsi județul. Am revenit în anul 1945 în orașul Odorhei, ca preot și protopop, și am încercat să reanimez viața religioasă și națională a românilor, care au suferit umilințe, persecuții și tot felul de amenințări în timpul ocupației horthyiste, în acel colț de țară*”. Memoria colectivă locală a reținut faptul că majoritatea celor care au participat la demolarea bisericii ortodoxe, au sfârșit

tragic, aceeași soartă având-o și clădirile construite din materialele rezultate din demolarea bisericii(RCH, p. 436).

Zăbala. După Dictatul de la Viena (**august 1940**), și credincioșii români din Zăbala au avut de suferit de pe urma agresiunilor unor etnici maghiari. Astfel, se consemnează că, în noaptea de **13/14 septembrie 1940** locuitori de origine maghiară ai comunei s-au constituit în bandă, au sfărâmat crucea de piatră din comună și au năvălit în casele românilor.

Credincioșii din Zăbala au rămas fără preot, care a fost nevoit să se refugieze, fapt întâmplat în majoritatea parohiilor din secuime. În fața acestei realități, **Nicolae Colan**, episcopul Clujului, adresează o circulară intelectualilor români care vor să vină slujitori în parohiile lăsate fără păstori sufletești. Unul dintre cei cinci învățători care au răspuns chemării **Episcopului Nicolae**, a fost și învățătorul **Aurel Babiciu**, originar din zona Clujului, slujitor în Zăbala timp de trei ani (**1941-1944**), ani de teroare și spaimă pentru toți românii rămași.

Despre suferințele sale ca *preot misionar*, numit în această parohie în anul **1941**, scria următoarele într-una din emoționantele scrisori trimise ierarhului Nicolae al Clujului: *“După cum se știe, în toamna anului 1940, odată cu cedarea Ardealului de Nord Ungariei, în regiunea Secuimii nu rămăsese nici un preot ortodox român (...). Grele timpuri au trecut atunci peste capetele românilor. Printre cei dintâi, am fost și eu, care din dorința de a sluji cu dragoste credința și națiunea mea românească m-am prezentat spre a lua pe umeri această grea misiune. Am primit spre păstorire credincioșii din parohia Covasna, și spre administrare parohiile: Zăbala, Păpăuți, Zagon și Valea Mare. Parohia Zăbala am administrat-o timp de trei ani. În acest timp nu era timp de odihnă pentru mine. Zi și noapte eram pe drumuri. De multe ori când mergeam să săvârșesc Sf. Liturghie în vreo comună dintre acestea, eram arestat de autorități și scos cu excorta din satul respectiv. Eram tratat mai rău decât ca și făcătorii de rele. Dar cu toate acestea eu n-am dat înapoi și nici n-am fugit din secuime cum doreau ungurii. Cu mai mare dârzenie am început la repararea bisericilor și edificarea lor. În parohia Zăbala, am terminat de edificat biserica cea nouă. Singurele manifestări sufletești ale românilor din secuime au fost cu ocazia sfințirii celor două biserici din Covasna și Zăbala.*

În dimineața zilei de 24 august 1944, după încheierea Armistițiului între România și Marile Puteri, am fost arestat de către jandarmii cu pene ai lui Horti. Am fost dus între baionete și ținut închis 7 zile. După aceea am fost cu domiciliu forțat 2 săptămâni. Când cu trecerea frontului am fost nevoit să fug în munți cu întreaga familie. Era pe punctul să fiu împușcat, însă tatăl Ceresc m-a avut în paza lui”.

După instaurarea administrației sovietice, în fapt maghiare, din **15 noiembrie 1944**, asupra populației românești pașnice s-a abătut din nou furia și

răzbumarea unor localnici maghiari. Astfel, cu ocazia retragerii autorităților românești, după nici două luni de stăpânire, gărzile ungurești au atacat posturile de jandarmi din Zăbala și localitățile învecinate. A doua zi, pe **16 noiembrie 1944**, au fost maltratați și împușcați patru români din Zăbala și Covasna. La **7 decembrie 1944**, garda secuiască a înconjurat cartierul românesc, bătând și maltratând pe plugarul român *Anton Gheorghe* și pe alți 40 de locuitori. În ziua următoare, un alt detașament de gardiști unguri, în număr de peste 150, au arestat pe plutonierul *Simion Gavrilă* și pe alți 20 de români. Au fost arestați și bătuți frunțași români din sat(RCH, p.440).

„Localnicii din Zăbala au distrus troița din curtea școlii care simboliza Cultul Eroilor”; “au spart toate geamurile Bisericii ortodoxe române pe care au transformat-o în closet făcându-și necesitățile în ea; au distrus crucea ridicată în centrul satului în amintirea văduvelor Florea Condrea și Ana Oprea” (A.N.Cv, p.114 - 115).

Zagon. După perioada de prosperitate economică și culturală dintre cele două războaie mondiale, au urmat anii grei de după Dictatul de la Viena. În 1940 pr. *Ioan Ciora* este nevoit să fugă din parohie din cauza intoleranței etnice ungare, fiind salvat de credincioși care l-au ascuns într-o căruță cu coceni de porumb și prin pădure a fost dus în zona Întorsurii Buzăului. În cei patru ani de Dictat, din Zagon au fost întemnițați: preoteasa *Ana Ciora*, *Alexe Dobre*, *Ana Gavrilă*, *Nicolae Dobre*, *Constantin Buruiiană*, *Maria Roman* - toți închiși la Cluj. Scriitorul *Domokos Géza*, care și-a petrecut o bună parte a copilăriei în satul bunicilor săi, Zagon, mărturisea în 1972, în convorbirea cu *Beke György* (publicată în volumul *Fără interpret*) următoarele: “*Din păcate, mai târziu a trebuit să fac cunoștință și cu această realitate (deosebirea dintre români și secui, ca «izvor de dușmănie și neîncredere»).* Am văzut cum, în septembrie 1940, după Dictatul de la Viena, o parte dintre flăcăii unguri au organizat un fel de progrom printre românii (...). Am mai avut o experiență care m-a rănit adânc. Îmi revine uneori, și face parte din amintirile mele cele mai zguduitoare. Cu prilejul unor instrucții premilitare, tinerii maghiari și cei români au fost împărțiți în grupe separate (...). Parcă-i văd pe locuitorii români care treceau cântând - și erau obligați să cânte - faimosul cântec despre Horthy, care, dacă-mi aduc bine aminte se încheia cam așa «ochii joacă bucură în cap, calul-i joacă în sânge roș de valah». Și această oroare trebuiau s-o cânte pe ungurește tinerii români! Spun asta acum, aici, pentru că, din păcate, și asta face parte din trecutul nostru. Și acum, când noi ne străduim să netezim calea de apropiere...este nevoie însă de multă rabdare și înțelepciune”. Dar suferințele românilor din Zagon nu s-au terminat odată cu eliberarea țării de sub ocupația fascistă. “Gărzile - bandele secuiești înarmate din județul Trei Scaune, au arestat între 7 și 10 decembrie 1944, pe toți frunțașii români din comunele Zagon, Zăbala, Covasna, Pava și Brateș,

aplicându-le cele mai crunte bătăi, apoi au fost închiși. Tot în cursul acestei luni, 29 de români din localitate au fost supuși la chinuri, fiind apoi transportați la închisoarea din Sfântu Gheorghe” - se spune într-un document din epocă (RCH, p.446).

„În ziua de 20 septembrie 1940 orele 4 d.m. am fot invitat...să mă prezint la maiorul comandant al armatei ungare din comună. În drum spre primăria comunei am fost întâmpinați de trei civili necunoscuți de naționalitate ungară... Unul mi-a dat o lovitură în ochiul stâng. Căutând să mă apăr cu mâna dreaptă în care aveam bastonul, mi-au smul bastonul din mână, aplicându-mi o lovitură în cap în urma căreia mi-a țîșnit sângele umplându-mi fața și hinele. Am amaețit căzând jos și ma-m trezit cu lovituri pe întreaga parte stângă...lovituri de pe urma cărorar am căzut la pat... Am apelat la asistența medicală a unui medic ungur, contra plata onorariului, dar am fost refuzat. Pr. Ioan Ciora - Zagon” (Arh. Gh. P, p. 3).

În 28 noiembrie 1940, farmacistul Boroș Isztvan administratorul averilor familiilor expulzaților și baroneasa Szentkereszti Sofia au vândut cărțile bisericești a parohiei ortodoxe și au pus stăpânire pe pământul locuitorilor, inclusiv a veteranilor din primul război mondial(Arh. M.Ap. N, p. 18).

În acei ani de intoleranță, au fost distruse troițele și clopotnițele ortodoxe din majoritatea localităților județului Treiscaune, printre care: Angheluș, Comandău, Măgheruș, Saciova, Reci,Olteni ș.a. (Arh. M.Ap. N, p. 26)

Krăciun Francisc, agricultor din Olteni, a căutat să ducă pe Kerecheș Alexandru, șef de gară, la dărmarea troiței ortodoxe în septembrie 1940, în bătaie de joc, sub pretextul că era ortodox(A.N.Cv, p.85).

2. Județul Harghita

Aldea, comuna Mărtiniș. Din păcate, în anii ce au urmat evenimentelor din toamna anului **1940**, preotul greco-catolic *Gheorghe Todoran* a fost izgonit iar biserica românească din Aldea a fost complet distrusă, credincioșii români fiind trecuți la confesiunile maghiare. Nici măcar o cruce nu marchează astăzi locul fostei biserici românești din localitate. Pe locul unde a fost biserica se află actuala curte a școlii din sat. La capătul satului, pe deal, se află cimitirul românilor(RCH, p. 540).

Materialul a fost vândut preotului catolic Gyulay Arapd, din localitatea Corund, jud. Pdorhei. Din materialul bisericii s-au construit grajduri. Atrocitatea a fost săvârșită de preoții Kiss Eugen și Nagy Alexandru. (Arh. M.Ap. N, p. 10)

Bilbor. Între **1940-1944**, localitatea Bilbor s-a aflat în teritoriul cedat Ungariei. În **august 1944**, o bună parte a populației a fost evacuată și escortată de jandarmii unguri până departe, pe valea Mureșului și a Reghinului(RCH, p.466).

Bodogaia. Din cele două biserici de lemn existente la **1938** (dintre care una era cea adusă, în **1862**, din Cristuru Secuiesc), mai dăinuie cea cu hramul *“Sfântul Nicolae”*. Înfățișează un plan de veche tradiție în arhitectura de lemn – cel al navei dreptunghiulare – cu pereții altarului în prelungirea acesteia, de forma poligonului cu trei laturi. În **1940**, monumentul a fost devastat de horthyști, preotul izgonit și arhiva distrusă. În anul **1944**, pr. *Vasile Pașcă* din Cristuru Secuiesc a refăcut biserica cu ajutorul soldaților și elevilor.

Statistica demografică demonstrează în mod elocvent dramatismul comunității românești din fostele scaune secuiești, supuse deznaționalizării, mai ales în **secolele al XIX-lea și al XX-lea**. De la o comunitate bine încheagată în **secolul al XVIII-lea**, cu două biserici românești, s-a ajuns astăzi la o dispariție aproape totală, simbol a ceea ce înseamnă agresiunea intoleranței și a deznaționalizării etnice(RCH, p. 614).

Corbu. În perioada **1940-1944**, românii din Corbu au avut de suferit, 80 dintre ei fiind deportați (doi dintre ei au murit înainte de **20 aprilie 1944**: *Ioan Pop și Gheorghe Stoica*), iar preotul *Alexandru Cojocariu* a fost crunt bătut, la **21 octombrie 1941**, și lăsat în agonie, fiind condamnat la 8 ani de închisoare pentru o pretinsă conspirație împotriva siguranței statului(RCH, p.485).

Cristuru-Secuiesc. Intoleranța existentă în oraș în anii care au urmat Dictatului de la Viena (**1940**), a însemnat practic dispariția întregii vieți românești și a instituțiilor identitare fundamentale: biserică, școală, cultură.

Pentru cunoașterea climatului de convețuire interetnică din oraș din perioada comunistă este sugestivă consemnarea din cronica părintelui protopop Boian: *“Trebuie să remarc că, în timp, s-a observat că, dacă la Cristur era un preot bun cu familie și reputație bună, nu la mult timp apăreau și reclamațiile la adresa preotului, mai ales dacă preotul se manifesta mai evident românește. Mai marii orașului considerau că era un străjer prea bun la hotarele vieții spirituale a românilor. Atunci căutau motive pentru a dezonoara și a denigra pe preot, pe români, și împreună cu ei și Biserica Ortodoxă. Acest lucru l-am constatat și eu în anchetele pe care le-am făcut și am auzit mereu expresii ca : «Acest lucru numai un român îl poate face», «Numai la ortodocși», sau «Numai la ei se poate întâpla așa ceva»”*.

În toamna anului **1940** biserica este devastată de bande de localnici șovini din oraș, fiind transformată în magazie de cereale. Preotul *Chirion Păcurariu* a fost izgonit, iar credincioșii expulzați sau trecuți cu forța la cultele maghiare (RCH, p. 492).

Cârța „În anul 1940, Santa Iosif, din Micfalău, fiind notar în comuna Cârța, jud. Ciuc a persecutat pe preotul roman unit Paratei Francisc, din comuna Aita Seacă, jud. Treiscaune, prin aceea că nu i-au îngăduit membrilor familiei sale să-l viziteze, deși nu a avut ordin din partea autorităților maghiare, în acest sens. (A.N.Cv, p.121)”

Ciceu. La sfârșitul celui de-al doilea război mondial, în anul **1944**, casa parohială este destinată sediului comandamentului sovietic, capela ortodoxă a fost distrusă de bombardament iar cimitirul românesc a fost arat de autoritățile locale maghiare, semn al intoleranței etnice a epocii. Mai târziu, pe locul cimitirului va fi amplasat sediul C.A.P.-ului. (RCH, p.620)

Ditrău. La **1 octombrie 1940**, în Ditrău, s-a petrecut una dintre crimele cele mai abominabile produse în cei patru ani de ocupație ungară. Pădurarul român *Ilie Țepeș* din comuna Tulgheș, trecând prin comuna Ditrău, a fost lovit cu o furcă de fier de un grup de 22 persoane, civili și militari. Deși dat în grija primăriei, aceștia l-au tăiat apoi cu cuțitele și pe urmă l-au aruncat de la etaj, pe pavajul pieții.

În toamna anului **1940**, după aplicarea Dictatului de la Viena, biserica cade victimă urgiei dezlănțuite în acea perioadă, fiind devastată, iar preotul greco-catolic, *Eugen Arieșan* împărtășește cu preotul ortodox *Coriolan Iacob*, soarta refugiuului. Credincioșii români sunt nevoiți să treacă la cultele maghiare. (RCH, p.501)

Biserica a fost distrusă în februarie 1941. Dărmarea a durat zile de-a rândul, iar materialul, inventarul bisericii și obiectele sfinte: odăjdii, potirul, icoanele și chir altarul au fost vândute la licitație. (M O 1942, p. 46)⁸

Eliseni. În **1940**, preotul greco-catolic *Simion Rusu* a fost izgonit din sat, iar în timpul războiului arhiva bisericii a fost distrusă. Din **1947** până în **1969**, biserica a fost aproape complet părăsită. (RCH, p. 617)

Frumoasa. Preotul *Avisalon Costea* a fost izgonit de maghiari în anul **1940**. (RCH, p. 507)

Mănăstirea Făgetel. După declararea Dictatului de la Viena, în **1940**, mănăstirea a fost sediul garnizoanei ungurești. Ieromonahul *Dionisie Șova*, se întoarce la mănăstirea Bogdana. Revine singur la mănăstirea din Făgetel în anul **1946**, unde reia viața schitului, din păcate întreruptă în mod tragic de moartea sa produsă în contextul evenimentelor tulburi ce s-au prefigurat după **1944** în Ardeal. Astfel, pr. *Dionisie Șova*, în condiții neelucidate, a fost găsit spânzurat în ușa mănăstirii, în urma lui găsindu-se un testament la unul din localnici. Ulterior s-a descoperit că testamentul era fals. Părintele *Dionisie* avea mormântul lângă biserică, unde acum se află alea de la intrarea în mănăstire. În mormântarea pr. *Șova* a fost săvârșită de un preot greco-catolic din Frumoasa, întrucât atunci în zonă mulți din preoții ortodocși au fost nevoiți să plece. În urmă dezgropării săvârșite după **1990**, sicriul a fost găsit intact, în el aflându-se osemintele și reverenda părintelui. (RCH, p.510)

Gheorgheni. În trágica toamnă a anului **1940**, după declararea Dictatului de la Viena, în Gheorgheni s-a instalat sediul comandamentului militar al județului Ciuc, condus de generalul N. Horvah, care în doar câteva zile a arestat zeci de români din oraș și împrejurimi. Din acest sediu se hotăra soarta românilor din zonă. La **22 octombrie 1940**, la Gheorgheni, 23 de

persoane din Suseni și Joseni au fost ținute 6 zile în închisoare și bătute la sânge, fără a fi cineva interogat. În rândul lor s-au aflat preotul *Gheorghe Boieriu*, *Ioan Șerban* (fost primar), *Gheorghe Hossu*, *Maria Trif*, *Petru Sava*. Unul dintre marii incitatori la ură, în timpul celor patru ani de Dictat, a fost *László Ignácz*, protopopul romano-catolic din orașul Gheorgheni, care folosea orice prilej pentru a îndemna și instiga pe maghiari contra românilor, atât prin predici cât și prin discursuri ținute în public. În iarna anului **1940-1941**, cu ocazia unei reuniuni revizioniste, în discursul rostit, a spus cuvinte atât de instigatoare încât, după această adunare, populația maghiară a atacat imediat populația românească adusă cu forța să asiste la această mascaradă șovină, maltratând-o până la sânge și batjocorind-o, prin tăierea cămășilor lungi (cum era portul național românesc din Voșlobeni).

În anii **1940-1944**, biserica ortodoxă românească nu a scăpat cumpletei terori pornită împotriva românilor și a principalelor instituții ale lor, fiind victimă a unor acte de barbarie, devastată în interior și transformată în magazie de cereale. Preotul *Gheorghe Negoescu* a fost izgonit din oraș, iar o parte a credincioșilor au fost trecuți cu forța la cultele maghiare. În același an, și preotul greco-catolic *Ariton Boieriu* a fost izgonit, credincioșii săi împărțășind aceeași soartă ca și frații lor ortodocși. (RCH, p.518)

Hodoșa. Tricolorul românesc pictat în biserică a fost acoperit cu un strat de vopsea în toamna anului **1940**. (RCH, p. 611)

Imper. Preotul greco-catolic *Ioan Boldur* a fost izgonit în **1940**, în anii de teroare ungară fascistă ai Dictatului de la Viena, când și școala românească este închisă.

În toamna anului **1944**, în timpul retragerii armatelor ungare și germane, în apropierea satului Imper s-a petrecut una din cele mai cumplite crime din cel de-al doilea război mondial, de pe teritoriul cedat. Victimele au fost notarul *Ioan Ardelean* și soția sa, însărcinată în luna a șasea, care își au mormântul în cimitirul din sat. Pe fondul zvonurilor lansate de maghiari precum că armatele române au fost învinse, funcționarii români au fost nevoiți să se evacueze. Familia notarului aflându-se în trecere prin Imper, a fost nevoită să fugă din calea acestora, împreună cu ei fiind și servitoarea lor și preotul din sat, *Francisc Paratei*. Întrucât soția notarului era însărcinată, amândoi soții au fost prinși foarte repede, soțul fiind împușcat iar femeia, siluită, a încercat să ajungă la râul din apropiere să bea apă, unde au fost aruncate lemne peste ea ca să nu se mai poată mișca. Trupurile lor au fost luate de credincioșii români din Imper în frunte cu epitropul *Simion Ioan* și înmormântați în sat. Preotul *Francisc Paratei* și servitoarea au scăpat cu viață. (RCH, p.594)

Mărtiniș. În septembrie 1940, biserica greco –catolică a fost arsă și dărmată de către: Kasa Eugen, Beke Ludovic, Izos Donespi, Zoltan Alexe (student) și Iobb Opaes (controlor). (Arh. M.Ap. N, p. 10)

Merești. Așa cum arată statisticile demografice, cazul satului Merești este unul dintre cele mai dramatice dispariții a unei puternice comunități românești din fostele scaune secuiești, care nu și-a putut păstra identitatea culturală, ligvistică și confesională, încetându-și practic existența după lovitură primită în anii **1940-1944** și după aceea.

În toamna anului **1940**, valul distrugător al vieții românești a ajuns și la Merești. “*După izgonirea părintelui Gheorghe Todoran, în decembrie 1940, din ordinul colonelului din Ocland - își amintește același încercat epitrop –, biserica noastră a fost rasă de pe fața pământului, distrusă cu târnăcoapele. După aceea, toți românii am fost forțați să trecem la romano-catolici și la unitarieni. După 1945, nu ne-a mai venit preot și noi am rămas la aceste Biserici*”. (RCH, p. 546)

Printre făptași s-au aflat: învățătorul Fulop Dominic, noatarul Kadar Akos și săteanul Bara Josif. (Arh. M.Ap. N, p. 10)

Miercurea-Ciuc. Anul **1940** a adus pentru românii din Miercurea-Ciuc aceleași încercări și suferințe îndurate de toți frații lor căzuți sub stăpânirea vremelnică. După **1944**, în condițiile istorice cunoscute, în mod deosebit în timpul Regiunii Autonome Maghiare, comunitatea românească nu s-a putut reface demografic și afirma cultural.

După cedarea Ardealului de nord, în toamna anului **1940**, cele două biserici românești din Miercurea-Ciuc au trăit momente de mare dramatism și teroare. Din cronica părintelui Boian aflăm că: “Biserica mare ortodoxă a fost pângărită și jefuită. Sf. Cruce din Sf. Altar, cu Răstignirea în basorelief, a fost găurită cu baioneta. Icoanele de pe iconostas au dispărut, cărțile liturgice au fost tăiate cu cuțitul și despuiate de coperti. Biserica a fost prefăcută în magazie și, în ultimele zile de ocupație, a fost murdărită pe dinafară: de pragul de sus al ușii de la intrarea în biserică era agățată cu o sfoară o opincă plină cu fecale...”. Constantin și Ștefania Gheorghiu, refugiați în **1940**, la revenire, în **1946**, au oferit bisericii-catedrale o *Evangelhie*, împreună cu următorul text: “*Dăruim catedralei «Sfântul Nicolae» din Miercurea- Ciuc această sfântă evanghelie pentru a se citi dintr-înșa vestea cea bună și pentru a mulțumi lui Dumnezeu (...), Cel care ne-a izbăvit de moarte și ne-a ajutat să ne regăsim iarăși liberi în frumosul și greu încercatul nostru Ardeal (...). Smeriți, plecându-ne genunchii sufletului și ai trupurilor noastre – ne închinăm din nou cu sporită credință și nădejde izbăvitoare lui Dumnezeu – în catedrala orașului nostru, pe care am părăsit-o în anul trist 1940 ... și pe care am revăzut-o abia acum, în anul 1946 – după sfârșitul războiului al II-lea mondial – ale cărei urme se văd peste tot în lume și biserici, ca o cruntă mustrare pentru necredința și păcatele noastre*”.

Biserica greco-catolică cu hramul “*Sfinților Apostoli Petru, Pavel și Andrei*” a fost transformată în anii ocupației ungare în magazie pentru cereale

și materiale de construcții. Cei patru ani de Dictat au dus la refugiul a zeci de români și expulzarea altora de către noile autorități. Au fost expulzați, alături de alți intelectuali, preotul ortodox *Ioan Borcan* și preotul greco-catolic *Isidor Vlad*, ultimul retrăgându-se în comuna Șinca Veche de lângă Făgăraș. Aici el a păstorit până la sfârșitul războiului, când se reîntoarce la Miercurea-Ciuc. În anul **1948**, părintele *Izidor Vlad* a trecut la ortodoxie și a fost distins de Mitropolitul Ardealului cu titlul de "*protopop stavrofor*". A continuat să slujească în biserica din centrul orașului până în **1959**, când a încetat din viață în timp ce slujea Sfânta Liturghie. (RCH, p. 548)

Mihăileni. Și statisticile demografice ale localității Mihăileni se constituie într-unul dintre cele mai reprezentative exemple ale marii tragedii care s-a abătut asupra românilor în perioada Dictatului de la Viena, când o comunitate atât de distinctă și reprezentativă numeric a dispărut brusc și tragic. Atunci românii au fost alungați sau obligați să treacă la confesiunile maghiare și biserica lor netencuită a rămas în ruină. (RCH, p.564)

Ocland. În septembrie **1940**, biserica din Ocland a fost prima distrusă, la ordinul colonelului Garnizoanei de jandarmi instalate în acest sat, iar preotul greco-catolic *Augustin Popa* a fost izgonit. Din materialele bisericii dărâmate s-a construit un local și o sală de gimnastică. . (RCH, p. 576)

Odorheiu Secuiesc. Unul dintre cele mai dramatice momente ale vieții comunității românești din Odorheiu Secuiesc a fost perioada Dictatului de la Viena. Ca și în întreaga zonă, și în Odorhei, populația românească, biserica și școala au fost expuse celor mai mari pericole și provocări. Populația nu este ferită de primejdii nici în toamna anului **1944**, după instalarea administrației sovietice, de fapt maghiare, converită la comunism. "*Populația secuiască din Odorhei a rănit și maltratat, în ziua de 26 noiembrie 1944, pe sublocotenentul B. Băloiu și pe sergent Tuta Ioan. În ziua de 11 decembrie 1944 a fost arestată de către garda secuiască din Odorhei, domnișoara Pop, telefonistă la oficiul de acolo, pentru că a îndrăznit să vorbească românește*". Atmosfera existentă în Odorhei, în anul **1948** este relatată de preotul *Ioan Popa*, astfel: "*Elementul românesc trăiește într-o continuă încordare, din cauza atmosferei de intimidare ce o întrețin în permanență unele elemente șovine*".

În luna **septembrie 1940**, Török Emerik, comandantul militar al plășii Ocland din Odorhei, a convocat într-o ședință pe toți notarii și primarii comunelor din plasă, cărora le-a ordonat ca "*în termen de o lună de zile, toate bisericile românești să fie dărâmate*". A pus la dispoziție și soldați în acest scop. Preotul greco-catolic *Gheorghe Ivan* a fost izgonit în **1940**.

Deoarece biserica din Odorhei nu a putut fi distrusă complet, a fost întrebuințată ca depozit de făină și ciment, iar în bugetul orașului Odorhei pe anul **1941**, sub poziția VI, s-au trecut 3000 pengő pentru demontarea cupolei ortodoxe și reclădirea ei după un alt stil. În anul **1941**, fără a fi consultată

Mitropolia Blajului, Episcopia de Hajdudorog numește în funcția de protopop greco-catolic pe preotul *Peter Suciu*. Despre zguduitorul tablou al distrugerilor și profanărilor din anii Dictatului scria, îndurerat, în *Telegraful român*, la **19 octombrie 1944**, preotul **Sebastian Rusan** următoarele: “M-am înapoiat la Odorhei. Întreg orașul era distrus, ca după cutremur. Catedrala ortodoxă se găsea într-o stare de nedescris. Și acum e plină de excremente uscate. Nici un singur geam, nici o bucată de odăjdii, cărți rituale, vase sfinte etc. Casa parohială e devastată și nu se poate locui”. Numit protopop de Odorhei în anul **1945**, preotul *Ioan Popa* relatează următoarele: “În anul 1946 am reparat biserica, pe care am găsit-o într-o stare jalnică. În timpul ocupației hortyste a fost transformată în magazie de făină și apoi de ciment. Geamurile sparte, pictura deteriorată. Murdărie, fecale chiar și pe vasele sfinte. În 1942, maghiarii de la conducerea orașului au luat hotărârea de a demola biserica din Odorhei (...) Mai târziu au renunțat la demolare și au întrebuițat-o ca magazie, apoi au golit-o și a devenit WC public”. (RCH, p. 579)

Praid. Biserica ortodoxă a fost transformată în magazie de cereale. (M O 1942, p. 46)

Porumbenii Mari. Statisticile demografice demonstrează, și în cazul Porumbenii Mari, asimilarea unei puternice comunități românești în timpul dualismului austro-ungar și lovitura de grație dată vieții românilor de teroarea din **1940-1944**.

Din păcate, frumoasa viață spirituală, culturală și națională românească din Porumbenii Mari care începuse să se înfiripe în **perioada interbelică**, în **septembrie 1940** a fost brusc lovită de urgiile șovinismului, dezlanțuite atunci. Biserica a fost devastată, credincioșii români siliți să treacă la cultele maghiare iar preotul ortodox *Ioan Sârbu* a fost izgonit. (RCH, p. 572)

Sărmaș. Pe teritoriul localității, în cimitirul bisericii ortodoxe, a existat o **Cruce memorială** având o placă de marmură cu numele a 16 militari români căzuți pe fronturile din primul război mondial (Italia, Rusia și Galiția), monument distrus în anul **1940**. (RCH, p. 608)

Satu Mare, com Brădești. Din **1937**, cultul divin se făcea într-o capelă amenajată într-o casă privată, credincioșii români reveniți la credința strămoșească fiind păstoriți de preotul *Petru Suciu*, izgonit din sat în toamna anului **1940**. Trecerea forțată a tuturor credincioșilor români la cultele maghiare a însemnat dispariția comunității greco-catolice locale. (RCH, p.474)

Sândominic. Preotul *Ioan Șolnai*, care în **1937** păstora un număr de 561 credincioși, a fost izgonit în **1940**. Tot restul arhivei a fost distrusă cu prilejul războiului din **1940-1944**. (RCH, p.631)

Siculeni. Din ordinul preotului romano –catolic din comună a fost distrusă clopotnița ortodoxă din comună, și cimitirul ortodox arat. (Arh. M.Ap. N, p. 9)

Subcetate. În timpul celui de al doilea război mondial, au fost înrolați în armata ungară 208 locuitori din Subcetate, iar 114 au fost trimiși la muncă, 149 de bărbați s-au refugiat în România, din care 84 s-au înrolat în armata română. Tot atunci, statul ungar a impus cetățenilor tot felul de dări în produse. (RCH, p.695)

Tulgheș. După anii de prosperitate economică, socială și culturală din **perioada interbelică**, a urmat calvarul din timpul Dictatului de la Viena, când românii din Tulgheș au suportat numeroase arestări, schingiuiiri, întemnițări, convertiri forțate la religia romano-catolică, expulzări peste granița vremelnică, care se afla la marginea localității. Imediat după ocuparea teritoriului, în **1940**, și stabilirea graniței la Prisecani, în Tulgheș 115 români ortodocși și greco-catolici au fost obligați să se convertească la religia romano-catolică. Convertirile s-au făcut samavolnic, cu umilirea populației române. Astfel, au fost chemate la primărie 10 familii de români, cărora li s-a ordonat direct: ori trec la catolicism, ori vor emigra imediat în România, lăsându-și toate bunurile adunate timp de o viață întreagă. *“Oamenii s-au supus de frică, nu se pot apăra; preotului i-e frică să protesteze, pentru a nu fi arestat sau răpit”*. Pădurarul Ilie Țepeș din Tulgheș, satul Hagota, trecând prin comuna Ditrău la **12 septembrie 1940**, a fost prins de un grup de secui, dus la primărie, ucis cu bestialitate, iar trupul i-a fost apoi aruncat de la etaj în mijlocul străzii, în centrul comunei, unde mulțimea l-a călcat cu picioarele, *“când peste trei zile soția victimei a primit cadavrul pentru înmormântare, acesta a fost mutilat atât de îngrozitor încât era greu de recunoscut”*.

La **19 aprilie 1942**, Mihail Petrar, refugiat din Subcetate, județul Ciuc, declara următoarele: *“M-am dus în ziua de 4 aprilie 1942 în comuna Tulgheș, județul Ciuc, la un văr al meu. Luând parte la slujba Învierii care a avut în noaptea de Paști, în timpul serviciului religios au intrat în biserică au început să facă scandal și îndreptându-se apoi spre paștile sfințite și spre cozonaci aduși pentru sfințire, au început să dea cu piciorul în ele spunând că numai porcii mănâncă de acolo. Au început apoi să bată pe oameni și când s-au năpustit asupra preotului, acesta a reușit să scape din biserică. Atunci, scoțând revolverele, au început să tragă în biserică, bătând foarte rău pe mai mulți oameni. Din cauza aceasta nu s-a ținut slujba în ziua de Paști”*. Refuzul preotului Dumitru Ciongălău de a continua slujba în limba maghiară s-a soldat cu invitarea sa la postul de jandarmi, unde a fost bătut în mod sălbatic. La **17 februarie 1942**, unguri șovini au dat foc bisercuței din Poiana Veche.

Despre ultimile zile de ocupație horthysto-maghiare în Tulgheș, un localnic maghiar povestește: *”În ziua de 24 august 1944 am fost anunțat că sunt numit de serviciu pentru 24 ore la telefon. Eu am întârziat din cauză că atunci cumnatul și sora, care aveau cârciumă, erau plecați de acasă și nu avea cine să rămână la cârciumă. Au venit jandarmii și m-au dus cu forța la telefon. După ce*

au plecat jandarmii, eu fiind puțin beat, am înjurat spunând: după 22 de luni de front cumplit, abia sosit acasă, m-au și pus de serviciu la telefon, aceasta nu-i lege, nu-i ordine, mă ... în ele de legi maghiare. Cred că ajutorul de notar care era acolo m-a spus la jandarmi, că a doua zi au venit esendorii, că mă închide la un loc cu românii (oláh), căci în închisoarea primăriei erau închiși mulți români”. Jandarmii au înaintat dosarul la Tribunalul din Târgu Mureș la **26 august 1944**, sub învinuirea de insultă adusă națiunii (maghiare). (RCH, p. 668)

Poiana Veche, comuna Tulgheș. Din nefericire, în anul **1943**, sub ocupație ungară, bisericii i s-a dat foc. Iată ce relatează pr. *Gheorghe Stănea*, parohul din Tulgheș, în **februarie 1943**, adresându-se vicarului *Iosif Pop* de la Târgu Mureș: “*Cu inima copleșită de durere, vă comunic că în noaptea de ieri, adică în 17 februarie, mâini nelegiuite au dat foc bisericii noastre din cătunul Poiana, care aparține de parohia noastră. Cele câteva puține lucruri din biserică au fost scoase afară, încolo totul a ars, chiar și clopotul s-a topit, cu totul, rămânând numai zbură de el*”. (RCH, p. 673)

Vidacut. Preotul ortodox *Zaharia Rucăneanu* este izgonit din localitate în anii de cumplită teroare **1940-1944**. (RCH, p.605)

Vlăhița. Comunitatea românească din Vlăhița a trecut prin aceleași momente de afirmare în perioadele **1918-1940** și **1945-1989** (mai cu seamă după **1968**) și de mari suferințe și pierderi, cauzate de intoleranță, violență și migrare în alte localități, în anii de după **1940**. În toamna acelui an, la cedarea părții de nord a Ardealului, capela și noua biserică în construcție din Vlăhița au împărțit soarta tristă a altor biserici, fiind dăruită, iar credincioșii rămași fără biserică și preot. (RCH, p. 681)

Voșlobeni. În anul **1940**, locuitorul *Gavril Suciu* și alte 5 persoane de religie unită din Voșlobeni au refuzat să treacă la religia “*unită, maghiară de sub conducerea episcopatului de Hajdudorog*”. Pentru această lucră, au fost obligați de către autoritățile maghiare să părăsească localitatea. Laszlo Ignatie, protopopul romano-catolic din orașul Gheorgheni, folosea orice prilej pentru a îndemna la ură pe locitorii de naționalitate maghiară, instigându-i contra românilor, atât prin predici, cât și prin discursuri ținute în public. În iarna anului **1940-1941**, cu ocazia unei reuniuni revizioniste, în discursul rostit a spus cuvinte instigatoare încât, după această adunare, populația maghiară a atacat imediat populația românească, maltratând-o și batjocorind-o prin tăierea cămășilor lungi ale portului național din Voșlobeni. Românii de aici au fost bătuți până la sânge de populația maghiară. În același an, a fost izgonit din parohie preotul greco-catolic *Mihai Marieșanu*. O parte din arhiva bisericii a fost distrusă. (RCH, p. 684)

În capitolul „Biserica” din lucrarea *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord*, tipărită în „Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, în anul 1942, sunt prezentate pe larg date referitoare la situația celor 442 parohii

ortodoxe cu 339.448 credincioși și 927 parohii greco –catolice cu 1 066 145 credincioși, informații grupate pe următoarele capitole: nerecunoașterea episcopiiilor românești; expuzarea și alungarea episcopilor și preoților; batjocorirea episcopului ortodox Nicolae Colan (care a fost chemat să se prezine în fața Comisiei de recrutare, măsurat ca fiecare tânăr recrut și obligat să depună jurământul către Regentul Horthy); ucideri, mltratări și arestări de preoți; salarizarea clerului român; situația academiilor teologice, a asociațiilor cu caracter religios –cultural și a periodicelor religioase; dărmări, devastări, incendieri și închideri de biserici; depozedări de bunuri bisericești; treceri forțate la confesiuni maghiare; preoți români obligați să celebreze liturgia în limba maghiară și să cânte imnul național maghiar; români obligați să schimbe arhitectura bisericilor; înființarea Episcopiei Ortodoxe Maghiare; constrângerea parohiilor greco –catolice de a adera la Episcopia „Greco – Catolică” Maghiară de Hajdudorog.⁹

Simpla înșiruire a titlurilor subcapitolelor referitoare la situația bisericilor românești din Transilvania de Nord – Est, în anii care au urmat Diktatului de la Viena, este edificatoare asupra dimensiunilor și complexității procesului de destructurare a instituției fundamentale pentru păstrarea și afirmarea identității românești.

Amplarea și intensitatea acțiunilor distructive față de bisericile românești, din teritoriul cedat al Transilvaniei, au cunoscut diferențieri sensibile în funcție de: mărimea comunităților parohiale (bisericele și credincioșii din comunitățile românești mai numeroase au gestionat mai bine actele de intoleranță îndreptate împotriva lor); structura etnică și confesională diferențiată a diferitelor zone din teritoriul cedat; comportamentul principalilor lideri locali ai populației maghiare ș.a.¹⁰ Pentru comunitățile ortodoxe și greco – catolice, din majoritatea localităților cu populație etnic – mixtă, din fostele județe Ciuc, Odorhei, Mureș și Treiscaune, loviturile năprasnice primite, în anii care au urmat Diktatului de la Viena, au însemnat dispariția lor definitivă din peisajul multiethnic și pluriconfesional al sud-estului Transilvaniei. Ateismul promovat de regimul comunist și atromânismul din timpul Regiunii Autonome Maghiare au făcut imposibilă revitalizarea lor. Atunci când s-a încercat un sprijin, din partea statului român, în mod deosebit, în perioada 1968 -1989, a fost prea târziu. Despre existența vechilor parohii românești din Arcul itracarpatic, astăzi dispărute, mai vorbesc: puținele documente scăpate de vitregiile timpului, cimitirile aflate în paragină, numele românești maghiarizate, amintirile vârsticilor, tot mai puțini vârsnici și câteva urme documentare și materiale ale bisericilor românești dărmate și devastate, în timpul ocupației fasciste ungare. (Anexa nr. 3)

Un dar divin făcut încercaților credincioși români din sud – estul transilvaniei, îl reprezintă înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și

Harghitei, în anul 1994, și întonizarea în scaunul arhieresc al părintelui arhiepiscop Ioan Selejan, ierah care prin pastorația sa luminată și ziditoare a asigurat dăinuirea „candelei ortodoxe din Carpați”.

Note bibliografice:

1. Corneanu Nicolae, *Biserica românească din Nord-Vestul țării în timpul prigoanei horthyste*, Ed. Institutului Biblic a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986; Fătu Mihai, Mușat Mircea, *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României septembrie 1940-octombrie 1944*, București 1985; , Ciolan Ioan, *Transilvania prigonită de unguri*, Târgu Mureș, 1997; Țurlea Petre, *Ip și Trăzne. Atrocități maghiare și acțiuni diplomatică, studii și documente*, Editura Enciclopedică, București 1996
2. Arh. Gheorghe Papuc, consilier cultural, *Urme nedemne ale unei stăpâniri odioase . Atrocități săvârșite în partea de nord –vest a României în timpul ocupației horthyste (1940 -1944)*, în „Telegarful Român”, nr. 13 -14/1986, p. 3
3. Prof. Petru I. Dan, *Masacrele săvârșite în teritoriul de nord –vest a României de către ocupanții horthyști în anii 1940 1944 (III)*, în „Telegraful Român”, nr. 5 -6 și 7-8/1986, p. 3
4. Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan , Violeta Pătrunjel *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, Editura Grai Românesc, a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, din Miercurea Ciuc, 2003. (RCH) Lucrarea poate fi consultată și pe adresa de internet www.crestinortodox.ro
5. Arhivele Naționale Covasna, *Fondul 26, Legiunea de jandarmi Treiscaune, Dos. 184 (A.N.Cv)*
6. *Studiu documentar asupra atrocităților comise de unguri față de populația română din Ardeal, pe timpul de la 1940 -1945*, Arhiva M.Ap. N, Fond Microfilme, rola F.II, 1535, cadrele 576 -636, (Arh. M.Ap. N)
7. Arhivele Naționale Covasna, *Fond Pretura Plășii Buzăul Ardelean (A.N.Cv B.A, p.)*
8. *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord*, în „Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, 1942” (M O 1942)
9. *Ibidem*, p. 37 -52
10. vezi și Ioan Lăcătușu, *Structuri etnice și cofesionale în județele Covasna și Harghita*, Editura Universității „Petru Maior” Târgu Mureș, 2008

Anexa nr. 1

Biserici ortodoxe distruse în anii 1940-1944, în timpul ocupației fasciste ungare

I. Protopopiatul Sf. Gheorghe

1. **Biserica ortodoxă din Biborțeni.** Biserica a fost construită în perioada **1935-1937**. Sfințirea s-a făcut de către Mitropolitul Nicolae Bălan, în prezența lui Nicolae Iorga, a altor autorități județene și locale. În toamna anului 1940 a fost dărâmată, preotul Hariton Eșeanu silit să părăsească localitatea, iar credincioșii au fost obligați să treacă la confesiunea reformată. Pe locul bisericii a fost amplasată o cârciumă.
2. **Biserica ortodoxă din Boroșneul Mare.** A fost construită în **perioada interbelică**, însă tragicele evenimente din 1940 a făcut ca biserica să nu poată fi sfințită. În septembrie 1940 a fost dărâmată până la nivelul ferestrelor. Ruinele acestei biserici, împreună cu cele ale bisericii greco-catolice din localitate au rezistat până în 1961, în timpul Regiunii Autonome Maghiare, când au fost dărâmate pentru „sistemizarea” centrului comunei.
3. **Capela greco-catolică din Comandău.** A fost construită în **perioada interbelică** și distrusă în toamna anului 1940.(În **1999-2000**, pentru credincioșii ortodocși din localitate s-a construit o biserică de lemn sfințită de P.S. Ioan Selejan).

4. Biserica ortodoxă din Căpeni. A fost construită în **1937**. În toamna anului 1940 a fost dărâmată, împreună cu o troiță amplasată în centrul satului. Preotul Nicolae Colceriu a fost izgonit, iar credincioșii ortodocși au fost siliți să treacă la confesiuni de expresie maghiară. (Prin grija Ligii cultural- creștine „Andrei Șaguna”, în **1996**, pe locul fostei biserici a fost ridicată o cruce, sfințită de către P.S.Ioan Selejan). În localitate există biserica veche, monument istoric de la **1712**, care a scăpat furiei din 1940.

5. Capela ortodoxă din Catalina. A fost construită în **1939** și dărâmată în toamna anului 1940, împreună cu clopotnița și cu troița de lângă capelă.

6. Biserica ortodoxă din Doboșeni. A fost construită între **1935-1937**. După instalarea administrației maghiare, noile autorități, cu sprijinul militarilor horthyști, au obligat credincioșii ortodocși să-și dărâme propria biserică. (După 1995 ruinele au fost curățate de tonele de gunoarie depozitate în decursul anilor, și aceste sfinte relicve au fost consolidate și conservate de către P.S. Ioan Selejan).

7. Biserica ortodoxă din Filia. Construcția bisericii a început în **1939**, a ajuns în 1940 până la centura de beton deasupra ferestrelor, iar în septembrie 1940 noile autorități civile și militare ungare au ras de pe fața pământului clădirea neterminată a bisericii, iar credincioșii rămași fără preot au fost siliți să treacă la confesiunile de expresie maghiară.

8. Biserica ortodoxă din Herculan. A fost construită și pictată între **1935-1937**, iar sfințirea ei a fost făcută de mitropolitul Nicolae Bălan. În decembrie 1940 a fost dărâmată, iar ruinele au fost transformate în groapa de gunoi a satului. (Prin grija P.S. Ioan Selejan, ruinele sfintei biserici de odinioară au fost curățate, consolidate și protejate prin construirea unui acoperiș).

9. Biserica ortodoxă din Comolău, comuna Reci. A fost construită între anii **1938-1940**. În toamna anului 1940 a fost dărâmată și arsă până la temelie, preotul Ioan Rauca a fost izgonit din localitate, iar credincioșii au fost siliți să treacă la confesiunile maghiare. (Din inițiativa Ligii cultural-creștine „Andrei Șaguna” în toamna anului **1997**, a fost înălțată o troiță pe locul fostei biserici). Terenul pe care fusese construită biserica a fost atribuit pe baza Legii 18 unui localnic de etnie maghiară.

10. Biserica ortodoxă din Racoșu de Sus. A fost construită între anii **1934-1937** și sfințită de către Mitropolitul Nicolae Bălan în 1937. Biserica a fost distrusă în decembrie 1940. Pe locul bisericii a fost ridicată o grădiniță, iar pe locul Sfântului Altar a fost amplasat atunci, ca semn suprem de profanare, un W.C. Preotul Ilarie Căpălnean a fost izgonit, iar credincioșii trecuți cu forța la confesiunile maghiare.

11. Biserica ortodoxă din Vârghiș. A fost construită între anii **1935-1937** și sfințită de Mitropolitul Nicolae Bălan. În septembrie 1940 a fost dărâmată până la temelie, preotul Ioan Popa izgonit, iar credincioșii forțați să treacă la confesiunile maghiare. (După 1990, reprezentanții români ai societății civile din jud. Covasna, au solicitat Primăriei locale autorizația pentru amplasarea unei troițe pe locul bisericii dărâmate, obținând-o doar în 1999, după intervenția românilor din diasporă, fiind înălțată și sfințită în **8 iulie 2001**).

II. Protopopiatul Ortodox Miercurea-Ciuc

1. Biserica greco-catolică din Aldea. A fost construită în **1937**, înlocuind pe cea veche, atestată încă din sec. al XVIII-lea. În toamna anului 1940, biserica a fost distrusă, preotul Gheorghe Todoran izgonit, iar credincioșii forțați să treacă la confesiunile maghiare.

2. Biserica ortodoxă din Borsec. Construită din lemn și ctitorită în **1925** de Patriarhul Miron Cristea, în septembrie 1940 a fost distrusă. Catapeteasma a fost salvată de un credincios din Capu Corbului. (cu sprijinul Episcopiei ortodoxe a Covasnei și Harghitei și a unor generoși sponsori se află în construcție o nouă biserică).

3. Biserica greco-catolică din Crăciunel. A fost construită în 1935 înlocuind-o pe cea de la 1877. După pronunțarea Dictatului de la Viena, biserica a fost distrusă într-o singură noapte și toți credincioșii trecuți cu forța la cultele maghiare.

4. **Biserica greco-catolică din Ditrău.** A fost construită pe locul uneia mai vechi și sfințită în 1936. În toamna anului 1940 a fost dărâmată, preotul Eugen Arieșan izgonit, iar credincioșii forțați să treacă la romano-catolicism. (În 1999, Liga Tineretului Ortodox din Sf. Gheorghe a solicitat Primăriei autorizație pentru ridicarea unei troițe, dar solicitarea a fost refuzată).
5. **Capela ortodoxă din Lueta-** a fost amenajată în anul 1933 într-o casă a unui credincios român. În toamna anului 1940, a fost desființată, iar credincioșii trecuți la cultele de expresie maghiară
6. **Biserica greco-catolică din Mărtiniș.** A fost construită în 1935, sub păstoria preotului Ioan Suciu. În 1943, biserica a fost dărâmată și credincioșii trecuți cu forța la Biserica catolică.
7. **Biserica greco-catolică din Mihăileni.** A fost construită în 1937. După septembrie 1940, credincioșii români au fost forțați să treacă la romano-catolicism, fiind complet deznaționalizați, proces care a continuat și în anii Regiunii Autonome Maghiare. Din această cauză, în 1976, Episcopia ortodoxă de Alba Iulia, este nevoită să recurgă la un compromis, fiind de acord cu condiția pusă de autorități de demolare a bisericii rămasă astfel fără credincioși, pentru a aproba construirea bisericii ortodoxe din Bălan.
8. **Biserica greco-catolică din Merești.** A fost construită între 1938-1939, înlocuind pe cea veche. În decembrie 1940 a fost distrusă, preotul izgonit, iar credincioșii trecuți cu forța la romano-catolici și unitarieni. Astăzi se mai văd doar ruinele, martore a urgiei din anii Dictatului de la Viena.
9. **Capela ortodoxă din Mugeni,** construită în **perioada interbelică**, a fost distrusă după 1940.
10. **Biserica greco-catolică din Ocland.** A fost construită între anii 1937 –1939. În septembrie 1940 a fost distrusă, iar preotul greco-catolic Augustin Popa izgonit. Din materialele bisericii dărâmate, noile autorități au construit atunci un local și o sală de gimnastică.
11. **Biserica ortodoxă “Sf. Dimitrie”,** de lemn din **Poiana Veche** (comuna Tulgheș), construită în 1936, a fost distrusă prin ardere în anul 1943 “de mâni nelegiuite”.
12. **Capela greco-catolică din Satu Mare.** A fost amenajată într-o casă privată în anul 1937. După 1940, preotul Petru Suciu a fost izgonit, iar credincioșii trecuți la cultele maghiare.
13. **Capela ortodoxă din Vlăhița.** A fost zidită și sfințită în 1937, cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”. În toamna anului 1940, împreună cu noua biserică aflată în construcție din anul 1939, a fost distrusă, preotul Emil D. Colceriu izgonit, iar credincioșii forțați să treacă la confesiunile maghiare. (În anul 1999, P.S. Ioan, cu sprijinul unor generoși sponsori, a cumpărat o casă în care s-a amenajat capela-paraclis, cu hramul “*Sfântul Mucenic Grigore, episcopul Armeniei*.” După refuzul consilierilor locali, de a acorda autorizație de construcție pentru o nouă biserică ortodoxă, în final s-a reușit începerea unui nou locaș de cult ortodox).
14. **Capela ortodoxă din Zetea.** În anul 1937, pentru credincioșii ortodocși din parohie și din filiile Dealul, Târnovița și Brădești s-a construit o capelă ortodoxă, care a fost desființată în toamna anului 1940.

Sursa: Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, Editura Grai Românesc, a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, din Miercurea Ciuc, 2003.

Anexa nr. 2

Dictatul de la Viena și consecințele sale generale, cu o privire specială asupra județelor Covasna, Harghita și Mureș

Bibliografie selectivă

A. Volume apărute în perioada 1940-1946

1. *Ardeaul frânt în două. Un strigăt de durere și revoltă*, Gheorghe Cernea, București, 1940
2. *Transilvania românească, cu hărți și diagrame*, Romulus Seišan, Tipografia “Universul”, București, 1941

3. *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1942
4. *Transilvania înainte și după arbitrajul de la Viena*, Silviu Dragomir, Sibiu, 1943
5. *Lupte și jertfe pentru Ardeal*, Atanasie Bran, Brașiv, 1944
6. *Ardealul, pământ românesc (problema Ardealului văzută de un american)*, Milton G. Lehrer, București, 1944
7. *Patru ani de stăpânire maghiară a Ardealului de Nord*, București, 1944
8. *Împotriva Dictatului de la Viena*, Corneliu Albu, București, 1945
9. *Cuvinte de încurajare*, Emil Hațieganu, Cluj, "Tipografia Națională", 1945

B. Volume apărute în perioada 1971-1989

1. *Lupta poporului român împotriva dictatului fascist de la Viena (august 1940)*, Traian Bunesco, București, Editura politică, 1971
2. *Dictatul de la Viena*, Aurică Simion, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972
3. *Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei*, Gh. Zaharia, L. Vaida, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974
4. *Opinia publică internațională despre dictatul de la Viena*, Olimpiu Matichescu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975
5. *Transilvania – ultima prigoană maghiară*, Ioan Ciolan, Editura Europa, Roma, 1980 (retipărită cu titlul *Transilvania prigonită de unguri*, Tg. Mureș, 1997)
6. *Arhanghelii cruzimii: Moisei, Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu*, Tg. Mureș, 1982
7. *Teroarea horthyisto-fascistă în Nord-Vestul României*, Fătu Mihai, Mușat Mircea, București, 1985
8. *Biserica românească din Nord-Vestul țării în timpul ocupației horthyiste*, Fătu Mihai, București, 1985
9. *Biserica românească din Nord-Vestul țării în timpul prigoanei horthyiste*, Corneanu Nicolae, București, 1986
10. *Administrația militară horthyistă în Nord-Vestul României*, Bodea I. Gheorghe, Suciu T. Vasile, Pușcaș I. Ilie, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988
11. *Biserica strămoșească din Transilvania în lupta pentru unitate spirituală și națională a poporului român*, Voicu Constantin, Sibiu, 1989

C. Volume apărute după 1990

1. *Documente istorice în lumina adervărului*, Abrudan D., Racovițan M., Editura Țara noastră, București, 1991
2. *Transilvania și iar Transilvania*, Prodan, David, Ed. Enciclopedică, București, 1992
3. *1940. Drama României Mari*, Mircea Mușat, Editura Fundației "România Mare", București, 1992
4. *Transilvania în evoluția relației româno-maghiare*, Alecsandru Duțu, București, 1993
5. *Suferințele din Ardeal*, Stoica, Vasile, Ed. S.C. Murion Impex S.R.L., Cluj-Napoca, 1994
6. *Revizionism și neorevizionism maghiar*, Stratulat Mihai, București, 1994
7. *Al Doilea Război Mondial. Transilvania și aranjamentele europene (1940-1944)*, ediție îngrijită de Vasile Pușcaș, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995
8. *Revizionismul ungar și România*, Ioan Catafeteanu, Editura Enciclopedică, București, 1995
9. *Transilvania. Himera maghiarismului iredentist*, Șuta, Ion, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1995
10. *Personalități din Covasna și Harghita*, Lăcătușu, Ioan, Editura Carpatice, Cluj-Napoca, 1998
11. *Ip și Trăznea – Atrocități maghiare și acțiune diplomatică*, Petre Țurlea, București, 1996
12. *Monumente non grata. Falsi martiri maghiari pe pământul românesc*, Țurlea, Petre, Ed. Bravo Press, București, 1996
13. *Dictatul de la Viena (30 august 1940)*, Neagu Cosma, Editura Bravo-Press, București, 1996
14. *Istorie și diplomatie. Al doilea arbitraj de la Viena*, Cornel Grad, Institutul European, Iași, 1998

15. Erdély etnikai és feletkezeti statisztikája, Varga E. Árpád, 1998 Pro-Print, Budapesta, Miercurea-Ciuc, 1998
16. *Consecințele Dictatului de la Viena. Repercursiuni asupra populației românești și evreiești din Transilvania de Nord*, în "Istoria României. Transilvania. Vol. II (1867-1947), Cluj-Napoca, 1999
17. *Din istoria Transilvaniei – Documente*, Mihai Fătu, Editura Tipolex, 1999
18. *Istoria României. Transilvania II*, coordonator Anton Drăgoescu, Cluj-Napoca, 1999 (în mod deosebit, capitolul semnat de Vasile Lechința)
19. *Transilvania – istorie și dăinuire românească. Documente oficiale ungare confirmă*, Ioan Ciolan, Mihai Racovițan ș.a., Editura Sirius, București, 2000
20. *Al II-lea arbitraj de la Viena (30 august 1940). Poziția Armatei Române*, Cornel Grad, Editura Limes, Zalău, 2000
21. *Chestiunea maghiară*, Raul Șorban, Târgoviște, 2001
22. *Relațiile româno-maghiare (dar nu numai)*, Dr. Alexandru Vâlcu, București, 2002
23. *Intoleranță și crimă – Golgota sâtmăreană*, Ioan Corneanu, Vasile Moiş, Satu-Mare, 2003
24. *Românii din Covasna și Harghita*, Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel, Miercurea-Ciuc, 2003
25. *Însemnări de dincolo de hotarul pus între frați- 1940-1944*", Mihai Filimon, Tg. Mureș, 2004
26. *De unde atâta ură?*, Suciu T. Vasile, Tg. Mureș, 2004
27. *Cinci ani de luptă românească în Ardealul de Nord, 1940-1944*, Fundația Culturală "Vasile Netea", Tg. Mureș, 2005
28. *Transilvania de Nord-Est, 1944 - 1952*, Petre Țurlea, București, 2005
29. *Pământ înstrăinat*, Florin Diac, Editura Oscar Print, București, 2006
30. *Drum spre viață*, Ilie Șandru, Tg. Mureș, 2007
31. *Aripile diavolului*, Mircea Tomuș, Cluj-Napoca, 2007
32. *Poiana Sărată – tragedia unui sat*, Dorinel Ichim, Bacău, 2007
33. *Pastorație și istorie la episcopul Nicolae Colan în Transilvania 1940-1944*, Dorel Man, Cluj-Napoca, 2007
34. *Iridenta maghiară la granița de vest a României*, Dr. Constantin Moșincat, Editura Tipă Mic, Oradea, 2011

D. Studii și articole apărute în revistele de specialitate și în alte publicații

1. *Problema agrară în Transilvania de Nord în timpul ocupației hortiste*, Rus, Traian, în „Revista de Istorie”, nr. 8, 1978
2. *Poziția Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal față de Dictatul de la Viena, reflectată în coloanele "Telegrafului Român"*, în "Mitropolia Ardealului", 1986, 31, nr. 2
3. *1940-1944, răspunderea horthyștilor pentru sălbatica teroare din nord-vestul României. Crimă fără absolvere*, Ioan Ardelean, Oliver Lustig, Mihai Fătu, în "Magazin Istoric", 1987, 21, nr. 7
4. *Dictatul fascist de la Viena din august 1940 și consecințele sale*, Mihai Fătu, în "Crisia", 1989
5. *Nurnbergul românesc. Procese ale criminalilor de război (II). Crime de război colective la Belin și Zăbala*, Lechințan, Vasile, în „Vatra Românească,” II, nr. 11, mai 1991
6. *Deznaționalizarea românilor (și a mai multor neamuri) în vechile scaune secuiești. III. Împrumutajii*, Lechințan, Vasile, în „Adevărul de Cluj”, II, nr. 477/1991
7. *Deznaționalizarea românilor (și a mai multor neamuri) în vechile scaune secuiești. Mistificatorii*, Lechințan, Vasile, în „Adevărul de Cluj”, III, nr. 508/1991
8. *Cu privire la începuturile catedralei din Sfântu Gheorghe sau despre Odissea unui monument*, Lăcătușu, Ioan, în „Revista Teologică, Serie nouă, anul II (74), nr. 4/1992
9. *Biserici dispărute – Lemnia*, Preda, Niță, în „Cuvântul Nou”, Anul III, nr. 666, 23 iulie 1992
10. *Le diktat de Vienne*, Ioana Agrigoroaie, în "Revue Romana d'Historie", 1995, 34, nr. 3-4
11. *Opinia publică din Transilvania și Dictatul de la Viena*, Camil Mureșan, în "Acta Musei Napocensis", 1995, 32, nr. 2
12. *Petiții și memorii ale românilor din județul Covasna*, în „Identitate și cultură la românii din secuime”, Lăcătușu, Ioan Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1995

13. *„Deznaționalizarea românilor din Secuime. Localitățile Ocna de Sus, Merești, Bodogaia (jud. Harghita), Lechințan, Vasile în „Românul”, nr. 16(262), 1995*
14. *Deznaționalizarea românilor din Secuime. Localitățile Porumbenii Mari, Pormbenii Mici și Goagiu (jud. Harghita), Lechințan, Vasile, în „Românul”, nr. 18(264), 1995*
15. *Deznaționalizarea românilor din Secuime. Localitățile Mărtiniș, Crăciunel și Crișeni (jud. Harghita), Lechințan, Vasile în „Românul”, nr. 20(266), 1995*
16. *Deznaționalizarea românilor din Secuime. Localitățile Aldea, Betești, Rugănești și Zetea (jud. Harghita), Lechințan, Vasile, în „Românul”, nr. 24(270), 1995*
17. *Deznaționalizarea românilor din Secuime. Localitățile Zoltan și Ozun (jud. Covasna), Lechințan, Vasile, în „Românul”, nr. 48(294), 1995*
18. *Martirajul populației românești și a Bisericii strămoșești din fostul județ Trei Scaune, în perioada ocupației horthyiste, Ioan Lăcătușu, în Oituzul nr. 37, în Cuvântul Nou, anul VI, nr. 1437, 29 august 1995*
19. *Documente inedite despre suferințele românilor în anii Dictatului de la Viena, Virgiliu Teodorescu, Elisabeta Teodorescu, în „Angustia” nr.1/1996*
20. *Județul Trei Scaune în contextul reîntăririi administrației românești în Ardealul de Nord. Mărturii documentare, Baicu Dan, în „Angustia” nr.1/1996*
21. *Modificările produse în structura demografică a județelor Ciuc, Odorhei și Treiscaune în perioada anilor 1930-1948, Vasile Ciubăncan, în „Angustia” nr.1/1996*
22. *Ip și Trăznea – Atrocități maghiare și acțiune diplomatică, de Petre Țurlea (recenzie), Raul Șorban, în „Angustia” nr. 2/1997*
23. *Situația românilor Transilvaniei din perioada horthystă reflectată în unele documente ale vremii, Alexandru Moraru, în „Angustia” nr. 3/1998*
24. *Momente de restriște în viața bisericească românească din județul Covasna, Emanuel Sebastian Suciu, în „Angustia” nr.3/1998*
25. *Biserica ortodoxă și viața românească din Covasna sub semnul tranziției și incertitudinii (1944-1945), Pătrunjel Violeta, în Angustia” nr.4/1999*
26. *Date și fapte privind soarta ardelenilor refugiați pe teritoriul județului Târnava-Mare după 1 septembrie 1940 – I, Beatrice Doboz, Ramona Păcurar, în “Angustia” nr.5/2000*
27. *Date și fapte privind soarta ardelenilor refugiați pe teritoriul județului Târnava-Mare după 1 septembrie 1940 – II, Beatrice Doboz, în “Angustia” nr.5/2000*
28. *Problema Transilvaniei în raporturile României și Ungariei cu Germania (1 septembrie 1940 - 1 ianuarie 1943), Andreea Rotche, în “Angustia” nr.5/2000*
29. *Soarta tragică a arhivelor fostului județ Ciuc, Istrate, Valentin, în ANGUSTIA, V/2000*
30. *Transilvania și scenariile politice în anii instaurării comunismului în România. Particularități în județul Covasna, Pătrunjel, Violeta, în ANGUSTIA, V /2000*
31. *Refugiații transilvăneni la Râmnicu Sărat și Buzău (1940-1941), Constantin Stan, în “Angustia” nr.8/2004*
32. *Serviciul Special de Informații atenționează: Revizionism maghiar sub cupola Bisericii (1941), Spânu Alexandru Alin, în “Angustia” nr.10/2006*
33. *Maghiarii în viața politică românească în perioada 1944-1948, Daniel Talambă, în “Angustia” nr.10/2006*
34. *Situația refugiaților transilvăneni din teritoriul cedat vremelnice Ungariei horthyiste stabiliți temporar în județele Neamț și Bacău, Constantin Păduraru, în “Angustia” nr.11/2007*
35. *Date preliminare despre refugiații din Transilvania de Nord stabiliți în sud-estul României în anii 1940-1944, Alexandru Duță, în “Angustia” nr. 11/2007*
36. *Pagini din calvarul românilor covăsneni, în timpul ocupației horthyiste, din toamna anului 1940, Ioan Lăcătușu, în “Angustia” nr. 11/2007*
37. *Nurembergul românesc. Procese ale criminalilor de război. Crime de război colective la Belin și Zăbala, Vasile Lechințan, în “Vatra Românească”, nr. 11, mai 1991*
38. *Calvarul românilor și al religiei lor în Secuime (1940), Vasile Lechințan, în “Buletinul Ligii Cultural-Creștine Andrei Șaguna” I, 1998*

39. *Însemnări ale episcopului Nicolae Colan din anii ocupației horthiste*, Ioan Lăcătușu, în "Pro Memoria", nr. 10/iulie septembrie 2006
40. *Episodul tragic de la Aita Seacă- septembrie 1944*, Ioan Lăcătușu, în Buletinul Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna”, nr. 3/2006
41. *Preocuparea mitropolitului Nicolae Bălan privind situația românilor ortodocși din ținutul Harghitei și Covasnei*, Ioan Lăcătușu, în Revista Teologică, Serie nouă, Anul XV (87), nr. 3, iulie-septembrie 2005
42. *Mărturii documentare despre conviețuirea interetnică din județul Trei Scaune în anii 1944-1946*, Ioan Lăcătușu, în *Acta Bacoviensis*, Anuarul Arhivelor Naționale Bacău, 2007;
43. *Problematica Dictatului de la Viena în mass-media maghiară*, Ioan Lăcătușu, în „Axa”, Anul III, nr.47, 16 -30 septembrie 2010, p. 28 -39
44. *Graiul documnetelor. „ 70 de ani de la cedarea Ardealului de Nord prin Dictatul de la Viena”*, Ioan Lăcătușu, în „Mesagerul de Covasna”, Nr.209, din 30 august 2010, p. 3
45. *Revizionismul maghiar într-un nou studiu documentar*, în „Națiunea”, anul XXI, nr.575 (1040), Ioan Lăcătușu, din 1 -7 septembrie 2010, p.5
46. *Drama românilor din Arcul intracarpatic, după Dictatul de la Viena. De ce nu trebuie sărbătorită intrarea trupelor horthyste în Transilvania de Nord, în septembrie 1940. Sintează documentară.(I)*, Ioan Lăcătușu, în „Informația Harghitei”, Anul XXII, Nr. 5081, din 15 septembrie 2010, p.5 și în numerele următoare
47. *Drama românilor din Arcul Intracarpatic după Diktatul de la Viena (1940 -1945)*, Ioan Lăcătușu, în „Românii în dezbaterile Congresului secuiesc din 1902. Premise, deziderate și reverberații”, ediție îngrijită de Vilică Munteanu și Ioan Lăcătușu, Editura Magic Print, Onești, 2011, p. 147 - 156

1. în „Pro Memoria” 1940 -1945, nr. 4 (31)/2011, p. 84 – 110 și 150 -175

MĂRTURII DOCUMENTARE DESPRE ROMÂNII DIN JUDEȚUL TREISCAUNE REFUGIAȚI ȘI EXPULZAȚI ÎN URMA DICTATULUI DE LA VIENA.

Dr. Ioan Lăcătușu, Prof. Vasile Stancu^{70*}

Pentru a cunoaște adevăratele dimensiuni ale calvarului prin care au trecut românii din fostul Județ Treiscaune, a atrocităților săvârșite împotriva lor de organizațiile naționalist-șovine și revizioniste maghiaro-secuiești, de principalele organe de represiune ale regimului horthyst - poliția, armata, jandarmeria - și de instituțiile administrației locale și centrale maghiare, în urma aplicării „arbitrajului” germano-italian, trebuie să știm, în mod cert, conținutul documentului impus și semnat la Viena, care a hotărât soarta a 2.600.000 de locuitori ai nord-vestului României, dintre care peste 1.300.000 de români. (Vezi Anexa nr.1). Numai astfel putem desprinde din procesul complex al transferului de teritoriu și populație, de la un stat la altul, faptele care au transformat punerea în practică a hotărârilor de la Viena, dintr-un proces pașnic, care trebuia să se înfăptuiască exclusiv prin mijloace administrative și în virtutea unor angajamente ferme privind respectarea cadrului legal și umanitar, într-un proces de pedepsire și răzbunare asupra populației românești, manifestat cu intensitate, nu numai în faza de început a ocupației, ci pe toată perioada stăpânirii maghiare a nordului transilvan, care „echivalează în istoria românilor din Transilvania de Nord cu reînvierea unei epoci de prigoană și teroare cum nu s-a mai înregistrat de la represiunile sângeroase din anii 1784 și 1848”.¹ Că acesta a fost caracterul procesului de instalare a administrației horthyste în nordul Transilvaniei o

⁷⁰ *Cercetători la Centru European de Studii Harghita
Covasna

dovedește faptul că Ungaria a desemnat pentru aceasta două armate: Armata I cu un efectiv de 208.000 militari și Armata a II-a cu un efectiv de 101.932 militari², cuprinzând toate genurile de arme. Având în vedere că populația românească din teritoriul ocupat „se cifra la aproximativ 1.300.000 de locuitori, rezultă, iarăși cu aproximație, că pentru fiecare 4 români neînarmați (inclusiv femei, copii, bătrâni) revenea câte un militar horthyst înzestrat cu tot echipamentul de război necesar, susținut fiind de tancuri, avioane, tunuri și alte mijloace moderne de luptă. Înaintând nestingheriți din localitate în localitate horthystii au introdus pretutindeni un regim arbitrar de cuceritori, cărora le era totul permis și care nu aveau a da seamă nimănui de faptele săvârșite”.³

Unii cercetătorii ai perioadei analizate disting două faze sub care se pot urmări aspectele acestor atrocități:

a) Faza ocupării și administrației militare – 1 septembrie-noiembrie 1940 – caracterizată prin: atacarea diferitelor pichete de grăniceri români și ocuparea cu forța a unor localități, fără a respecta convenția stabilită pentru ocuparea treptată a teritoriului cedat, chiar și după retragerea armatei române pe linia fixată de sentința „arbitrajului”; săvârșirea de la primele contacte ale ocupanților cu populația românească a unor asasinat în masă (Ip, Trăsnea, Cosniciul de Sus, Mureșenii de Câmpie), omoruri, schingiuri, maltratări, devastări, jefuiri de bunuri, profanări, incendieri, arestări, înțemnițări, internări în lagăre, expulzări, care vizau, în primul rând, intelectualii și liderii comunităților românești. „Din ziua de 30 august 1940 când s-a pronunțat <<arbitrajul>> – diktat și până la 30 octombrie al aceluiași an, adică timp de numai două luni, au fost uciși pe teritoriul transilvănean 919 români, bărbați, femei și copii, au fost torturate 771 persoane și au fost lovite în mod grav și maltratate cu o brutalitate „demnă de cele mai groaznice regimuri inchizitoriale și de teroare” alte 3373 persoane”.⁴ Scopul acestei prigoane a fost de a-i intimida pe românii din teritoriul cedat și

de a-i determina să fugă în România. Folosirea limbii române a fost interzisă, iar inscripțiile românești au fost îndepărtate și batjocorite. „Toate masacrele s-au făcut cu asentimentul autorităților maghiare, atât prin elementele din rândurile armatei cât și prin membrii organizațiilor: *Garda zdențăroșilor (Rongyos garda)*, *Uniunea combatanților de război unguri (Magyar Frontharcosok Szovetsege)* și *Levente*”.⁵

b) Faza administrației civile – noiembrie 1940-martie 1945 – se caracterizează prin scăderea violențelor corporale (pe o scară mai mare, ca în prima fază, au avut însă loc expulzările), dar locul acestora este luat de „măsurile tot atât de aspre ale administrației civile, urmărind un scop categoric: deznaționalizarea sau distrugerea elementului românesc”⁶ prin intermediul bisericii, școlii, armatei, instituțiilor juridice și nu în ultimul rând a restricțiilor economice la care erau supuși românii – reducerea aproape de zero a brevetelor de comerț și industrie, sechestrarea clădirilor cu funcțiuni economice, suprimarea reformei agrare, exproprieri, reducerea aprovizionării cu alimente și îmbrăcăminte a satelor românești până la înfometare, rechiziții, devastări de bunuri particulare, înstrăinarea unor bunuri, etc.

După studierea unui mare număr de documente, provenite din fondurile arhivelor locale, indicate la note bibliografice, se pot distinge în interiorul acestor două faze și alte perioade specifice, numite de noi, subfaze. O primă asemenea subfază, ar fi perioada 31 august 1940, (de la anunțarea locuitorilor teritoriului cedat sau, mai bine spus, de la luarea la cunoștință a locuitorilor de hotărârile de la Viena), până la ocuparea de armata maghiară a localităților, perioadă care variază, pe plan local, în funcție de așezarea geografică, existența liniilor de comunicație, etapele retragerii armatei române conform înțelegerii comisiei mixte româno-maghiare, încălcarea de către armata maghiară a acestor înțelegeri prin accelerarea ritmului de înaintare în interiorul teritoriului cedat

sau a altor factori. Este perioada în care locuitorii maghiari refuză, în marea majoritate a cazurilor, colaborarea cu populația română în scopul păstrării ordinii și în care, au loc înființarea unor organizații naționaliste maghiare, numite atunci sau mai târziu, gărzi naționale maghiare, având drept scop imediat: instaurarea „ordinii maghiare”; pregătirea întâmpinării festive a armatei maghiare”; eliminarea simbolurilor românești – drapele, steme, firme de instituții sau comerciale, troițe, biserici, grupuri statuare, alte monumente și însemne amintind de existența populației românești în zona cedată; terorizarea populației românești, îndeosebi a intelectualilor, pentru a părăsi această zonă.

Astfel, la 31 august, „la Târgu Secuiesc, grupul tinerilor iredentiști, condus de comerciantul Balogh Vendel, afișează cocarda națională ungurească, distrug portdrapelul românesc, ard drapelele naționale românești. ... la Micfalău, încă de la aflarea primei vești oficiale, prin intermediul postului de radio Budapesta, s-a produs „o panică de nedescris în rândul populației” o seamă de funcționari și intelectuali români (învățătorul Vișan, preotul Virgil Iancu) fiind nevoiți să părăsească comuna, întrucât elementele șovine locale s-au dat la violențe împotriva românilor. În aceeași zi, la Aita Medie au fost atacați și amenințați brigadierul silvic Lazăr Borda și preotul Ioan Bunuș”. La 1 septembrie, la Sfântu Gheorghe, cel care organizează „garda națională” este avocatul dr. Antal Mihaly, ajutat de cizmarul Balint Gabor, iar pe 3 septembrie, moșierul Kovasznai Iozsef, care ascundea arme și dinamită cu scopuri teroriste, a aruncat în aer sala de mașini a fabricii de tutun, pentru a nu putea fi evacuată de autoritățile românești.⁷ În comuna Bățanii Mari cantorul ortodox Gheorghe Gașpar a fost nevoit să părăsească comuna și să se refugieze în altă localitate. Au căutat să-l omoare. Lui Nicolae Vereă i-au devastat casa. Simion Roșu a fost bătut. La fel a pățit și Ion Dogaru și fiul său, împreună cu femeia. Nuța Rusu a fost bătută și ea ... În comuna

Vârghiș, elementele șoviniste, naționaliste s-au năpustit cu furie asupra românilor. Au spart geamurile la toate cele 35 de case ale familiilor ortodoxe din comună. În comuna Bățanii Mici au năvălit asupra locuinței notarului Oițescu. Au dat foc mobilei și au ars tot ce avea în casă”.⁸

În acest sens sunt edificatoare și declarațiile locuitorului Poloșan Alexe din Zagon, preotului Eremie Ticușan din localitatea Covasna și primarului maghiar al comunei Măgheruș, de la 1932 până la refugiul său din septembrie 1940, Zoltan Chesse, din care redau fragmentele de mai jos:

„Subsemnatul Poloșan Alexe, căsătorit cu doi copii, refugiat din comuna Zagon, jud. Treiscaune, declar următoarele ... Încă până erau jandarmii români în comună s-a înființat o gardă națională compusă numai din unguri, românii neavând voie a face parte din aceasta. Această gardă era pentru menținerea ordinii în comună”;⁹

„Subsemnatul Eremie Ticușan, preot ortodox român, căsătorit, cu 3 copii, din comuna Covasna, jud. Treiscaune, declar următoarele: ... Crezând că Ungurii vor respecta toate punctele din verdict eram hotărât să rămân în mijlocul credincioșilor. După verdict imediat autoritățile române au instituit o gardă civilă constatatoare din români și unguri și în tot timpul a fost liniște și ordine. În vreme ce ungurii făceau pregătiri mari pentru primirea trupelor maghiare, românii erau cu totul pasivi, stând retrași în locuințele lor. ... În preziua intrării armatei maghiare ...(indescifrabil) s-au distrus troițele românești, s-au depărtat de pe instituții și prăvălii toate firmele /inscripțiile/ românești. În noaptea când au intrat trupele ungurești, necunoscuți au dărâmat frumosul monument ridicat de români în amintirea eroilor morți pe câmpul de luptă, la temelia căruia erau și osemintele a 8 eroi necunoscuți”;¹⁰

„Subsemnatul Zoltan Chesse, refugiat din comuna Măgheruș, județul Treiscaune: După pronunțarea verdictului de la Viena am decis să rămân în comună din cauza averii ce

posedam și numai în cazul când vom fi tratați omeneste însă, pe ziua de 15 septembrie 1940, din cauza teroarei am fost silit să mă refugiez de teamă să nu mă omoare, ... în comună nu a venit armata, însă numai populația manifesta pe străzi strigând: <<Trăiască Horthy, Trăiască Hitler, Trăiască Musolini!>>”.¹¹

A doua subfază, a primei perioade, cuprinde timpul scurs de la părăsirea teritoriului de administrația și armata română și intrarea trupelor ungare – al predării practic a teritoriului către statul ungar -septembrie 1940- până la instaurarea administrației civile maghiare -noiembrie 1940 –. Teritoriul trebuia cedat în 14 zile – până la 13 septembrie la miezul nopții, în 9 etape, de câte una-două zile, „harta teritoriului a fost astfel împărțită în 9 zone succesive, fixându-se direcțiile de retragere a armatei române și de înaintare a armatei ungare. Ambele părți erau obligate să respecte graficul și orarul acțiunii de cedare-ocupare. În virtutea înțelegerilor, primele trupe de ocupație horthyste urmau să treacă granița la 5 septembrie 1940, dată la care oficialitățile române trebuiau să evacueze prima zonă.”¹² Instrucțiunile de predare adresate de ministrul de interne, generalul David Popescu, prefecților din județele cedate, impuneau „din partea tuturor cuminenie desăvârșită, pentru ca nu cumva, prin dezordine, să ajungeți la situații și mai grave, care ar putea pune în pericol existența noastră de stat independent”.¹³ (vezi Anexa nr. 2,1 și nr. 2,2)

În județul Treiscaune prima unitate militară ungară care a intrat în ziua de 12 septembrie, a fost Brigada 2 motorizată, care după ce a ocupat Bistrița și Reghinul, a continuat înaintarea pe direcția Toplița-Gheorgheni-Miercurea Ciuc, de unde, după ce a trimis un detașament spre Ghimeș, a continuat mișcările spre Tușnad-Sfântu Gheorghe și Târgu Secuiesc. În seara zilei de 13 septembrie, trupele ungare se aflau pe noua linie de demarcație dintre cele două state, depășind chiar, în unele cazuri, traseul stabilit de „arbitraj” (Bicfalău, Vâlcele, etc). La 12 septembrie, guvernul maghiar a emis „Ordinul Consiliului de

Ministri nr. 6440/1940 cu privire la extinderea asupra teritoriilor răsăritene și ardelene realipite Sfintei Coroane Ungare a „stării statariale militare”, care instaura în nordul Transilvaniei administrația militară. Pentru a înțelege ce a însemnat practic introducerea administrației militare ungurești, care era mecanismul ei și ce mijloace politice, militare de represiune, teroare, intimidare, înfricoșare se foloseau în virtutea unor „legi constituționale”, amintim doar Ordonanța nr. 760/1939 a Ministerului de Interne ungar, care sublinia că autoritățile polițienești, jandarmerești, administrative au depline puteri de a lua măsuri de orice natură împotriva tuturor celor care erau bănuți a fi „indezirabili față de noua ordine de stat și îndeosebi față de ideea Coroanei Sfântului Ștefan”.¹⁴

Administrația militară a introdus justiția excepțională. „În fața tribunalelor militare statariale se condamnă omuciderea premeditată, în primul rând atentatorul cu arme și materiale explozive, violența împotriva autorităților, cauzele de lezmajestate, trădare, răzvrătire, stricăciunile care primejduiesc interesele apărării naționale, precum și cazurile de intenție și participarea la comiterea unor infracțiuni”, prevedea textul legii statariale militare.¹⁵ Sprijinit permanent, cu mult zel, de organizațiile paramilitare (gărzile naționale), pregătite cu mult timp înainte, regimul horthyst a procedat la exterminarea și eliminarea populației românești majoritară, în scopul schimbării raportului demografic din teritoriul ocupat și a permanentizării stăpânirii maghiare. Practic, în atingerea acestui scop, regimul administrației militare s-a folosit de maltratări, crime, masacre, expulzări, alungări, dislocări, în majoritatea cazurilor a unor comunități compacte sau a unor mari grupuri de români; a împiedicat participarea reprezentanților populației românești la viața politică și de stat; a depus toate eforturile pentru maghiarizarea forțată, prin intermediul religiei, școlii, presei, literaturii, instituțiilor administrative și judecătorești a românilor; a trimis în închisori, lagăre de concentrare,

detașamente de muncă forțată în zona ocupată, Ungaria și Germania, pe frontul rusesc zeci și sute de mii de români; au confiscat, expropriat, jefuit și distrus bunurile materiale ale românilor; au limitat participarea românilor la activitățile comerciale, industriale, financiare ș.a.m.d. Documentele de arhivă, la care avem acces astăzi, ne demonstrează că nu există localitate din fostul județ Treiscaune în care împotriva românilor să nu se fi folosit asemenea metode. Spre exemplificare redăm mai jos două astfel de documente.

„Aceste grupe teroriste și de bătauși veneau la locuințele românilor, începeau să cânte cântece înjosoare la adresa poporului român, declară Alexandru Bucșa, din Aita Medie. Apoi urma actul al doilea. Începeau să ne spargă geamurile, ușile. Apoi urma fuga noastră, a românilor, din case, pentru a nu fi prinși și bătuți. ... Cei care nu apucau să fugă erau prinși, în propria casă, bătuți groaznic, scuipați și torturați în fel și chip. De fiecare dată bandele de teroriști ne lăsau citație în scris la domiciliu, pentru ca a doua zi să ne prezentăm la primărie cu scopul de a renunța <<de bună voie>> la limba română, biserica ortodoxă sau cea greco-catolică, la școala românească și la portul românesc. Desigur că după atâta <<muncă de lămurire>>, cu pușca, bâta și alte mijloace teroriste, nu am avut ce face decât să ne ducem la primărie a doua zi după jaf și teroare, unde erau deja pregătite formularele tip de renunțare la limba și cultura românească și trecerea la religia reformată. În felul acesta am devenit eu, împreună cu cele 34 de familii de români, peste noapte maghiar. După ce am semnat, ni se punea în vedere că de azi înainte nu mai avem voie să vorbim în familie, pe stradă, în societate decât limba maghiară. Școală în sat nu am mai avut decât în limba maghiară. La biserica românească nu am mai avut voie să ne ducem. De fapt preotul a fost alungat din comună. Eram amenințați cu moartea, dacă nu respectam legile statului horthyst. Mulți consăteni de-ai mei, pentru a-și păstra totuși limba, școala și portul au fost nevoiți să se refugieze în Țară”.¹⁶

Iată ce a declarat și preotul Gheorghe Russu, din localitatea Zăbala, refugiat în Țară la 16 octombrie 1940, privind această perioadă a administrației militare: „Am rămas în mijlocul credincioșilor din Zăbala și lângă Altarul sfânt al bisericii noastre unde îmi dădeam seama că aveam de îndeplinit un rol și o misiune frumoasă pentru a fi îndrumătorul și călăuzitorul fraților noștri rămași în robie. Dar hoardele barbare ale neamului aziatic s-au pornit cu o serie de acțiuni asupra bieților români distrugându-le tot și jefuindu-i și supunându-i la chinuri și suferințe de neînchipuit.

Porneau noaptea în cete și bombardau cu pietre și gloanțe de pușcă locuințele la aproape toți românii distrugându-le și tare au avut de suferit locuințele locuitorilor Pavel P. Oprea, Vasile Luca, Dumitru Rusandu, Gheorghe G. Oprea, Ioan M. Condrea, Ioan Munteanu, Gheorghe Rusandu și alții. La cei amintiți mai sus le-au distrus casele tăindu-le ferestrele, ușile și pridvoarele cu topoare, mobila din casă le-a sfărâmat-o complet, păturile, plapumele și pernele le-au tăiat cu cuțitele, burdufii de brânză, făina și ce au găsit au împrăștiat-o prin casă și prin curte. Locuitorului Petru Vulpoi din Pava care plecase înainte de a veni armata maghiară i-au dat foc la șura plină de bucate, i-a distrus tot ce au găsit în casă, sticle cu bulion le-a spart isbindule de pereți iar după aceste isprăvi și-au făcut necesitățile în casă, ca să dea dovadă complectă de civilizație. Pe toți cei la cari le-au distrus locuințele jandarmii au luat forțat declarații dela fiecare, că nu au nici o pretenție de despăgubire amenințându-i că în caz contrariu le va da foc și îi va omori. În fața acestor prigoniri, noaptea fiind nevoit să stau ascuns fără a putea dormi, iar ziua ocupat cu credincioșii pe la autorități fiind, m-am îmbolnăvit greu, având hemoptizie abundentă, m-a pus la pat greu bolnav. Deși eram greu bolnav mi s-au trimis amenințări ca să plec dacă nu vreau să sufăr prigonirile ce le proiectau. În asemenea situație fiind am plecat în refugiu și am venit în comuna Sita Buzăului unde îmi este familia”.¹⁷

Concomitent cu săvârșirea acestor acțiuni antiromânești, autoritățile administrației militare au promovat o politică de stat oficială de alungare, expulzare, dislocare în masă a populației românești, ca mijloc premeditat de schimbare forțată a raportului numeric dintre naționalități în favoarea maghiarilor, „mergând până la avansarea, în perioada regimului administrației civile, încă în 1941-1942 a ideii alungării forțate, a <<curățirii>> teritoriului cotropit de întreaga populație românească și a celorlalte naționalități nemaghiare și negermane”,¹⁸ politică afișată fără jenă de oficialitățile horthyste, organizațiile paramilitare, partidele politice care aveau drept scop realizarea sloganurilor lor naționalist-șovine: „Patrie fără valahi” și „Toți valahii să se care”. În marea lor majoritate ordinele de expulzare nu motivau cauzele iar, atunci când le consemnau se specifica cauze precum „nu prezintă încredere” sau „are sentimente românești”. Expulzările au vizat, în primul rând, intelectualitatea românească, autoritățile maghiare plecând de la premisa că „poporul fără cărturarii săi, ar putea fi manevrat după voia și bunul plac al stăpânirii”¹⁹, dar au vizat și „curățirea” totală de elementul etnic românesc. În acest sens stau mărturie documentele de arhivă care înfățișează două cazuri din județul Treiscaune: cazul localității Poiana Sărată, unde au fost expulzați, în noaptea de 15 spre 16 octombrie, toți cei 678 de români și a localității Vale Mare unde au fost expulzați 292 de români.

Administrația militară, după ce a „pacificat” zona, la 26 noiembrie 1940 a fost înlocuită cu administrația civilă, care timp de patru ani a continuat cu același zel politica oficială a guvernanților maghiari de subjugare economică, socială, politică, spirituală, culturală și națională a populației românești. Bilanțul crimelor, atrocităților, violențelor și exceselor pe care le-a suferit populația românească din teritoriul fostului județ Treiscaune cedat Ungariei horthyste, în primele două săptămâni ale aplicării dictatului, 31 august-13 septembrie, și în cele 72 de

zile ale administrației militare, „pe baza datelor deținute încă din anii ocupației de către serviciile de specialitate ale Președenției Consiliului de Miniștri al României”, arată astfel: „omoruri 24, schingiuri 69, bătai 258, arestări 381, profanări 25, devastări colective 11, devastări individuale 160, total 928”.²⁰ Statisticile, întocmite de oficialități românești și de ocupație, privind persoanele refugiate și expulzate sunt uimitor de exacte. Pentru fiecare localitate există tabele nominale și declarații personale ale persoanelor refugiate, care se află în fondul arhivistic al acesteia și cu persoanele expulzate, care arată cauza, sau la observații este trecută funcția – preot, învățător, jurist, funcționar sau pur și simplu „mare român”.

La 5 luni de la „arbitrajul de la Viena, pe 1 februarie 1941, guvernul Ungariei a organizat recensământul general al populației din întregul teritoriu stăpânit atunci, deci și din județul Treiscaune. Dar, în perioada scurtă de stăpânire în această zonă s-au produs modificări substanțiale de fond. Din localitățile județului s-au refugiat ori au fost expulzați în România un mare număr de cetățeni de naționalitate română, prin care s-a creat un deficit mare de populație, atât de etnie română, cât și pe totalul ei, față de situația din iulie 1940. În același timp, din Ungaria, pe cale oficială, a fost adusă și stabilită o populație numeroasă de etnie maghiară în administrație, poliție, jandarmerie, armată, în domeniul economic și social, precum și prin imigrări pe cale particulară. Tot atunci, din România, s-a refugiat în teritoriul județului un număr însemnat de cetățeni de etnie maghiară sau chiar de alte etnii. Toate aceste mișcări rapide de populație ce au avut loc, se vor oglindi în datele statistice oficiale înregistrate la recensământul ungar din februarie 1941, care, parțial, au fost publicate de către Oficiul Central de Statistică Ungară prin revista sa de specialitate, iar în anul 2002, publicat integral de profesorul Traian Rotariu și colaboratorii săi de la Catedra și

Laboratorul de Sociologie al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.²¹

Datele înregistrate la recensământ atestă o scădere bruscă a populației de naționalitate română, pe totalul celor trei județe secuizate, - Ciuc, Odorhei, Treiscaune - cu peste 32.000 de locuitori, adică cu 42,6% față de situația existentă la 31 iulie 1940, din care în județul Treiscaune cu 15.010 locuitori, reducându-se de la 14,8% la 3,7% în totalul ponderii populației județului.²² Este apoi de consemnat faptul că s-au refugiat, dar mai ales au fost expulzați prin forță majoritatea conducătorilor spirituali ai populației românești – învățători, profesori, preoți, juriști, medici – aducându-se și pe această cale prejudicii grave intereselor individuale și colective ale acestei etnii, cea care a supraviețuit tuturor măsurilor de forță și discriminare și nu a părăsit teritoriul.

Dar pierderile de populație românească ce s-au înregistrat la recensământul din luna februarie 1941 nu au fost singurele, întrucât ele au continuat sub impactul aceluiași cauze și măsuri de forță, până la trecerea teritoriului sub administrație românească, în martie 1945. Formele și mijloacele de constrângere chiar s-au multiplicat în această perioadă. Este de consemnat și faptul că, până la data de 31 martie 1943, în România s-au înregistrat un număr de 14.221 de români originari din cele trei județe menționate, dintre care 6.842 erau din județul Treiscaune. Aceste date mai atestă faptul că deficitul de populație românească ce s-a creat în această zonă în perioada respectivă a provenit, în majoritate absolută, din populația băștinașă și nu așa cum se mai afirmă uneori, fără suport documentar, că ar fi fost din populația care s-a stabilit în această zonă după anul 1918, calificată pe nedrept cu epitetul de „coloniști”. Datele statistice oficiale românești de la Recensământul General al Populației celor trei județe din anul 1930, relevă faptul că numărul cetățenilor stabiliți la acea dată acolo, și care erau născuți în alte regiuni istorice ale României –

Bucovina, Basarabia, Muntenia și Oltenia – sau din afara teritoriilor unite cu Țara la 1 Decembrie 1918, a fost de 6.637 persoane, adică 1,6 % din totalul populației.²³

În județul Treiscaune, față de anul 1930, în 1941 românii au scăzut cu 11.592 persoane, iar maghiarii au crescut cu 26.173. În mediul urban, cu excepția localității Covasna – care are în componența sa cartierul românesc Voinești, veche așezare de oieri – în toate celelalte orașe, comunitățile românești au fost practic lichidate, pierderile cele mai mari înregistrându-se în reședința județului, orașul Sfântu Gheorghe, unde populația românească a scăzut de la 2.211, în 1930, la 102 în 1941. În mediul rural, cu excepția localităților Brețcu, Valea Mare, Vâlcele, Zagon și Zăbala, unde cu toată prigoana dezlănțuită, s-au păstrat nucleele de populație de câteva sute de persoane, în restul localităților valul intoleranței a spulberat comunități întregi, unele deosebit de mari precum în cazul comunei Malnaș - respectiv a satelor Micfalău și Bixad – unde pierderile românești au depășit 200 de persoane, dar și a altor localități precum Ozun, Bățani, Belin, Comandău, Aita Mare, Brăduț, Vârghiș, Ojdula ș.a.²⁴

Administrația românească, în urma actului de la 23 august 1944 și a luptelor armatei române de eliberare a nordului Ardealului se va instala pentru o scurtă perioadă – 8 septembrie -14 noiembrie 1944 – teritoriul intrând sub administrarea Comisiei Aliate, în speță forțele sovietice, autoritățile românești fiind silite să se retragă la Prejmer-Brașov. Cu largul concurs al unor elemente horthyste, readuse în fruntea administrației locale de forțele sovietice, care au instaurat o așa zisă „prefectură populară”, în perioada 13 noiembrie 1944-6 martie 1945, s-a ajuns la un nou val de teroare, în urma căruia au căzut victime – prin arestări, amenințări, expulzări și bătaii – românii. La învinuirile de „a fi român” și „ortodox” se adaugă acum aceea de „dușman al democrației”, care în fond putea însemna orice. Astfel cei reveniți, în septembrie 1944, au făcut cale întoarsă,

termenul de reveniri religioase pentru români a încetat, preoții ortodocși au fost siliți să plece, iar o parte din cei rămași sunt arestați, metodele de intimidare s-au intensificat, generând o crescândă atmosferă antiromânească. Cât privește starea de spirit a populației românești rămasă pe loc, în convingerea că răul cel mare a trecut, aceasta trăia o profundă dezamăgire.

Tot acest calvar al românilor, din perioada 31 august 1940 - martie 1945, datorat greșelilor politico-militare și abandonării lor de diferitele regimuri politice aflate la cârma Țării, dramele individuale sau colective prin care au trecut românii, și-n majoritatea cazurilor alături de ei și evreii, aflați în teritoriul cedat din fostul județ Treiscaune, se reflectă în documentele de arhivă. În anexele nr. 3 și nr. 4, sunt prezentate astfel de documente, majoritatea inedite, provenite din depozitele Arhivelor naționale Covasna, fondul *Pretura plășii Buzăul Ardelean*, pe teritoriul căreia s-a refugiat o mare parte a populației din teritoriul supus ocupației ungurești și fondul *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, instituție care a constatat și semnalat ilegalitățile, abuzurile, vinovățiile și crimele săvârșite de populația maghiară locală, armata de ocupație și administrația ungară în perioada menționată.

Dar calvarul românilor din inima României nu s-a terminat în martie 1945. La sfârșitul acelei perioade, pe bună dreptate istoricul Petre Țurlea afirma că, în acei ani, „s-a trecut de la stăpânirea maghiară la una sovietică, apoi la una românească, pentru ca în final să se înființeze Regiunea Autonomă Maghiară, un adevărat Stat în Stat. În timpul celui de-al II-lea război mondial, instaurarea stăpânirii maghiare a fost impusă de puterile fasciste; în 1952, înființarea Ungariei Mici în inima României a fost impusă de țara bolșevismului”.²⁵

Ce va mai fi în viitorul apropiat cu românii din aceste părți ale Țării, ce li se mai pregătește de cei care sunt puși să-i apere, vom trăi și vom vedea, dar putem afirma cu toată certitudinea că starea de spirit este asemănătoare celei din

toamna anului 1944. Între o minimă speranță și o profundă dezamăgire față de politica autorităților centrale românești.

Note bibliografice:

1. - *** *Cinci ani de luptă românească în Ardealul de Nord 1940-1944*, Ed. Ansid, Tg. Mureș, 2005, p. 9;
2. – Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu, Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României - septembrie – noiembrie 1940*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 152;
3. – Olimpiu Matichescu, *Istoria nu face pași înapoi*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 142;
4. – Milton G. Lehrer, *Ardealul pământ românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 369;
5. - *** *Op. cit.*, p. 10;
6. – *Ibidem*, p. 11;
7. – Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu, *Op. cit.*, p. 142;
8. – *Ibidem*, p. 287;
9. – Arhivele Naționale Covasna (ANC), *Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean*, Dos. 642, p. 52;
10. – *Ibidem*, Dos. 642, p. 72;
11. – *Ibidem*, Dos. 643, p. 14;
12. – Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu, *Op. cit.*, p. 139;
13. – *Ibidem*, p. 133;
14. – *Ibidem*, p. 291;
15. – *Ibidem*, p. 290;
16. – *Ibidem*, p. 370-371;
17. – Arhivele Naționale Covasna (ANC), *Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean*, Dos. 662, p. 33;
18. – Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu, *Op. cit.*, p. 438;
19. – *Ibidem*, p. 442;
20. – *Ibidem*, p. 524;
21. – Ioan Lăcătușu, *Drama românilor din Arcul Intracarpatic după Dictatul de la Viena (1940-1945)*, în vol., „Românii în dezbaterile Congresului Secuiesc din 1902. Premise, deziderate și reverberații”, Editura Magic Print, Onești, 2011, p. 149;
22. – *Ibidem*, p. 149-152;
23. – *Ibidem*, p. 150;
24. – *Ibidem*, p. 153;
25. – *Ibidem*, p. 156.

Anexa nr. 1.

Conținutul documentului impus și semnat la Viena, în 30 august 1940

„Art. 1. Traseul definitiv al liniei de frontieră, care desparte România de Ungaria, va corespunde aceluia marcat pe harta geografică aci anexată. O comisie româno-ungară va determina detaliile traseului la fața locului.

Art. 2. Teritoriul român atribuit Ungariei va fi evacuat de trupele românești într-un termen de 15 zile și remis în bună ordine acesteia. Diferitele faze ale evacuării și ale ocupării, precum și modalitățile lor vor fi fixate în termen de o comisie româno-ungară. Guvernul ungar și român vor veghea ca evacuarea și ocuparea să se desfășoare în ordine completă.

Art. 3. Toți supușii români stabiliți în această zi pe teritoriul ce urmează a fi cedat de România dobândesc, fără alte formalități, naționalitatea ungară. Ei vor fi autorizați să opteze în favoarea naționalității române într-un termen de șase luni. Acele persoane care vor face uz de acest drept vor părăsi teritoriul ungar într-un termen adițional de un an și vor fi primiți în România. Ei vor putea să ia, fără nici o împiedicare, bunurile lor mobile, să lichideze proprietatea lor imobilă, până în momentul plecării lor, și să ia cu ei produsul rezultat. Dacă lichidarea nu reușește, aceste persoane vor fi despăgubite de Ungaria. Ungaria va rezolva într-un mod larg și acomodant toate chestiunile relative la transplantarea optanților.

Art. 4. Supușii români de rasă ungară, stabiliți în teritoriul cedat în 1919 de către Ungaria României, și care rămân sub suveranitatea acesteia, primesc dreptul de a opta pentru naționalitatea ungară, într-un termen de șase luni. Principiile enunțate în paragraful trei vor fi valabile pentru persoanele care vor face uz de acest drept.

Art. 5. Guvernul ungar se angajează solemn să asimileze în totul cu ceilalți supuși unguri pe persoanele de rasă română, care, pe baza arbitrajului de mai sus, vor dobândi naționalitatea ungară. Pe de altă parte, guvernul român ia același angajament solemn în ceea ce privește pe supușii de rasă ungară, care vor rămâne pe teritoriul român.

Art. 6. Detaliile rezultând din transferul de suveranitate vor fi reglementate prin convenția directă între guvernele român și ungar.

Art. 7. În cazul în care dificultăți sau îndoieli s-ar ivi în cursul aplicării acestui arbitraj, guvernele român și ungar se vor înțelege pe cale directă. Dacă într-o chestiune sau alta înțelegerea nu se realizează, litigiul va fi supus guvernelor Reichului și Italiei, care vor adopta o soluție definitivă...”

Text preluat din: Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, „Relații internaționale în acte și documente”, vol. II (1939 – 1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 62-63.

Anexa nr.1

Telegrama nr. 1704/ 31/8/1940 transmisă de Ministerul de Interne tuturor prefecturilor din Ardealul de Nord

„Domnule prefect,

„Față de situația creată prin hotărârea de la Viena, hotărâre dureroasă pentru neamul românesc, se impune din partea tuturor cumințenie desăvârșită, pentru ca nu cumva, prin dezordine, să ajungeți la situații și mai grave, care ar putea pune în pericol existența noastră de stat independent.

De aceea, ca păstrător al ordinii publice, vă îndemn a lua imediat contact cu toți reprezentanții vieții noastre publice și de a începe de îndată o propagandă intensă în sensul ca populația românească din teritoriile pierdute să fie liniștită, să rămână pe loc în mod ostentativ, chiar în mod dâr, și strâns uniți, poporul cu pătura intelectuală. Îndemnați pătura intelectuală de toate gradele să nu părăsească poporul, să rămână în mijlocul său, servindu-l de cauză ca și în trecut, îndemnându-l la unire și la muncă dâră. Ardelenii cunosc pe noii stăpânitori și n-au motiv a se teme de ei, fiindcă i-au înfruntat în timpuri mult mai critice ca cele de azi. Autoritățile vor rămâne și ele pe loc, pentru a veghea la ordine și liniște, până la momentul predării. Luați contact și cu reprezentanții minoritari, rugându-i să impună conaționalilor abținerea de la orice provocare, pentru a se evita generalizarea dezordinii, care ne-ar putea

duce pe toți la situații dureroase, și pentru ca predarea teritoriului să se facă în liniște și cât mai civilizat. Ministerul Internelor, general David Popescu, 1704/ 31/8/1940”.

Sursa: Arhivele Statului, Satu Mare, *Fond Prefectura*, Mapa 7, Dosar nr. 8.

Anexa 2.2.

Ordine circulare referitoare la predarea instituțiilor publice din jud. Treiscaune către reprezentanții populației maghiare, în septembrie 1940

1. Circulară privind redactarea proceselor verbale de predare cu ocazia părăsirii teritoriului Transilvaniei de Nord. „Urmare la circulara no. 497/1 septembrie 1940, Excelența Sa Domnul Rezident Regal al Ținutului Bucegi, a aprobat ca de comun acord cu reprezentanții maghiari să procedăm de îndată la întocmirea proceselor verbale de predare a instituțiilor ce le părăsim astfel:

Va fi invitat delegatul numit de reprezentanții maghiari, care să semneze procesul verbal de primire și totodată să ia în primire și paza instituțiilor ce i se predă, în care scop va instala o gardă națională maghiară neînarmată, care va purta bandă albă la brațul stâng. Se precizează că predarea și instalarea acestei gărzi, va avea loc numai când autoritățile române vor părăsi localitatea și numai la cererea autorităților române. Sf. Gheorghe, la 5 septembrie 1940, Prefectul jud. Treiscaune, Lt. Col. Pompiliu Georgescu”

Sursa: Arhivele Naționale Covasna, *Fond Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 976/1940, f. 1

2. Ordin pentru evacuarea ofițerilor și a instituțiilor de stat. „Domnii șefi de autorități sunt preveniți ca până luni 9 septembrie 1940 au obligația să-și evacueze întregul avut evacuable atât al instituției, cât și al personalului. Se vor intensifica transporturile la maximum, căci în ziua de 10 autocamioanele vor avea altă destinație. Fiecare șef de instituție va verifica atât predarea localurilor cât și a mobilierului, după procesul verbal întocmit și semnat. Fiecare șef de instituție se va interesa personal de felul cartuirii instituției și a familiilor pe zona de cartuire, deoarece Excelența Sa Domnul Rezident Regal Profesor Alexianu, v-a trece să vadă cum ne-am instalat. Comisia de cartuire pentru Brașov îmi va face o dare de seamă, luni la ora 18, când toți șefii de autorități sunt rugați să se întrunească la Prefectură spre a primi ultimele dispoziții. Sf. Gheorghe. la 7 septembrie 1940, Prefectul jud. Treiscaune, Lt. Col. Pompiliu Georgescu”.

Sursa: Arhivele Naționale Covasna, *Fond Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 1023/1940, f. 1

Anexa nr.3

Tabele nominale, situații statistice, declarații și fișe cu datele personale ale refugiaților și expulzaților din unele localități ale jud. Treiscaune rămase în teritoriul cedat Ungariei hotrhyste.

„**Declarație.** Subsemnatul Gheorghe Russu preot ort. rom. în comuna Zăbala, județul Treiscaune refugiat la data de 16 octombrie 1940 în comuna Sita Buzăului, județul Brașov, declar următoarele:

În urma cedării către Ungaria a teritoriului ce păstoream m-am hotărât și am rămas în mijlocul credincioșilor biserici pe care o păstoream ca să fiu un mângâietor și conducător al populației românești din comuna Zăbala ajunsă din nou în robia stăpânilor pe nedrept al pământului nostru sfânt. Am rămas în mijlocul credincioșilor din Zăbala și lângă Altarul sfânt al bisericii noastre unde îmi dădeam seama că aveam de îndeplinit un rol și o misiune frumoasă pentru a fi îndrumătorul și călăuzitorul fraților noștri rămași în robie.

Dar hoardele barbare ale neamului asiatic s-au pornit cu o serie de neînchipuit asupra bieților români distrugându-le tot și jefuindu-i și supunându-i la chinuri și suferințe de neînchipuit. Porneau noaptea în cete și bombardau cu pietre și gloanțe de pușcă locuințele la aproape toți românii distrugându-le și tare au avut de suferit locuințele locuitorilor, Pavel P Oprea, Vasile Luca, Dumitru Rusandu, Dumitru Rusandu, Gheorghe G. Oprea, Ioan M Condrea, Ioan Munteanu(?), Gheorghe Rusandu și alții.

La cei amintiți mai sus le-au distrus casele tăindu-le ferestrele, ușile și pridvoarele cu topoare, mobila din casă le-a sfărâmat-o complet, păturile, plapumele și pernele le-au tăiat cu cuțitele, burdufii de brânză, făina și ce au găsit au împrăștiat-o prin casă și prin curte. Locuitorului Petrea Vulpoi din Pava care plecase înainte de a veni armata maghiară i-au dat foc la șura plină de bucate, i-a distrus „solu tot ce au găsit în casă, sticle cu bulion le-a spart isbindu-le de pereți iar după aceste isprăvi și-au făcut necesitățile în casă, ca să dea dovadă completă de civilizație. Pe toți cei la cari le-au distrus locuințele jandarmii au luat forțat declarații dela fiecare, că nu au nici o pretenție de despăgubire amenințându-i că în caz contrariu le va da foc și îi va omori.

În fața acestor prigoniri, noaptea fiind nevoit să stau ascuns fără a putea dormi, iar ziua ocupat cu credincioșii pela autorități fiind m-am îmbolnăvit greu având hemoptizii abundentă m-a pus la pat greu bolnav. Deși eram greu bolnav totuși mi s-au trimis amenințări ca să plec dacă nu vreau să sufăr prigonirile ce le proiectau. În asemenea situație fiind am plecat în refugiu și am venit în comuna Sita Buzăului unde îmi este familia.

Am dat această declarație cu întârziere din motiv că am fost greu bolnav în pat oprit de medic de a vorbi. Aceasta îmi este declarația pe care o susțin. Ss Pr.Gheorghe Russu; data refugului: 16 X 1940”.

Sursa: Arhivela Națională Covasna (ANC), *Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.662, p.33

„**Declarație.** Subsemnații locuitorii din comuna Zăbala, Județul Trei-Scaune,/Ardealul de Nord cedat Statului Ungar/ prin prezenta declarăm următoarele:

În ziua de 17 Noenvrie 1940, pe la orele 4 dim. s-au prezentat la locuințele noastre jandarmi unguri care ne-au pus în vedere ca imediat să fim gata de plecare împreună cu soție și copii, și să ne luăm numai strictul necesar că trebuie să ne ducă în comuna Covasna la Comandamentul Militar pentru a da declarații. În câteva minute a trebuit ca să fim gata și sub escortă cu întreaga familie am fost duși la primărie. Cei ce ne-am opus acestei somații am fost bătuți crunt. Ajuns la primărie am fost imbarcați pe niște căruțe și trimiși în comuna Zagon, unde a trebuit să ne dăm jos din căruță și să venim pe jos până la frontieră, o distanță de circa 4 km. În urma stăruințelor noastre, de a ne lăsa cel puțin o căruță pentru copii mici și soțiile bolnave, în urma acestor stăruințe au acceptat ca să ne dea 4 căruțe (proprietatea noastră) cu cari am venit până la frontieră. Ajunși la frontieră am fost lăsați liber ca să trecem frontiera la ora 21.

Declarăm mai departe că în urma acestora ne-a rămas acolo toată averea noastră, noi neavând asupra noastră decât câte un singur rând de haine. Casele ne-au rămas cu tot ce a fost în ele acolo. Grajdurile cu animalele fără nici un îngrijitor. Imediat după ocupație, populația maghiară din comună a pus la dispoziția armatei un număr de 240 arme și 2 mitraliere - cu care s-a înarmat tineretul maghiar și cu ajutorul trupelor de ocupație au început a ne distruge casele și mobila din casă prin tragerile făcute cu arme în cursul nopților -. Apoi a început perchezițiile sub pretextul ...(?) am fost luați la bătaie și bătuți până la sânge săptămâni în șir. Contesa Armin Micheș, din Zăbala, care azi are un cumnat în comuna Budila Jud Brașov, /Grof Micheș? Când s-au întors bandele maghiare dela distrugeri și maltratarea locuitorilor români din comună, a întrebat pe aceștia câți români au împușcat? La răspunsul acestora că nu au omorât nici unul, i-a scuipat și a spus să pună din nou mâna pe arme și nici un român să nu mai rămână în comună. În timpul cât am fost excortați dela comuna Zăbala și până la frontieră pe tot parcursul am fost huiduiți și scuipați de populația maghiară.

Aceasta ne este declarația care o dăm și semnăm propriu. Barcani, la 18 Noenvrie 1940, Declarații: În fața noastră. Semnează 13 persoane

Învățător: Gh. Fediuc. Notar: I. Pașcan; expulzați în data de 17 XI 1940”

Sursa: ANC, *Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.662, p.8

„**Declarație.** Subsemnații locuitorii din comuna Covasna și Zagon Județul Trei Scaune, expulzați de autoritățile maghiare din Ardealul de Nord cedat Statului Ungar, prin prezenta declarăm următoarele:

Noaptea pela orele 12 vin jandarmi cu autoritățile civile comunale la locuințele noastre și ne somează ca să mergem cu ei la primărie. Din case nu ne lasă să luăm decât strictul necesar pentru corp, apoi casele sunt sigilate și încuiate de autorități. După ce românii sunt adunați, în grupuri mari sunt duși de soldați, jandarmi și grăniceri unguri la primărie unde se fac percheziții și se ridică sumele de bani ce sunt mai mari de 1000 lei și obiectele de valoare, în urmă grupurile sunt îndreptate noaptea spre frontieră și expulzați, fără a ni se da vre-o dovadă pentru bani sau obiectele confiscate. Pe noi nu ne-a bățut, dar alții cari nu se grăbeau să iasă mai repede la ordinul lor îi bătea, injura și îi da afară cu forța.

Românilor, civili(i) și armata Maghiară le face mare mizerie, sparg geamurile, prind pe Români pe străzi și (-i) bat în mod barbar, umblă beți cântând pe stradă, înarmați cu ciomege, iar când găsec câte un român, îi adresează cuvinte murdare și îl bat până la sânge și îl injură. Populația română trăiește în mizerie din cauza lipsei de sare, gaz, zahăr, ulei, făină, etc. Pe noi ne-a izgonit pe motiv că, noi i-am sărăcit și să rămână ei ca să aibă ce mânca.

Armata în marș, cântă cântece înșositoare la adresa românilor sub formă de batjocură. Românii mai sunt maltratați și schingiuiți pentru faptele din trecut, adecă reclamațiile ce s-au făcut contra ungarilor care au pierdut în....(?) când se fac reclamații de către unguri în fața autorităților maghiare.

Drept pentru care dăm prezenta declarație. Barcani, la 19 Noenvrie 1940. Declarații, în fața noastră. Semnează 17 persoane. Primar: Gh. Balcu, Notar: I. Pașcan; expulzați în 19 XI 1940”.

Sursa: ANC, *Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.662, p.15

„**Declarație.** Subsemnații locuitori din comuna Zagon, Județul Trei Scaune/Ardealul de Nord cedat statului Ungar, prin prezenta declarăm că în seara zilei de 20 Noenv. a. c. pe la orele 10 seara s-a prezentat la locuințele noastre autoritățile maghiare și ne-a pus în vedere ca să ne pregătim și să plecăm în Romania fiind că acolo nu mai putem să trăim. Unii dintre noi s-au opus. Însă în urma acestei opuneri am fost bătuți până la sânge. După ce ne-am luat din casă câte un rând de haine și puțină mâncare, autoritățile militare ne-au luat tot ce am avut mai bun prin casă, la fel și toți banii ce i-am avut asupra noastră, apoi au început a ne distruge toată mobila și lucrurile mai bune din casă. Apoi sub excortă am fost scoși din comună până la marginea comuni unde ne-au arătat frontiera, spunându-ne ca să trecem pe unde vrem.

Din ziua de 20 Nov. a.c. și până azi am tot venit până am ajuns în comuna Barcani, înghețați de frig și morți de foame. Aceasta ne este declarația pe care o dăm și semnăm propriu. Barcani, la 23 Noenvrie 1940. În fața noastră. Declarații. (5 semnături). Primar: Gh. Balcu, Notar: I. Pașcan”.

Sursa: ANC, *Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.662, p.11

„**Declarație.** Subsemnații Ioan Bălăcean, Ilie Bălăcean, Dănilă Ioan, Andrei Bălăcean, Roman Neculai și Belinar Erodion toți din comuna Zagon, Județul Trei Scaune, declarăm următoarele:

În ziua de 20 Noenvrie a.c. pe când ne aflam toți în gospodăriile noastre cam pe la orele 10 din noapte au venit la noi, soldați maghiari și civili începând să ne maltrateze în modul cel mai barbar, spunându-ne că dacă încă dimineața nu părăsim localitatea să trecem frontiera în România atunci vom fi împușcați fără nici o excepție. Chiar în acea noapte am fost siliți să părăsim locuințele noastre cu tot ce era în ele și ne-am retras în pădurile apropiate de comună pentru a nu fi chinuiți.

În dimineața zilei de 21 Noenvrie 1940 ne-am dus iarăși la casele noastre pentru a ne lua ceva din îmbrăcăminte și n-am mai găsit nimic în case, ne-au fost prădate și lăsate numai cu pereți goli chiar și geamurile le-au luat cele care au fost în stare mai bună, astfel că am fost siliți să plecăm cu ce a fost pe noi. Ne-au luat și vitele în acea noapte astfel că dimineața când ne-am dus n-am mai găsit decât santinele maghiare care nu ne lăsau să mai intrăm în spre centrul comunei și nici chiar în curțile noastre.

Văzându-ne în această stare de plâns am plecat spre frontieră în ziua de 21 Noenvrie 1940 și în seara aceleași zile am ajuns la pichetul de grăniceri români trecând frontiera la punctul

Barcani jud. Braşov, prezentându-ne la primăria comunală Barcani în ziua de 23 Noenvrie 1940, de unde am fost repartizaţi pentru comuna Vama-Buzăului Judeţul Braşov unde am fost plasaţi pe la casele fraţilor noştri români.

Aceasta ne este declaraţia pe care o susţinem şi semnăm propriu. Vama-Buzăului 23 Noenvrie 1940. Declaranţi (6 semnături). Prezenta declaraţie s-a dat şi semnat în faţa noastră. Vama-Buzăului 23 Noenvrie 1940. Primar, C-tin Burcus; Secretar V. Şerban”.

Sursa: ANC, *Fond Pretura plăşii Buzăul Ardelean*, dos.662, p.17

„**Declaraţie.** (formular cu rubrici tipărite - n.n.). Subsemnatul Şandru Gheorghe de profesiune lăcătuş mecanic refugiat din Sfântul Gheorghe, teritorii cedate Ungariei, actualmente domiciliat în comuna Teliu jud. Braşov, prin prezenta declar şi răspund la următoarele:

1/. Unde aţi aflat de verdictul dela Viena?

În timpul concentrării în comuna Slobozia Jud. Neamţ.

2/. Ce hotărâre aţi luat după pronunţarea acestui verdict şi ce credeţi să descrieţi mai important din această perioadă premergătoare retragerii trupelor Române?

Nu am putut lua nici o hotărâre pentru că eram concentrat iar în ziua de 9 Sept. am fost desconcentrat şi am plecat după bagaje.

Ajungând acasă autorităţile militare şi civile erau evacuate şi mie mi-a fost frică să plec în timpul acela fiind silit a rămâne pe loc la serviciul unde l-am avut „Uzinele Textile”.

3/. Ce aţi văzut şi ce aveţi de povestit din preziua intrării trupelor maghiare?

În timpul intrării trupelor maghiare am fost acasă însă nu am eşit afară de frică.

4/. Ce s-a întâmplat cu D-V. s-au alţi români după intrarea trupelor maghiare, povestind numai faptele văzute sau trăite.

La intrarea trupelor maghiare populaţia civilă a oraşului a început o prigoană contra Românilor, spărgând geamurile la locuinţele locuitorilor Români şi la Biserica Ort. Rom. în timpul nopţii, unde am fost şi eu prezent auzind zgomot.

5/. Ce aţi auzit de la alţii şi dela cine?

Nimic. (...)

7/. ?

În ziua de 25 Sep. am fost dat afară din serv. de Comand. Militar, spunându-mi că sunt român şi nu mai am ce căuta după serviciu, expulzându-mă fără nici un act.

8/. Cine din familia D-V a mai rămas în Ardealul cedat şi câţi aţi fost expulzaţi sau refugiaţi?

În Ardealul cedat mi-a rămas mama şi 2 fraţi.

9/. Ce avere mobilă sau imobilă şi de orice altă natură aţi lăsat acolo/ descrierea şi valoarea cu arătarea localităţii unde se găseşte.

Nici o avere.

10/. Tot ce ştiţi şi tot ce relevă suferinţele Românilor declarând ce este mai important până în momentul când v-aţi refugiat.

În timpul când eram acolo o echipă de 7 unguri au atacat pe omul de serviciu dela Oficiul Poştal lovindu-l în stare mortală.

Drept care dau prezenta declaraţie pe care o semnez

Teliu la 20 Dec. 1940, Declarant. ss. Sandru Gheorghe. Pentru conformitate cu originalul. Notar...”

Sursa: ANC, *Fond Pretura plăşii Buzăul Ardelean*, dos.642, p.102 -103

„**Decalaraţie.** Subsemnatul Poloşan Alexe, căsătorit cu 2 copii, refugiat din comuna Zagon Jud. Treiscaune, declar următoarele:

Când s-a dat verdictul dela Viena eram concentrat în comuna Blejoiu Jud. Prahova. Fiind din teritoriu cedat am fost imediat desconcentrat şi am mers acasă înainte de intrarea armatelor maghiare.

2. Scopul mi-a fost ca să văd cum se vor purta cu românii fiind în speranţa că această nedreptate nu va dura. Când am sosit acasă Dl. Subnotar m-a chemat şi mi-a pus în vedere ca să-mi văd de lucru mai departe eu fiind angajat ca pădurar comunal, ceiace am şi făcut până în

ziua intrării trupelor maghiare în comună când nu mi s-a mai dat voie a funcționa, ridicându-mi-se și arma.

Încă până ce erau jandarmii români în comună s-a înființat o gardă națională compusă numai din unguri, românii neavând voie de a face parte din aceasta. Această gardă era pentru menținerea ordinii în comună.

3/. În ziua când a venit armata maghiară după ce a fost primită cu mare fast încă dela intrarea în comună, la care fast am fost o parte dintre români siliți a lua parte împreună cu preotul Ioan Ciora la primărie s-au ținut discursuri, unde a voit ca în numele populației să vorbească și preotul român mai multe femei la îndemnul bărbaților au încercat să tragă jos pe preot spunând că ce caută între autoritățile maghiare să le murdărească, iar ceilalți făceau haz pe tema aceasta și râdeau. Locuitorul Szekely Francisc a spus în gura mare că Anton Gheorghe tot pădurar comunal va fi primul la care îi va vărsa creerii.

4/. La câteva zile după venirea armatelor maghiare locuitorul Bogoly Andrei a mers la preotul român Ioan Ciora și i-a spus că-l cheamă la primărie Maiorul ungar momindu-l astfel să iasă afară, iar în grădina Mikes ia eșit o ceată înainte împreună cu Bogoly Andrei și l-au bătut voinț să-l omoare. A scăpat cu viață numai mulțumită a două unguroaice cari au început să strige. Preotul a rămas în nesimțire câțva timp după care cu mare greutate a mers până acasă. În urma acestei bătăi a zăcut în pat cam 2 săptămâni după care cu ajutorul unui român care l-a pus în car iar peste el fân a trecut granița. În caz că rămânea mai departe în comună sigur că ar fi fost omorât de barbarii de unguri. Un refugiat ungar din Brașov împreună cu ceilalți cari l-au atacat pe preot în prăvălia lui Rab Imre au voit să-l tace cu briceagul pe Gheorghe Furtună pentru că era îmbrăcat cu ȋtari. A scăpat mulțumită cârciumarului care l-a scos pe altă ușe. Prigoana cea mai mare era împotriva legionarilor.

Jandarmii unguri mi-au făcut percheziție pentru arme și munițiune și mi-a ordonat ca în fiecare zi să mă prezint de 4 ori la postul de jandarmi ceiace am făcut timp de 11 zile distanța dela locuință până la post fiind de 4 km. Până mergeam la post populația împreună cu copii strigau după noi și aruncau cu pietre. În mai multe nopți populația maghiară în bande mergeau pela casele românilor și aruncau cu pietre și bolovani spărgând ferestrele și acoperișurile caselor, spăriind copiii. (...) ajutorul de ofițer că ce să facă cu acești oameni până când o să se mai prezinte la care acesta i-a răspuns „Terminăm cu ei repede numai să primim ordin” ceiace însemna că pe ziua de 9 sau 10 să fim executați. În noaptea aceia am și plecat eu, [Do] bre Alexe, Crețu Nicolae și Mogos toți în aceeași situație.

6/. Ne-am refugiat în timp de noapte fără a lua nimic cu noi.

8/. La plecare în comuna Zagon mi-a rămas soția și 2 copii, cari în ziua de 19 Noembrie urmau să fie expulzați. În seara de 17 noaptea pe ascuns am mers în comună și mi-am luat familia fără a lua nimic cu ei și i-am adus în Sita Buzăului unde sunt și în prezent.

9/. În teritoriul cedat Ungariei mi-am rămas următoarele:

a. Casă, grajd cu șură, cotețe etc.; b. 2 iugăre pământ arabil în comună; c. 4 buc. Porci; d. 2000 klg. Fân; e. 1500 klg. Porumb; f. 2000 klg. Cartofi; g. mobila din casă și uneltele agricole.

Toate acestea mi-am rămas în comuna Zagon și se evaluiază la aproximativ 300.000 Lei. Această îmi este declarația pe care o susțin și semnez

Poloșan Alexe. În fața noastră. Primar, ss indescifrabil; Notar, ss indescifrabil”

Sursa: ANC, *Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.642, p.52

„**Declarație.** Subsemnatul Eremie Ticușan, preot ortod. rom. căsătorit, cu 3 copii, de 59 ani, din Com. Covasna jud. Treiscaune, declar următoarele:

1. Verdictul dela Viena l-am aflat la domiciliu prin radio.

2. Crezând că Ungurii vor respecta toate punctele verdict eram hotărât să rămân în mijlocul credincioșilor. După verdict imediat autoritățile române au instituit o gardă civilă constatatoare din Români și Unguri și în tot timpul a fost liniște și ordine.

3. În vreme ce ungurii făceau pregătiri mari pentru primirea trupelor maghiare, românii erau cu totul pasivi, stând retrași în locuințele lor.

4. În ziua intrării trupelor m-am simțit dator să reprezint pe Români în fața armatei. N-am putut însă vorbi din cauza vociferărilor mulțimii care striga jos cu el, nu ne trebuie valah, trebuie să i se smulgă barba etc... În noaptea aceeași zile un banderiu de călăreți unguri au manifestat pe străzile românești batjocorind pe Români.

În preziua intrării armatei maghiare, preludiu . . . s-au distrus troițele românești, s-au depărtat de pe instituții și prăvălii toate firmele/inscripțiile/ românești. În noaptea când au intrat trupele ungurești necunoscuți au dărâmat frumosul monument ridicat de Români în amintirea eroilor morți pe câmpul de luptă, la temelia căruia erau osemintele a 8 eroi necunoscuți.

Trei săptămâni după intrarea trupelor maghiare în com. Covasna – relativ - a fost liniște. La trei săptămâni, cu ocaziunea vizitei pe care a făcut-o Regentul Horty la contele Mikes în Zăbala, a fost întâmpinat la gara Covasna de autorități și mult popor. Seara un banderiu de călăreți unguri au manifestat din nou printre Români. Trecând pela casa parohială au strigat: „Vino afară . . .”, spărgând geamurile, stricând porțile și gardurile la gospodăriile românești. Peste 40 de case au fost distruse în noaptea aceea. La toate acestea autoritățile nu s-au sesizat, deși s-au reclamat toate aceste cazuri, dinpotrivă au înțeles că li sa dat voie liberă de a se răzbuna pentru cei 22 de ani de „robie românească” cum ziceau ei. Ca urmare poporul a început a pretinde dela Românii mai cu stare datorii fictive, cari în unele cazuri au atins cifre de zeci de mii de lei, sub amenințările autorităților comunale și jandarmeriei. Erau chemați la primărie și nu li se dădea voie să se justifice sau să-și susțină dreptul lor, ba din contră pe cei cari căutau a se justifica, îi băteau.

Pe mulți Români împropietăriți i-a oprit a-și aduna recolta de pe terenurile cu cari fuseseră împropietăriți.

5. Am auzit dela un locuitor Român din Com. Zăbala, cu numele Hagiu, care însuși era bătut de jandarmi, că zilnic erau chemați la primărie câte 5-6 Români și sub motiv că au arme nedecarate îi bătea în mod barbar jandarmii, astfel de scene se repetau zilnic, până bieții oameni au fost siliți să-și părăsească avutul și să treacă frontiera. Tot în timpul acesta Ungurii au dat foc surei încărcată cu nutreț și cu bucate netreerate locuitorilor Gh. Balea din Covasna, Petru Vulpoi din Pava, Fenechiu din Tg. Secuiesc. Tot asemenea au dat foc bisericii ortod. din Comolău, din Ozun, apoi au demolat biserica din Biborțeni, Boroșneul Mare și au batjocorit în mod josnic biserica din Păpăuți, toate în jud. Treiscaune. În același timp Ungurii au omorât pe Ioan Popescu din Mărtănuș, târându-i cadavrul pe o grămadă de gunoi.

Mulți Români dintre cei mai cu stare din toate comunele românești din Județ au fost expulzați fără nici un motiv, despoindu-i de tot ce aveau la ei, iar în urma lor, la mulți dintre ei li s-a vândut averea mobilă, așa de ex. Preotului I. Ciora din Zagon, Petru Vulpoi din Pava ș. a.

6. M-am refugiat împreună cu familia în ziua de 11 Noe. 1940 nemaiputând suporta tratamentul la care erau supuși Românii și în urma atragerii atenției unui ofițer dela Comandamentul Militar care a spus cu bunăvoință: „Ar fi mai bine să pleci”. Întrebându-l că pentru ce, el mi-a spus: „atăta pot să-ți spun, mai mult nu”. Din acestea înțelegând că și eu sunt pe listele celor ce urmează a fi expulzați, mi-am făcut forme și am plecat. Din familie nu mi-au rămas în Ardealul cedat decât un cumnat.

9. Mi-a rămas în Covasna o casă în valoare de lei 250.000 – 2 iug. de pământ arabil în val. de 60.000, un loc de casă del/4 iug. în centrul comunei în valoare de 50.000 lei- Arenda depe 20 iug. Sesiune parohială neîncasată în sumă de 14.000 lei, în total averea rămasă se ridică la suma de lei 374.000 lei.

Aceasta îmi este declarația pe care o susțin și semnez. Sita Buzăului 20 Dec. 1940. Pr. Er. Ticușan. Dată în fața noastră. Primar, ss indescifrabil; Notar, ss indescifrabil”.

Sursa: ANC, *Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.642, p.72 -73

“**Fișă**, cu datele personale a refugiatului (expulzatului).....

Data și locul nașterii.....

Studiile.....

1. Profesiunea.....

2. Ultimul domiciliu în Ardealul astăzi ocupat.....

3. Ultima funcțiune publică sau privată deținută...
4. Funcțiunile îndeplinite în cei 22 de ani în Ardealul de Nord....
5. Data refugierii sau expulzării....
6. Activitatea politică sau națională dezvoltată în Ardealul de Nord....
7. Diferse înfăptuiri sau opere....
8. Orice alte date personale...

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Sf. Gheorghe, dos. 1, p.1 -73

"Declarație, solicitată refugiaților și expulzaților, de către Asociația Expulzaților și Refugiaților din Ardealul:

1. Unde ați aflat de verdictul de la Viena?
2. Ce hotărâre ați luat după pronunțarea verdictului?
3. Ce ați văzut și ce aveți de spus din preziua intrării trupelor maghiare?
4. Ce s-a întâmplat cu Dvs. după intrarea trupelor maghiare?
5. Ce ați auzit de la alți și de la cine?
6. Cum v-ați refugiat?
7. Cine din familia DVs. a rămas în teritoriu cedat?
8. Ce avere mobilă și imobilă a rămas în teritoriu cedat?
9. Ce cunoștințe aveți despre suferințele românilor rămași în teritoriu cedat?
10. Date biografice. Activitatea politică sau națională dezvoltată în Ardealul de Nord.

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.643, p.2

"Declarație. Subsemnatul Iosif Bădulescu, refugiat din comuna Bicfalău, județul Treiscaune, cedată Ungariei și stabilit în comuna Dobârlău, jud. Brașov, referitor la înștiințarea de la Asociația Expulzaților și Refugiaților din Ardealul ocupat, trimisă cu ordinul Preturii Plășii Buzăul Ardelean no. 2826 din 18 decembrie 1940, declar următoarele:

La întrebarea no. 1. Am aflat vestea despre verdictul de la Viena, în ziua de 30 august 1940, pe la orele 16, prin radio.

La întrebarea no. 2. Am luat legătura cu Prefectura jud. Treiscaune și Prefectura jud. Brașov, și mi s-a spus să rămân pe loc, căci comuna Bicfalău rămâne în România, conform hărții de la Viena. În realitate s-a ocupat întreaga comună.

La întrebarea no. 3. Trupele maghiare n-au intrat în comună, până în ziua de 13, când m-am refugiat în comuna Dobârlău.

La întrebarea no. 4. În seara zilei de 13 septembrie 1940, s-a prezentat la școală unde locuim 20 de persoane, în frunte cu preotul reformat Denes Iuliu, Zoltani Ștefan, Benedek Ioan și alți și ne-a amenințat că ne omoară, dacă nu părăsim comuna. În ziua de 14 septembrie dimineața, însoțit de primarul ungur Narko Ludovic, am trecut granița stabilindu-mă în comuna Dobârlău.

La întrebarea no. 5 . Nimic

La întrebarea no.6. În ziua de 14 septembrie 1940, ne-am refugiat cu familia, rămânându-ne averea mobilă în comuna Dobârlău. O parte din averea mobilă am transportat-o pe ziua de 1 octombrie 1940. (cele două localități sunt vecine, aflate la cca. 3 km, una de alta- n.n.).

La întrebarea no. 7. N-am fost expulzat

La întrebarea no. 8. Nimeni

La întrebarea no. 9. O parte din mobilier, păsări, nutreț, lemne, toate în valoare de 50.000 lei.

La întrebarea no. 10. Am auzit că toți românii din această comună au fost expulzați și maltratați.

Sunt născut în anul 1896, luna aprilie 12, în comuna Frumoasa, jud. Ciuc. De profesie învățător. Sunt învățător din anul 1916 până azi. Opere: Am făcut o capelă ortodoxă în comuna Mihăileni, jud. Ciuc. Am înființat o școală primară de stat în

comuna Ciurani – Ciuc. Am ridicat o troiță în comuna Bicfalău, precum și o biserică. Am decorația Insigna P.P., clasa a II-a.

Declar, susțin și semnez. Dobârlău la 19 decembrie 1940".

Sursa: ANC, *Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.643, p.2, p. 15

"Declarație. Subsemnatul Gheorghe Marin, expulzat din comuna Zagon, județul Treiscaune, cedată Ungariei și stabilit provizoriu în comuna Dobârlău, jud. Brașov, referitor la înștiințarea de la Asociația Expulzaților și Refugiaților din Ardealul ocupat, trimisă cu ordinul Preturii Plășii Buzăul Ardelean no. 2826 din 18 decembrie 1940, declar următoarele: (...)

La întrebarea no. 2 M-am decis că am fost om liniștit ca să rămân pe loc lângă gospodăria mea de 5 iugăre, casă și anexe, fiindcă sunt om de 55 de ani bătrân și neputincios, urmând ca în termen de șase luni, să mă gândesc dacă suntem tratați omenește, să rămân pe loc, iar în caz contrar să vând toată averea și să trec în Țara mea. (...)

La întrebarea no. 7. În ziua de 12 noiembrie 1940, am aflat că pe românii din comunele Covasna și Păpăuți, îi bate și îi expulzează. În seara zilei de 14 noiembrie, pe la ora 11 noaptea, am auzit împușcături de arme, strigăte și vaiete de oamnei, iar după vre-o jumătate de oră, ne-am trezit cu populația civilă secundată de armata maghiară, ne-au luat din pat dezbrăcați, ne-au bătut cu un par și apoi ne-au adunat la miez de noapte, pe toți românii și ne-au îndreptat prin pădure, până am trecut granița, ajungând în comuna Barcani. Act de expulzare nu am".

Sursa: ANC, *Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.643, p.2, p. 1

"Declarație. Subsemnatul Rudolf Fodor, refugiat din comuna Măgheruș, județul Treiscaune, cedată Ungariei și stabilit provizoriu în comuna Dobârlău, jud. Brașov, referitor la înștiințarea de la Asociația Expulzaților și Refugiaților din Ardealul ocupat, trimisă cu ordinul Preturii Plășii Buzăul Ardelean no. 2826 din 18 decembrie 1940, declar următoarele: (...)

La întrebarea no. 3 N-am nicio cunoștință din cauză că eu fiind amenințat cu moartea am fost silit să mă refugiez din ziua de 10 septembrie 1940.

La întrebarea no. 5. Am auzit și chiar mi-a povestit soția mea că pe toți românii și în special pe aceia care au fost legionari, i-au bătut și maltratată în chip îngrozitor. Pentru răzbunare mai mare ne-au stricat casa, sfărâmând geamurile și tocurele casei. A dărâmat troița și clopotnița împreună cu clopotul, drept semn de răzbunare.

La întrebarea no. 6. M-am refugiat în ziua de 10 septembrie 1940, împreună cu Postul de jandarmi din comuna Lisnău, când civilii din această comună au început să tragă cu armele după noi. Am trecut prin comuna Bicfalău și m-am stabilit în comuna Dobârlău, jud. Brașov. Fiind pădurar de stat am însoțit pe dl locotenent C. Mogoș pentru a arăta hotarul după harta ce era redactată la Viena.

La întrebarea 8. Mi-a rămas soția cu un copil, pe care autoritățile militare maghiare au expulzat-o pe ziua de 10 octombrie 1940.

La întrebarea no. 9. Averea rămasă în comuna Măgheruș cedată Ungariei.....

Date personale: Sunt născut în comuna Măgheruș, jud. Treiscaune, în anul 1907, unde am avut domiciliu până la data refugierii. Am 6 clase primare. Sunt pădurar de stat, din anul 1936. Politică n-am făcut. Am fost 3 ani de zile instructor la P.P. (pregătire premilitară – n.n.). Am concurat la construirea unei troițe și a unei clopotnițe."

Sursa: ANC, *Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.643, p.6

"Declarație. Subsemnatul Zoltan Chesse, refugiat din comuna Măgheruș, județul Treiscaune (fost primar al comunei respective – n.n.)

.....La întrebarea no. 2 După pronunțarea verdictului de la Viena am decis să rămân în comună din cauza averii ce posedam și numai în cazul când vom fi tratați omenește

însă, pe ziua de 15 septembrie 1940, din cauza teroarei am fost silit să mă refugiez, de teamă să nu mă omoare.

1. În comună nu a venit armata, însă numai populația manifesta pe stradă strigând: "Trăiască Horthy, Trăiască Hitler, Trăiască Musolini".

1. (...) Am fost primar începând cu anul 1932 până în ziua refugierii. În timp cât am servit ca primar, am făcut o troiță în comună și o clopotniță."

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.643, p.14

"Declarația lui Victor Gane, din Valea Mare. (...)

3 La intrarea armatei maghiare în comună, s-au făcut manifestații de către populația civilă, jocuri etc

10. Am văzut personal cum au fost bătuți românii care erau în sat, de către jandarmi și populația civilă. "

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.643, p.15

„ **Declarația** lui Alexe Dobre, din Zagon. Conform cuprinsul actului de arbitraj prin care se prevedea că vom fi lăsați în drepturile noastre, ca minoritari având avere și rudenii în comuna Zagon, unde ne-am născut atât eu cât și părinții și moșii și strămoșii mei m-am hotărât să rămân în comună. Până la retragerea trupelor românești, maghiarii se strângeau în pâlcuri, însă amenințări sau injurii din partea lor nu am avut, pentru care motiv am crezut că și pe mai departe vom putea trăi liniștiți.

În ziua intrării trupelor maghiare toată populația maghiară, împreună cu copii lor, le-au ieșit în întâmpinare cu urări și strigăte: „Să trăiască Ungaria și Horthy”. La intrare în comună s-a făcut poartă de triumf. În întâmpinarea trupelor maghiare au ieșit și o parte din români, din curiozitate și din frică, să nu le facă mizerie. Din prima zi toate posturile din administrație au fost ocupate de populația maghiară, dând afară tot personalul român. În fiecare zi, și mai ales noapte, se făceau petreceri cu lăutari, la care românii nu aveau acces, în grădina contelui Mikes, unde se consumau băuturi alcoolice și se puneau la cale fel de fel de orgii împotriva populației românești.

La două zile după ocuparea teritoriului cedat, o parte dintre români, am primit ordin, ca în fiecare zi să ne prezentăm de patru ori la Secția de jandarmi Zagon, unde ni se punea o viză pe carnetul pe care l-am predat la Prefectura jud. Brașov. Distanța de la locuința mea până la Secție era de 3 km., așa că toată ziua o pierdeam numai pe drum. ...Pe drum localnicii aruncau cu pietre după noi și strigau... Tot după trei zile s-au constituit în bande și în fiecare seară spargeau casele gopodarilor români, aruncând bolovani și lemne, strigând pe uliță să plece cu toții în România.”.

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.643, p.27

“Declarația lui Gavrilă Ștefan, din Zagon.

3.La intrarea trupelor maghiare în comună am avut ordin să ieșim în întâmpinare și am mers și eu în piața din fața primăriei, unde s-a pregătit pentru primirea trupei cu masă. Trupa nu s-a oprit. În piață s-au ținut discursuri și s-a instalat un megafon și strigau tot timpul că vor tot Ardealul. Preotul român Ioan Ciora a scăpat prin ajutorul preotului reformat.

5. Am auzit de la alți locuitori din comună de atrocitățile ce le făceau contra populației românești și contra instituțiilor, de exemplu: dărmarea crucii de pe Biserica românească din Păpăuți, unde au vopsit Biserica ortodoxă cu tricolorul maghiar.

8. Soția mea a mai fost odată acasă în Zagon, după refugiere, pe data de 11 decembrie și sora ei i-a spus că ungerii, așa au spus ca să meargă înapoi cu toții că nu le mai face nimic, cu condiția ca nici românii să nu le facă nimica, la recuperarea teritoriului.

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.643, p.56

„ **Declarația** văduvei Cosneanu Semenیا, de 56 de ani, cu trei copii, din Zagon.

2. Ungurii ne spuneau ca să ne bucurăm că scăpăm așa cu fața curată, neciutiți, că ar trebui să ne taie nasu, urechile și alte amenințări încât ne lua groaza. Oricând ne

întâlneam cu vreun ungur pe stradă strigau după noi: unde vă duceți valahilor puturoși?

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.643, p.52

„**Declarația** lui Crețu Nicolae, căsătorit cu trei copii, din Zagon.

2. (...) Seara totdeauna când mergeam la postul de jandarmi eram atacați de populația civilă care ne batjocorea și arunca cu pietre după noi. Noaptea se constituiau în bande și spărgeau geamurile la casele românilor aruncând cu pietre, iar pe preotul Ioan Ciora și pe Gheorghe Furtună i-au bătut grav.

3. Am auzit că tot timpul după plecarea noastră spuneau că nici picior de român nu va mai rămâne în Ungaria și vor ocupa și restul din Ardeal. Românii sunt forțați a trece la religia romano-catolică sau reformată.”

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.643, p.62

Rapoarte, informări, situații statistice și tabele nominale referitoare la românii din jud. Treiscaune refugiați în comunele din plasa Buzăul Ardelean, în toamna anului 1940.

„**Comuna Barcani.** Tablou despre expulzații din Ungaria în zilele de 16 -18 -19 -20 - 21 Noiembrie 1940 aflați pe teritoriu comunei noastre. Total: 52 de familii cu 172 de persoane, din localitățile Zagon, Zăbala, Covasna, majoritatea din Zagon, 21 noiembrie 1940.”

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.663, p. 14 -19

„**Primăria Barcani:** refugiați, 23 din care 2 intelectuali, în data de 13 septembrie; 497 expulzați, din care 17 meseriași și 480 agricultori, în perioada 16-27 noiembrie 2011, după cum urmează: 16 noiembrie -9, 17 nov- 81, 18 nov. -87, 19 nov.- 45, 20 nov.- 71, 21 nov. - 62, 22 nov. -20, 23 nov.- 88, 25 nov. -23, 27 nov. -11.”

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.663, p. 43

„**Sita Buzăului.** Tablou de expulzații români din teritoriu cedat Ungariei, jud. Treiscaune, veniți în comuna Sita Buzăului, jud. Brașov. Total: 31 persoane, din localitățile Zăbala, Pava, Covasna și Zagon, 21 noiembrie 1940. “

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.663, p. 20

“ **Primăria Sita Buzăului:** 26 refugiați, din care 4 intelectuali, în perioada 14 sep.- 9 nov; și 217 expulzați, din care 63 muncitori și 154 agricultori, în perioada 14-23 noiembrie; în 24 noiembrie, erau 65 de familii de expulzați cu 242 membri.”

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.662, p. 22 -26 și 46

“ **Primăria comunei Întorsura Buzăului,** jud. Brașov. Tablou cuprinzând locuitorii români expulzați de unguri din teritoriile cedate: 57 de familii cu 217 persoane, din localitățile: Valea Mare, Covasna, Zăbala, Zagon, 22 noiembrie 1940; în 25 decembrie, tabelul cuprinde 62 de familii cu 225 membrii de “locuitori români expulzați de autoritățile maghiare din teritoriu cedat Ungariei”.

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.662, p. 21 -25 și 142

“**Primăria comunei Întorsura Buzăului,** jud. Brașov. Tablou despre românii refugiați și expulzați din Ungaria. Refugiați-49, în data de 11 septembrie 1940 (toți intelectuali); expulzați – 238 (din care 7 intelectuali și restul agricultori), în perioada 12-26 noiembrie 1940”; 13 familii cu 40 persoane de unguri din localitate au plecat în teritoriu cedat Ungariei.

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.662, p. 30 și 141

“**Primăria comunei Telii,** jud. Brașov. Tablou despre românii refugiați și expulzați din Ungaria. 18 refugiați (toți intelectuali), în perioada 5-13 septembrie 1940, În aceeași perioadă, din comună au plecat în regiunile cedate, 66 de unguri.”

Sursa: ANC, Fond Pretura plășii Buzăul Ardelean, dos.662, p. 31

“**Primăria comunei Vama Buzăului,** jud. Brașov: 120 expulzați, din care 76 muncitori și 44 agricultori, în perioada 19 -23 noiembrie 1940.”

Sursa: ANC, Fond *Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.662, p. 34

“**Primăria comunei Dobârlău**, jud. Brașov. 13 refugiați (din care, 4 intelectuali, 4 muncitori și 5 agricultori), în perioada 15 septembrie-30 octombrie 1940 și 14 expulzați, toți muncitori, în ziua de 25 noiembrie.”

Sursa: ANC, Fond *Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.662, p. 36

“**Primăria comunei Budila**, jud. Brașov. 71 trecuți de bună voie (din care 17 intelectuali și 54 agricultori), în ziua de 13 septembrie 1940. 28 refugiați, din care 9 intelectuali, în perioada 26 august-11 octombrie 1940.”

Sursa: ANC, Fond *Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.662, p. 39- 40

“**Primăria comunei Mărcuș**, jud. Brașov: 4 refugiați, toți intelectuali, în zilele de 24 sep. și 26 oct și 2 expulzați, muncitori, în ziua de 17 nov. 1940.”

Sursa: ANC, Fond *Pretura plășii Buzăul Ardelean*, dos.662, p. 45

“Liste cu românii refugiați din localitățile jud. Treiscaune, în România: **Ozun** -12 familii; **Sântionlunca** și **Comolău**-12 familii; **Valea Crișului**-4 familii; **Bicsad**-10 familii; **Micfalău**-12 familii; **Valea Mare**-33 familii; **Lisnău**-4 familii; **Bicfalău**-1 familie; **Măgheruș**-1 familie; **Chichiș**-7 familii; **Vâlcele**-98 de familii; **Bățanii Mari**-2 familii; **Aita Mare**-4 familii; **Aita Medie**-12 familii; **Căpeni**-2 familii; **Micloșoara**-3 familii; **Baraolt**-37 familii; **Belin**-200 de familii; **Lemnia**-6 familii; **Mereni**-2 familii; **Mărtineni**-3 familii; **Mărcușa**-1 familie; **Dalnic**-9 familii; **Albiș**-1 familie; **Cernat**-3 familii; **Covasna**-165 de familii; **Brateș**-2 familii; **Pachia**-2 familii; **Tufalău**-3 familii; **Păpăuți**-17 familii; **Surcea**-5 familii; **Tamașfalău**-3 familii; **Telechia**-4 familii.” (Situație incompletă. Lipsesc localitățile cu cel mai mare număr de refugiați: Sf. Gheorghe, Tg. Secuiesc, Poiana Sărată, Brețcu, Zagon, Valea Mare, Zăbala, Covasna, Baraolt ș.a. – n.n.)

Sursa: ANC, Fond *Prefectura jud. Treiscaune*, Inv. 13, Actele Primprocurorului, dos. 17, p. 1-17

“Refugiați români, din localitățile plășii Sf. Gheorghe: **Reci**-13 familii; **Ozun**-14 familii; **Chichiș**-7 +4 familii; **Bicfalău**-8 +4 familii; **Chilieni**-9 familii; **Moacșa**-4 familii; **Ilieni**-6 familii; **Lisnău**-16 + 4 familii.”

Sursa: ANC, Fond *Pretura Plășii Sf. Gheorghe*, dos. Nr. 1, p. 1 -73

Anexa nr. 4.

Rapoarte, informări, situații, tabele nominale, întocmite de posturile de jandarmi din unele localități din jud. Treiscaune, referitoare la românii și evreii refugiați, expulzați, schingiuți și omorâți, în timpul ocupației horthyste ungare

“Legiunea de jandarmi Treiscaune. Sectorul de Jandarmi Covasna. Postul de Jandarmi Boroșneul Mare. Lucrare cerută de Instrucțiunile primite în ziua de 31 Ianuarie 1946 de la Sectorul de Jandarmi Covasna, pe baza ordinului instructiv primit de la Legiunea de jandarmi Treiscaune, referitoare la dezastrele și de atrocitățile comise de populația maghiară, de autoritățile civile și militare maghiare și germane, pe timpul de la 15 Septembrie 1940 și până la 1 Septembrie 1944, și după această dată , până la instalarea administrației și poliției române, în teritoriul Ardealului de Nord, fost cedat vremelnice Ungariei.

Faza a I-a/zisă faza militară.

De la instalarea trupelor maghiare în Ardealul de Nord și până la 25 Noiembrie 1940, pe raza acestui post de jandarmi s-au comis atrocități, bătăi, schingiuiri și expulzări în contra populației românești și evrești din comuna Boroșneul Mare și comuna Valea Mare, după cum s-a arătat în tabelele nominale. S-au identificat cu numele și cu actualul lor domiciliu toți cei vinovați de aceste dezastre și expulzări...

Faza a II-a / zisă a guvernării civile.

De la 25 Noiembrie 1940 și până la 19 Martie 1944, populația de origine etnică română și evreiască, din comunele Boroșneul Mare și Valea Mare, a avut de suferit fapte prevăzute în tabelele alăturate...

Faza a III-a / faza ocupării germane, care cuprinde și faza retargerilor trupelor germane și maghiare din Ardealul de Nord.

Pe timpul retragerilor de trupe germano-maghiare din Ardealul de Nord, au figurat în acțiunile de distrugeri de bunuri, distrugerea de instituții, incendierea de localități, cruzimi și suprimări de persoane, de toate acestea făcându-se vinovată și o parte din autoritățile și populația civilă maghiară din Ardeal, conform celor consemnate în tabelele alăturate...

În concluzie

Situația nominală a persoanelor vinovate de aceste fapte bestiale, de atrocități și cruzimi calificate drept crime de război cuprinde pe: Feher Carol - maior jandarm maghiar, Tanko Bela - pretor în Sf. Gheorghe, Mateiaș Bela - notar Boroșneul Mare, Torjas Lasylo - notar Boroșneul Mic, Cius Coloman - învățător Boroșneul Mare, Kesthej Iosif vitez - șef de post Boroșneul Mare, Borner Ionaș - șef de post Boroșneul Mare, Pap Iosif - jandarm, sergent Boroșneul Mare, Sebesthein Lajos - șef de post Boroșneul Mare, Damo Iuliu - primar Boroșneul Mic, Kokoși Koloman - primar Boroșneul Mare, Sebestein Sandor - ajutor primar Boroșneul Mare, Ferent Iosif - preot reformat Dobolii de Sus, Debreți Elec - preot reformat Boroșneul Mic, Konia Andrei - ajutor primar Boroșneul Mare, Bartha Janos - jurat Boroșneul Mare, Pocuci Andrei - jurat Boroșneul Mare, Ioja Andrei - pretor pensionar Boroșneul Mare, Doczi Iosif (vitez) - șofer camion Boroșneul Mare, Pal Francisc - învățător reformat Boroșneul Mare, Margareta Aitai Albu - secretară com. Boroșneul Mare, soția lui Bartha Iosif husar - secretară com. Boroșneul Mare, Imbrea Aron - tâmplar Sf. Gheorghe, Santha Iosif - primar com. Pachia.

Aceștia au comis următoarele fapte:

- a. Formați în cete au dărmat până la temelie biserica ortodoxă din comuna Boroșneul Mare. Crucea de pe biserică au legat-o în semn de barjocură la ușa unui ortodox român pe care l-au maltratrat. Din acoperișul bisericii au făcut closete și bucătării la postul de jandarmi maghiari. Au pus foc bisericii ortodoxe române din comuna Comolău, iar din materialele rămase nemistuite de foc au făcut bucătării și cotețe de porci la postul de jandarmi și la locuința preotului reformat din Comolău, inițiatorul acestor dezastre.
- b. Au furat clopotele de la biserica greco-catolică din Boroșneul Mare și astăzi le țin ascunse la primarul din Boroșneul Mare.
- c. Au devastat prăvăliile evreiești din Boroșneul Mare și au ridicat toate bunurile mobiliare și toate mărfurile de valoare pe care le-au împărțit între ei și pe unele apoi le-au vândut la licitație publică la ungurii lor, de prin Boroșneul Mare și Boroșneul Mic.
- d. Au confiscat și vândut vitele, furajele, cerialele și toate mijloacele de locomoție hipo, mașinile agricole și mașinile mecanice confiscate de pe la românii și evreii din comunele Boroșneul Mare și Boroșneul Mic.
- e. Au maltratrat, bătut și schingiuit pe evreii și pe românii expulzați și deportați de la domiciliile lor peste frontieră și în diferite lagăre și trimiși în diferite centre de muncă”.

Sursa: ANC, *Fond Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p 62-64

„Tabel nominal, cu cetățenii evrei și români din raza postului **Boroșneul Mare** care au suferit maltratări și schingiurări de la trupele maghiare și de la gărzile naționale maghiare, sau în colaborarea acestora cu autoritățile administrative maghiare:

1. Nussbannu Ferdinand, Boroșneul Mare
2. Naiman Ludovic, Boroșneul Mare
3. Crăciun Teodor, Boroșneul Mare
4. Mihai Marin, Valea Mare
5. Adrian Gavrilă, Tg. Mureș

Notă: data schingiurării sau suprimării 15 X 1941 (primii patru) și 4 IX 1944 (ultimul), sunt consemnați autorii faptelor, martorii și domiciliul din anul 1946.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p 65

„**Postul de Jandarmi Boroșneul Mare**. Tabel Nominal cu cetățenii români de pe raza postului (comuna Valea Mare), care au fost expulzați peste frontieră, pe timpul ocupației Ardealului de Nord, de către Ungaria: Nr. crt. Numele și prenumele

1. Gheorghe Baci
2. Alexe Baci
3. Ioan Nițu
4. Ioan Calcea
5. Victor Makoși
6. Vasile Bobeș
7. Vasile Marin
8. Damian Pastor
9. Gheorghe Negoe Lupșa
10. Victor Lupșa
11. Mihai Marin
12. Gheorghe Marin
13. Stan Avram
14. Nicolae Teodor
15. Ioan Ghe. Macoș
16. Victor Marin
17. Mihai Lazăr
18. Nicolae Nic. Marin
19. Ioan D-tru Pastor
20. Nicolae Avram
21. Ioan Avram
22. Ioan Gh. Gabor
23. Nicolae Gh. Gabor
24. Gheorghe Gabor sen
25. Karolina Ioan Mihai Marin
26. Paraschiva Nic. Emerik Pastor

Notă: data expulzării: 17 XI 1940, iar cele două femei în 15 III 1941; unde au fost expulzați – comuna Întorsura Buzăului; motivul expulzării – ca fiind român; cine i-a expulzat- șeful de post Kesthei Gh. Iosif cu Csusz Kalman, Kokoși Kalman, Damo Iuliu, Debrețin Elek și Pop Iosif.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p 66

„ *Postul de Jandarmi Zăbala. Tabel nominal cu cetățenii români de pe raza acestui post suprimați sau asupriți în timpul celor patru ani sub regimul maghiar în Ardealul de Nord:*

Nr. crt. Numele și pronumele

1. Ioan T. Popa
2. Ion Op. Furtună
3. Gheorghe Hagiu din jos
4. Ioan Condrea
5. Constantin Condrea
6. Dumitru Condrea
7. Gheorghe M. Condrea
8. Nicolae Popa
9. Ioan I. Hagiu Hindenburg
10. Mihai Condrea

11. Ion R. Popa
12. Dumitru Ruxanda
13. Enea P. Oprea
14. Gheorghe G. Furtună
15. Gheorghe N. Furtună
16. Dumitru R. Popa
17. Gheorghe R. Popa
18. Nicoale R. Popa
19. D-tru T. Popa
20. Gheorghe P. Popa
21. Nicolae Pătrunjel
22. Vasile Berchiu
23. Nicolae Boc
24. Ioan Condrea
25. Ioan G. Hagiu
26. Gheorghe G. Oprea
27. Nicolae I. Hagiu
28. C-tin Ruxanda
29. Alexie Ruxanda
30. Ion C. Ruxandra
31. Nicolae I. Furtună
32. Nicolae N. Furtună
33. Gheorghe N. Furtună
34. Gheorghe P. Oprea
35. Ioan .G. Oprea
36. Victor Vlad
37. Ioan N.G. Oprea
38. Nicolae G. Oprea
39. Gheorghe Vlad Bătrânu
40. Dumitru M. Vlad
41. Nicolae M. Vlad
42. Nicolae Ion Oprea
43. Ion Nicolae Oprea
44. Ion I. Oprea
45. Gheorghe I. Oprea
46. Nicolae G. Furtună
47. Nicolae Burnichi
48. Nicolae Porțelea
49. Alexie Măican
50. Gheorghe R. Oprea
51. Pavel Preda
52. Ioan Cosneanu
53. Gheorghe G. Condrea
54. Zenovia I. Popa
55. Petre Vulpoi (Pava)
56. D-tru T. Popa

Notă: La rubrica “data asupririi” este consemnată mențiunea “de la 13 IX la 25 XI 1940 și în următorii ani”. La rubrica “autorii faptelor”, se face distincția dintre “autorii principali, sau materiali” – jandarmi veniți din Ungaria și “autori morali”- peste 20 de localnici maghiari, în frunte cu preoți, ajutor de primar și comandantul Gărzii Naționale Maghiare. Sunt consemnate numele a 11 martori din rândul românilor din Zăbala. Se face precizarea conform căreia, în anul 1946, la data întocmirii tabelului, autorii

principali se găseau în Ungaria, iar ceilalți, autorii morali, în comuna Zăbala, jud. Trei Scaune.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 44

“Postul de Jandarmi Zăbala. Tabel nominal cu cetățenii români după raza acestui post care au expulzați în timpul celor patru ani sub regimul maghiar în Ardealul de Nord:

Nr. crt. Numele și pronumele

1. Dumitru Sbarcea
2. Ioan F. Condrea
3. Dumitru Condrea
4. Constantin Condrea
5. Ion R. Popa
6. Mihai Condrea
7. Dumitru Ruxandra
8. Dumitru Ruxandra junior
9. Gheorghe G. Furtună
10. Ioan I. Hagiu Hindenburg
11. Gheorghe G. Oprea
12. Alexie Ruxandra
13. Nicolae Furtună
14. Ioan G. Oprea
15. Ioan Măciucă
16. Gheorghe P. Oprea
17. Nicolae G. Oprea
18. Pavel Preda
19. Alexie Hancău

Notă: data expulzării, 17 XI 1940; unde au fost expulzați, în România; motivul expulzării “pentru că erau Români și erau considerați ca periculoși pentru ideea maghară”; cine i-a expulzat, “jandarmii unguri după propunerea comitetului de mai jos: Ghiuri Carol, Ficher Francisc, Uilac Ioan, Cosma Ferent, Pojoni Ferent, Covaci Nicolae, Pall Ferent, Feer I. Mihai și Telechi Hnadra-Ana; unde se găsesc autorii, “în Ungaria și în Zăbala”.

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p 45

“Postul de Jandarmi Zăbala. Tabel nominal cu cetățenii români după raza acestui post care au fost internați în timpul celor patru ani sub regimul maghiar în Ardealul de Nord:

Nr. crt. Numele și pronumele

1. Pavel Oprea bătrânul
2. Gheorghe G. Oprea
3. Gheorghe R. Oprea
4. Ion I. Hagiu
5. Ion G. Oprea
6. Nicolae G. Oprea
7. Dumitru Ruxanda
8. Victor Vlad
9. Ion G. Anton
10. Gheorghe I. Furtună
11. Gheorghe I. Oprea
12. Ioan G. Munteanu

Notă: data internării- 23 august 1944; motivul "măsuri de siguranță fiind considerați ca partizani; unde au fost internați- la Tg. Secuiesc și Sf. Gheorghe; de cine - jandarmii unguri după propunerea celor de mai jos: Danci Gavrilă-notar, Covacs Nicolae, Barabas Emeric-subnotar, Cosma Ferent-primar, Ficher Francisc-preot, Uilac Ioan-preot, Soim Francisc- învățător și Balog Andrei-învățător; data eliberării "fiind luați de armatele Germano-Maghiare din lagăre spre a fi duși în Ungaria au fugit fiecare cum au putut și au avut momentul de scăpare"; unde se găsesc în prezent- în Ungaria și în comuna Zăbala."

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 46

"Postul de Jandarmi Covasna. Tabel nominal cu români din comuna Covasna care au fost expulzați de către o comisie maghiară compusă din localnici:

Nr. crt. Numele și pronumele

1. Vasiliu Nicolae
2. Ioan Nițu
3. Ioan Poteca
4. Ioan Pătrunjel
5. Victor Cojan
6. Giuglea Ioan
7. Giuglea Florea
8. Manole Dumitru
9. Oprea Neguț
10. Culiță Munteanu
11. D-tru Giuglea
12. Ioan Săndulea
13. Gheorghe Cosneanu

Notă: data expulzării- 15 XI 1940; unde au fost expulzați – în județul Brașov; motivul expulzării – erau români; cine ia expulzat –comisia din tabelul anexa; unde se găsesc autorii- în Covasna."

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 50

„ **Postul de jandarmi Zagon.** Tabelul nr. 2 cu cetățenii schingiuiți sau omorâți la intrarea trupelor maghiare fie de aceștia, fie de Garda Națională, fie în colaborare.

1. Simion Gavrilă, Zagon

Notă: data suprimării – 15 IX 1940; autorii faptelor- sunt menționați nouă localnici maghiari; martori – sunt menționați patru cetățeni români."

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 52

"Tabel nominal cu funcționari din raza **postului de jandarmi Covasna** care au contribuit la diferite acte de tortură și la distrugerii în dauna românilor și evreilor în intervalul timpului de la 1940 – 1944

1. Deak Toma, primar – a dispus prin ordinele ce a dat distrugerea monumentului (Monumentul ostașului român – n.n.) și a osemintelor din comuna Voinești
2. Veres Iosif, ajutor primar – idem
3. Kelemen Zoltan, președinte (comisiei care hotăra expulzarea românilor –n.n) – a dispus și hotărât expulzarea românilor din comuna Voinești
4. Hovotoi Alexe, vicepreședinte (comisiei menționate –n.n), Idem
5. Dr. Bodor Al., membru (în comisia menționată), Idem
6. Szabo Lajos, membru (în comisia menționată), Idem
7. Uloki, preot catolic – a ținut un discurs prin care a sfătuit pe ungurii din Tg. Secuiesc să expulzeze pe români și evrei".

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 49

„ **Postul de jandarmi Ozun.** Tabel Nominal nr. 2 cu cetățenii maltratați și a căror gospodării au fost devastate, de către gărzile naționale maghiare, sub patronajul trupelor maghiare

Nr. crt.	Numele și pronumele	Domiciliu	Data maltratării
1.	Alexandru Ioan	Sâncrai	13 IX 1940
2.	Alexandru Oprea	Doboli de Jos	27 V 1941
3.	Lincu Gheorghe	Doboli de Jos	13 IX 1940
4.	Dombora Ștefan	Comolău	13 IX 1940
5.	Dombora Ion	Comolău	13 IX 1940
6.	Dobrescu Nicolae	Comolău	13 IX 1940
7.	Dombora Andrei	Comolău	13 IX 1940
8.	Kiss Aghitas	Comolău	13 IX 1940
9.	Tiok Gheorghe	Comolău	13 IX 1940
10.	Dimeni Ioan	Comolău	13 IX 1940
11.	Veres Toma	Comolău	13 IX 1940
12.	Dombora A. Andrei	Comolău	13 IX 1940

Notă: Bisericii ortodoxe române din Comolău, l s-a dat foc și a ars până în temelii, la 13 septembrie 1940; Bisericii ortodoxe române din Bicfalău, l s-au distrus crucile de pe cupole și devastat ferestrele și ușile, la 15 martie 1941; Bisericii ortodoxe române din comuna Sântion Lunca, l s-au distrus crucile de pe cupolă, devastat pictura și icoanele prin împușcare, precum și devastarea ușilor și ferestrelor, iar în cursul lunii septembrie 1940, s-a luat și clopotul bisericii; Bisericii ortodoxe române din comuna Ozun, l s-a dat foc în interior, arzând dușumeaua, o parte din icoane și afumându-se pictura, în cursul lunii septembrie 1940. La rubrica "Numele și pronumele autorilor acestor fapte, sunt menționate 53 de persoane, fiind nominalizați și autorii principali: Carol Ghonghioși (șeful gărzii naționale maghiare) – Sâncrai și Dobolii de Jos; Căpitanul Companiei de Grăniceri maghiari, Molnar Andraș – Bicfalău; Makas Bela – Sântioanlunca; Noghi Ferent – Ozun. În dreptul localității Comolău, la rubrica "Observații", se face următoarea mențiune: „Kerestei Aladar, șeful gărzii (bandei), a condus banda și a săvârșit maltratări și devastări la gospodăriile locuitorilor de la nr. crt 4-13 (din tabelul de mai sus – la nr. 13 fiind trecută biserica ortodoxă –n.n) și a dat foc bisericii ortodoxe care a ars până în temelii. Banda susținută de preotul reformat Desi Ferent din Comolău, care și-a însușit din materialele provenite de la această biserică, din care și-a construit dependințe în gospodăria sa.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 71

„ **Postul de jandarmi Ozun.** Tabel Nominal nr. 5 cu cetățenii români din Ozun internați cu retragerea trupelor germano-maghiare, în toamna anului 1944. Faza aIII-a

1. Negrea Nicolae
2. Crețu Nicolae
3. Cosma Gheorghe
4. Manu N. Ioan
5. Stanciu Ioan
6. Negrea Andrei șchiopu
7. Negrea A. Gheorghe
8. Cosma Alexe
9. Andrei Marin
10. Arnăutul Gheorghe
11. Negrea D. Ioan
12. Manu I. Ioan

Notă: data internării –1 IX 1944; motivul internării – bănuiri că ține legături cu trupele româno-sovietice; unde a fost internat- lagărul de la Sf. Gheorghe și apoi trimis în Germania; data eliberării – septembrie 1944, fugiți din convoi, în timpul transportului către Germania, cu excepția lui Negrea D. Ioan care a fost internat în lagăr în Germania și eliberat de trupele americane, în 7 XII 1945 și a lui Manu I. Ioan , care a murit într-un lagăr din Germania”.

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 70

„**Postul de jandarmi Sf. Gheorghe**. Tabel nominal cu premilitarii ce au fost maltratați de fostul învățător Boer Ion în **comuna Vâlcele**, județul Treiscaune și puși la grapă în locul boilor, în anul 1943.

- 1 Vlădăreanu Mircea, 23 de ani
- 2 Părjău Ion, 21 ani
- 3 Brânză Ioan, 21 ani
- 4 Rauca Vintilă, 19 ani

Notă: A fost matratat de învățătorul Boer Ion, puși la grapă în locul boilor; a lucrat pământurile refugiaților și expulzaților peste frontieră.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 72

„**Postul de jandarmi Sf. Gheorghe**. Tabel nominal cu locuitorii din comuna **Vâlcele**, județul Trei Scaune, ce au fost trimiși în detașamente de lucru.

1. Ancu Constantin, 50 de ani
2. Mailat Ioan, 47 de ani
3. Casas Pavel, 34 ani

Notă: au fost trimiși la detașamente de lucru în județul Ciuc.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 73

„**Postul de jandarmi Sf. Gheorghe**. Tabel nominal cu locuitorii din comuna **Vâlcele**, județul Trei Scaune care au fost internați în anul 1941-1942

1. Niculae Constantin, 65 de ani
2. Pigui Petru, 60 de ani
3. Cozma Elisabeta, 48 de ani
4. Denesi Ioan, 55

Notă: la rubrica “Observații”, în dreptul lui Niculae Constantin se spune: „Fiind oameni înstăriți au fost internați în diferite localități”, iar în dreptul celorlalți este consemnat: “internat la Moacșa”.

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 76

„**Postul de jandarmi Sf. Gheorghe**. Tabel nominal cu persoanele maltratate și schingiuite pentru considerațiuni de ordin național, de jandarmii maghiari.

1. Sas David, 66 ani, “în anul 1944 a fost acuzat că ar fi spus că ar tăiat capul lui Horthy Miklos, astfel că a fost condamnat la 3 ani.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 75

“Postul de jandarmi Sf. Gheorghe. Tabel nominal cu locuitorii din comuna Vâlcele, care au fost expulzați peste frontieră la data de 13 Noiembrie 1940, de către grănicerii unguri.

1. Bucșa Alexandu, 61 de ani
2. Rauca Mihail, 52 de ani
3. Axente Petru, 47 de ani
4. Casas C. Ioan, 40 de ani
5. Petrescu Gheorghe, 70 de ani
6. Petrescu G. Gheorghe, 34 de ani
7. Salvina Petrescu, 32 de ani
8. Nema Elisabeta, 66 de ani
9. Ancu Nicolae, 70 de ani
10. Simion Gheorghe, 54 de ani
11. Mailat Elena, 75 de ani

Notă: La rubrica “Observații” este consemnată mențiunea: “Pământurile lucrate de învățătorul Ioan Boer și Ferenți Arpad, ce în prezent se află la Prefectură”.

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 77

“Postul de jandarmi Zagon. Tabel Nominal nr. 3 cu locuitorii expulzați din comuna Zagon de către autoritățile maghiare în timpul ocupației de la 1940-1944.

1. Pavel Baci
2. Stan Gavrilă
3. Gheorghe Șelaru
4. Ioan Cosnenu
5. Vistor Lupșa
6. Gheorghe Lupșa I
7. Gheorghe Lupșa II
8. Ilisie Râșnoveanu
9. Gheorghe Anton
10. Elisie Crețu
11. Alexie Dobre
12. Oprea Nedelcu
13. Alexie Ioan Precup
14. Ioan Gabor
15. Ioan Raiu
16. Nicolae Nedelcu
17. Arnăuț Dumitru
18. Ierimie Crețu
19. Ioan Nedelcu
20. Arnăuț Dumitru
21. Alexie Poloșan
22. Zăbavă Gheorghe
23. Gheorghe Anton
24. Damian Mogoș
25. Nicolae Roman
26. Ioan Cornelea

Notă: data expulzării- 18 X 1940; unde au fost expulzați – la Sita Buzăului; cine i-a expulzat - Barabaș Imbrea, cu autoritățile administrative și politice maghiare.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 98

“Postul de jandarmi Zagon. Tabel Nominal nr. 2 cu cetățenii schingiuiți și omorâți la întrarea trupelor maghiare în colaborare cu autoritățile administrative și polițienești din comuna Zagon și alungați peste frontieră.

1. Ioan Ciora (preot ortodox – n.n), **bătut, schingiuit**
2. Dănilă Ioan Plopu, **schingiuit, mort**
3. Ana Dănilă Plopu, **schingiuită, moartă**
4. Șelaru Ioan, **bătut, schingiuit**
5. Dănilă A. Ioan, **bătut, schingiuit**
6. Andrei Bălăceanu, **bătut, schingiuit**
7. Garofina Șelaru, **bătută, schingiuită**
8. Nicolae Lingurar, **bătut, schingiuit**
9. Ilie Bălăceanu, **bătut, schingiuit**
10. Gheorghe Cocicodar, **bătut, schingiuit**
11. Văd. Ana Cocicodar, **bătută, schingiuită**
12. Moise Șelaru, invalid, **bătut, schingiuit**
13. Toader Baia, **schingiuit, mort**
14. Moise Șelaru, **bătut, schingiuit**
15. Ioan I. Roman, **bătut, schingiuit**
16. Sofran Roman, **bătut, schingiuit**
17. Nicoale Dănilă, **bătut, schingiuit**
18. Busuioc Roman, **bătut, schingiuit**

19. Ioan Dănilă, **bătut, schingiuit**
20. Ioan I. Dănilă, **bătut, schingiuit**
21. Nicoale Dănilă, **bătut, schingiuit**
22. Nicolae Roman, **schingiuit, mort**
23. Gheorghe Marian, **schingiuit, mort**
24. Domnica Marian, **schingiuită, moartă**
25. Busuioc Roman, **bătut, schingiuit**
26. Gheorghe Roman, **bătut, schingiuit**
27. Ana Roman, **schingiuită, moartă**
28. Busuioc Gh. Roman, **schingiuit, mort**
29. Ioan Adam, **bătut, schingiuit**
30. Ioan Buzoiana, **bătut, schingiuit**
31. Nicolae Baia, **bătut, schingiuit**
32. Nicolae I. Roman, **bătut, schingiuit**
33. Moise I. Roman, **bătut, schingiuit**
34. Nicolae Bălăceanu, **bătut, schingiuit**
35. Roman Rudi, **bătut, schingiuit**
36. Ioan Roman, **bătut, schingiuit**
37. Paraschiva Roman, **bătută, schingiuită**
38. Emilian Roman, **bătut, schingiuit**
39. Gheorghe Dumitru, **bătut, schingiuit**
40. Nicolae Dumitru, **schingiuit, mort**
41. Alexandru Baia, **bătut, schingiuit**
42. Tofan Șelaru, **bătut, schingiuit**
43. Gheorghe Busuioc, **bătut, schingiuit**
44. Nicolae Busuioc, **bătut, schingiuit**
45. Nicolae R. Dănilă, **bătut, schingiuit**
46. Gheorghe Dumitru, **bătut, schingiuit**
47. Avram Baia, **bătut, schingiuit**
48. Moise Dumitru, **bătut, schingiuit**
49. Gheorghe Gh. Dumitru, **bătut, schingiuit**
50. Nicolae Cocuți, **bătut, schingiuit**
51. Văd. Emilia Cocicodar, **bătută, schingiuită**
52. Moise Baia, **bătut, schingiuit**
53. Văd. Emilia Cocicodar, **bătută, schingiuită**
54. Moise Baia, **bătut, schingiuit**
55. Ioan Bălăceanu, **bătut, schingiuit**
56. Ioan I. Bălăceanu, **bătut, schingiuit**
57. Dionisie Coscodar, **bătut, schingiuit**
58. Nicolaie Beliman, **bătut, schingiuit**
59. Maria Beliman, **schingiuită, moartă**

Notă: data suprimării - 18 X 1940; autori faptelor – Sângheorghe Iosif, Sachol Lajos, Barabaș Carol - primar, Barabas Imbrea - notar, Olas Ferent, Bogacs Bondi, Telechi Bela, Telechi Geza, Berțechi Lajos, Denes Deju; Martori: Nicole Mogos, Gheorghe Furtună, Emilian Cornelia, Ile Macovei, Ghiță Popa."

Sursa: ANC, *Fond Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 94

"Tabel nominal cu **evreii** din raza postului de jandarmi Covasna care au fost expulzați de către o comisie de localnici maghiari.

Nr. crt. Numele și pronumele

1. Gabor Dezideriu
2. Greif Edgar
3. Straus Sigismund

4. Lewi Samoil
5. Milch Giula
6. Blau Arpad
7. Beer Betalon
8. Altbach Manu
9. Herman Henrich
10. Lowi Arlond
11. Visel Simon
12. Lichenstei Henhrich
13. Linchenstei Tibor

Notă: data expulzării - 20 XI 1940; unde au fost expulzați – spre apus; motivul expulzării – erau evrei; cine i-a expulzat – comisia maghiară; unde se găesc în prezent (1946 - n.n.) autorii – în Covasna.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 48

“Tabel nominal nr. 5 **cu toți evreii** din raza acestui post (postul de jandarmi **Surcea**-n.n.) care au fost ridicați și internați în anul 1944 de către jandarmeria maghiară.

4. Antal Aron, Surcea
5. Profir Antal, Mărtineni

Notă: data internării – 3 mai 1944; motivul internării – pentru motivul că au fost evrei; unde au fost internați – lagăr Sf. Gheorghe; de cine au fost internați – jandarmeria maghiară; data eliberării – nu au venit acasă; unde se găesc în prezent - necunoscut; unde se găesc autorii – necunoscut.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 51

“Postul de Jandarmi **Boroșneul Mare**. Tabel nominal cu cetățenii **români și evrei** trimiși în Detașamentele de muncă, de către autoritățile militare și civile maghiaro-germane, în luna iunie 1943.

1. **Titroiu Gheza**

2. Fridth Armen
3. Kepeș Samoilă
4. Nusbanum Ferdinand
5. Titroan Samoilă
6. Titroan Jakab
7. Solomon David

Notă: data trimiterii la muncă- iunie 1943; detașamentul – Dovoșii Ucraina; data eliberării – nu s-au mai întors (cu excepția lui Nusbanum Ferdinand, care s-a întors în 3 mai 1944).”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 67

“Postul de Jandarmi **Boroșneul Mare**. Tabel nominal cu cetățenii **români și evrei**, din comunele Boroșneul Mare și Valea Mare, care au fost internați în lagăre, pe timpul ocupației maghiare.

1. Nussbamm Ferdinand
2. -//- Margareta
3. Rozalia Marmostein
4. Țitrom Samoilă
5. -//- Emma
6. Kepeș Janos
7. Soția lui Kepeș Janos
8. Kepeș Samiolă
9. Soția lui Kepeș Samiolă
10. Kepeș Aladar
11. -//- Ernest
12. -//- Maria soția
13. -//-Oscar fiul

14. -//-Hajnal fica
15. -//- Margareta fica
16. -//- Ița fica
17. Titron Iosif
18. -//- Emma soția
19. Maibun Iuliu
20. -//- Blanka soția
21. Titron Aron
22. -//- Emma soția
23. -//- Bobi fica
24. Solomon David
25. -//- Frida soția
26. -//- Alexandru fiu
27. -//-Emerik fiu
28. -//- Vasile fiu
29. -//- Auni fiu
30. Moroșanu Herman
31. -//- Rozalia soția
32. -//- Lili fica

Notă: data internării - 3 mai 1944; motivul- evrei reacționari; unde au fost duși – Lagărul Auschwitz, Germania; de cine – șeful de post Kesthey Gh. Iosif și autoritățile locale administrative (conform tabelului); data eliberării – din totalul celor 32 de persoane trimise în lagărul morții, doar 7 s-au întors în 30 aprilie 1945, restul de 25 au murit în lagăr”.

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 68

“ **Postul de jandarmi Ozun.** Tabel Nominal nr. 5 cu cetățenii **evrei din Ozun** internați cu retragerea trupelor germano-maghiare, în toamna anului 1944.

1. Solomon Emerik
2. Hrisan Arthur
3. Fodor Elisabeta
4. Fodor Iuliu
5. Solomon Andrei
6. Solomon Blanka
7. Khun Iacob
8. Khun Isteră
9. Kunh Gavril
10. Schwartz Emil
11. Schwartz Estonia
12. Kalosch Aron Sidonia
13. Halmosi Avram
14. Halmasi Popi
15. Hrison Ghizela
16. Hrison Ibraika
17. Hrison Tiberiu
18. Fodor Ghizela
19. Fodor Mariana
20. Fridman Raidor
21. Hîrsoiu Veronica

Notă: data internării- 3 V 1944; motivul internării- evreu, bănuț suspect; unde a fost internat - Lagărul Auschwitz, Germania; persoanele menționate la primele patru poziții din tabel, au fost eliberate din lagăr, în 18 X. 1945, de către trupele engleze, ceilalți 19 cetățeni evrei din Ozun, și-au găsit groaznicul sfârșit în lagărul morții.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 70

„Postul de jandarmi Valea Crișului. Tabel Nominal nr. 5 cu oamenii arestați și internați în lagăr, în toamna anului 1944.

1. Sintea Gavril, Valea Crișului
2. Kato Francisc, Valea Crișului
3. Kover Bela, Valea Crișului
4. Koltea Emeric, Valea Crișului
5. Bodor Toma, Valea Crișului
6. Szabo Alexandru, Valea Crișului
7. Kore Ioan, Valea Crișului
8. Barabaș Lajos, Arcuș
9. Barabaș Valentina, Arcuș
10. Matei Sigismund, Arcuș
11. Erdoc Iosif, Arcuș
12. Vereș Barabaș, Arcuș
13. Moioși Garvrii, Arcuș
14. Tegzo Ambrozie, Arcuș
15. Foghioși Nicolae, Arcuș
16. Orga Victor, Arcuș
17. Fizet Ludovic, Arcuș
18. Kovacs Ludovic, Arcuș
19. Vereș Ștefan, Arcuș
20. Dan Iosif, Arcuș
21. Kisghiorghi Vilhem, Arcuș
22. Fodor Petru, Arcuș
23. Duca Ștefan, Arcuș

Notă: data când au fost arestați și internați- octombrie 1944; lagărul unde au fost internați - Sf. Gheorghe, apoi Arini; de către cine au fost arestați – de jandarmii români la ordin; motivul pentru care au fost internați – numiții erau fugiți din armata maghiară; dacă sau înapoiat acasă ori nu - nu 11, da 12.”.

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 80 -81

“ **Postul de Jandarmi Olteni.** Tabel nominal cu persoanele de pe raza postului care au săvârșit atrocități contra altor persoane, în anii 1940-1944, sub regimul maghiar. (...)

2. David Iosif, învățător, În 1940, după retragerea autorităților române, a format garda națională maghiară. La data de 27 IX 1940, dimpreună cu cei de la numerele 2, 3, 7 și 8 (din prezentul tabel–n.n) au făcut reclamație învățătorului Vas Bela și soției sale, la Gestapoul Maghiar, care i-a maltratată

3. Apor Gabor, pensionar, Idem, în garda lui David Iosif

4. Sabou Emeric, agricultor, Idem

5. Sabou Zelma, conducător grădiniță copii

6. Biro Laslo, funcționar, Primăria orașului Sf. Gheorghe. La data de 10 XII 1940, după ce învățătorul Vas Bela a fost lăsat liber din internare, i s-a făcut o nouă reclamație, atacându-l în stradă

7. Krăciun Francisc, agricultor, ...a căutat să ducă pe Kerecheș Alexandru, șef de gară, la dărâmarea troiței ortodoxe în 1940, în bătaie de joc sub pretextul că era ortodox

8. Kis Arpad, învățător, a luat parte în garda națională maghiară a lui David Iosif, la toate atrocitățile săvârșite în comună, celor filo români

9. Șera Ștefan, notar, În anii 1940-1941, a luat parte la toate atrocitățile contra lui Vas Bela, Kerecheș Alexandru și ...Ludovic. În prezent se află fugit în Ungaria cu trupele maghiare, în 1944. “

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 85

"Postul de Jandarmi **Olteni**. Tabel nominal cu persoanele de pe raza postului, maltratate pentru considerațiuni de ordin național, politic filo român, în anii 1940-1944.

1. Vass Bela, învățător, la 27 IX 1940 a fost reclamat Gestapoului maghiar de garda națională a lui David Iosif, unde a fost maltratată
2. Vass Monica, conducător grădiniță copii, Idem
3. Kerekes Alexandru, șef gară, în 1940 a fost reclamat Gestapoului de garda națională a lui David Iosif, apoi dat afară din serviciu
4. Dobrița Ludovic, agricultor, în 1940 a părăsit casa pentru a nu fi omorât de garda lui David Iosif. I s-a devastat apoi casa."

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 88

"**Sectorul de Jandarmi Tg. Secuiesc**. Tabel nominal nr. 3 cu expulzații de pe raza sectorului de Jandarmi Tg. Secuiesc

1. Covaci Tibor, expulzat în orașul Sf. Gheorghe, în 10.04.1944 (în lagărul din Sf. Gheorghe – n.n.)
2. Sicorma Isak, expulzat în orașul Sf. Gheorghe, în 10.04.1944
3. Tratev Aladar, expulzat în orașul Sf. Gheorghe, în 10.04.1944
4. Tratev Vilmoș, expulzat în orașul Sf. Gheorghe, în 10.04.1944
5. Tratev Roza, expulzat în orașul Sf. Gheorghe, în 10.04.1944
6. Mulavi Ludovic, expulzat în URSS, în 03.06.1942
7. Vais Emeri, expulzat în Germania, în 3.VI.1942
8. Mitlavi Elena, expulzată în Germania, în 3.VI.1942
9. Văd. Lui Iuliu Vais Gizela, expulzat în Germania, în 3.VI.1942
10. Staineț Samuil, expulzat în Germania, în 3.VI.1942
11. Soția lui Staineț Samuil, expulzată în Germania, în 3.VI.1942
12. Staineț Sara, expulzată în Germania, în 3.VI.1942
13. Staineț Rafaela, expulzată în Germania, în 3.VI.1942
14. Staineț Elisabeta, expulzată în Germania, în 3.VI.1942

Notă: toți au fost expulzați de către Garda maghiară; la rubrica "unde se găsește în prezent", răspunsul a fost: despre 10 persoane "nu se știe nimic", două se aflau în Estelnic, una în Brașov și una în Suedia."

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 92

"**Sectorul de Jandarmi Tg. Secuiesc**. Tabel nominal nr. 5 cu persoanele care au fost ridicate de pe raza acestui sector pe motiv că sunt comuniști și deferiți curții marțiale Cluj, de autoritățile maghiare.

1. Steinhof Vador
2. Deji Alexandru
3. Voloncs Iosif
4. Voloncs Albert
5. Pasca Alexandru
6. Horvath Pal
7. Pap Imre
8. Kerestes Gaspar
9. Feher Ioan
10. Toamas Antal

Notă: data internării- 10 II 1944; motivul pentru care au fost internați – pentru faptul că ar fi comuniști și nu s-au dus cu căruțele la muncă; unde au fost internați – curtea marțială Cluj; de cine au fost internați- Covaci Laios notar, Bacoi Marton șef de post, Orbai Iosif primar comunal, data eliberării- 25 VI 1944; unde se găsesc în prezent- Sânzâieni."

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 93

"**Sectorul de Jandarmi Tg. Secuiesc**. Tabel nominal nr. 4 cu evreei din raza acestui sector care au fost trimiși în detașamente de muncă sub ocupația maghiară.

1. Steinhof Nander, internat la data de 1 XI 1942, în Regimentul 110/65, eliberat în 1 II 1943
2. Steinfor Nander, internat la data de 1 VIII 1943, eliberat la 1 XII 1943
3. Vais Emeric Poldi, internat în 19 IV 1942, eliberat în 10 IV 1944
4. David Ștefan, internat în 10 1944, eliberat în 20 I 1945

Notă: motivul internării-“pentru că erau evrei”.

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 95

“Postul de Jandarmi Zagon. Tabel nominal no.3 cu locuitorii expulzați din comuna Zagon, de către autoritățile maghiare, în timpul ocupării de la 1940 -1944.

Nr. Crt; Numele și pronumele; data expulzării; unde au fost expulzați; unde se găsesc în prezent; motivul expulzării; cine i-a expulzat; unde se găsesc autorii care au făcut expulzarea; observații.

Tabelul, întocmit la data de 16 februarie 1946, cuprinde 26 de nume de români din Zagon expulzați la data de 18 noiembrie 1944, în Sita Buzăului. La data întocmirii tabelului, toți erau reveniți la casele lor. Expulzarea a fost coordonată de Barabas Imbrea împreună cu “autoritățile administrative și politice maghiare”. De menționat faptul că, în februarie 1946, numitul Barabas Imbrea era notar, în comuna Zăbala, jud. Treiscaune.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 94

“Postul de Jandarmi Zagon. Tabel nominal no.2 cu cetățenii schingiuiți și omorâți la intrarea trupelor maghiare, în colaborare cu autoritățile administrative și polițienești, din comuna Zagon.

Nr. Crt. Numele și Pronumele, Domiciliu, Data suprimării, Autorii faptelor, Martori, Unde se găsesc autorii, Observații.

Tabelul, întocmit la data de 16 februarie 1946, cuprinde 59 de nume de români din Zagon “bătuți, schingiuiți și morți”, fapte comise în data de 1 noiembrie 1940, de către (numele maghiare sunt scrise cu ortografie românească): Sengheorghe Iosif, Secheli Laios, Barabas Carol – primar, Covaci Laios, Barabaș Imbrea – notar, Olos Ferent, Bogati Bandi, Telechi Bela, Telechi Geza, Beretchi Laios, Denes Dezideriu. La rubrica “Observații”, în dreptul următoarelor personae apare mențiunea “schingiuit mort”, cu consemnarea autorului faptelor: Dănilă Ioan Plopu și Ana Dănilă Plopu (autori: Secheli Lajos și Barabas Carol); Toader Baia (autor Olos Ferent), Nicolae Roman, Ana Roman, Gheorghe Marian, Domnica Marian (autor Denes Dezideriu); Nicolae Dumitru, Gheorghe Dumitru (autor Bartos Carol); Maria Belimar (Bartos Carol).”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 95

“ Postul de Jandarmi Olteni. Tabel nominal cu persoanele de pe raza postului maltratate pentru considerațiuni de ordin național, politic, filoromâni, în anii 1940-1944. Vaas Bela . Învățător, Vaas Maria, conducătoare grădiniță copii “au fost schingiuiți pentru că au fost învățător de stat, respective educatoare sub români, reclamația Gărzii Naționale a lui David Iosif, Dobrița Ludovic, agricultor, “În 1940 a părăsit casa, pentru a nu fi omorât. I s-a devastat casa”.

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 98

“Postul de Jandarmi Olteni. Tabel nominal cu persoanele de pe raza postului care au săvârșit atrocități contra altor personae de pe raza postului, în ani 1940-1944, sub regimul maghiar: David Iosif (învățător), Apor Gabor (pensionar), Szabo Emeric (agricultor), Szabo Zelma (conducător grădiniță copii), Biro Laslo (funcționar), Krăciun Francisc (agricultor), Kis Arpad (învățător) și Sera Ștefan (notar). În document sunt menționate atrocitățile săvârșite “după retragerea administrației românești împotriva lui Vaas Bela și a soției sale, a lui Kerekes Alexandru și Dobrița Ludovic. Dintre aceștia, numitul Krăciun Francisc “Forțat, a comandat să aducă pe Kerekesi Alexandru, șef de gardă, la dărmarea troiței ortodoxe, în bătaie de joc, sub privirea ortodocșilor”.

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 102

“Notă, transmisă telefonic, de către **Legiunea de Jandarmi Treiscaune**, în data de 6 februarie 1946, ora 11.45.

Zălan: Au fost expulzați mai mulți români, de către Garda națională condusă de Nagy Domokos

Zagon: Circa 80% din populația română expulzată de către jandarmii unguri, în frunte cu localnicul Olos Francisc și alții.

Păpăuți: Locuitorul Gheorghe Gota a fost crunt bătut și închis în cetățuia din Zagon. Casei i s-a pus foc. Autoritățile locale de atunci știu cine sunt autorii.

Turia: mai mulți locuitori schingiuiți și scoși cu forța la muncă pe moșia contelui Apor.

Zagon: 30 de locuitori români arestați, bătuți și închiși, de locuitorii unguri, din ordinal comandantului jandarmilor populari (după 13 noiembrie 1944 –n.n.)

Păpăuți: Notarul și secretarul au forțat pe ortodocși să treacă la religia reformată, iar ultimul a comis și maltratări asupra locuitorilor români

Aita Seacă: Mai mulți români arestați, schingiuiți și închiși de jandarmeria maghiară populară

Zăbala: Locuitorul Dumitru Ruxandra împușcat de jandarmii populari.

Aita Seacă: O echipă de partizani a luptat contra armatelor româno-ruse, iar răniții români rămași în urma frontului au fost oribil măcelăriți.

Județ (Treiscaune – n.n.): Pila Istvan (fostul commandant al Legiunii de Jandarmi Treiscaune, din timpul ocupației horthyste, devenit după 13 noiembrie 1940, comandantul Jandarmeriei “Populare” Maghiare din Județul Treiscaune, Legiunea de Jandarmi fiind evacuată, cu întreaga administrație locală, la Prejmer, din ordinal Comisiei Aliate de Control – n.n.) a patronat toate abuzurile: jafuri, schingiuiri, expulzări etc. comise de jandarmeria populară.

Vâlcele: Directorul școlar maghiar, Boar Alexandru a persecutat elementul românesc, punând să tragă la grapă pe premilitarii români.

Comolău (azi Reci –n.n.) Biserica românească incendiată de populația maghiară, în frunte cu garda cetățenească. Materialul ce a putut fi salvat a fost vândut de primărie. Pământul parohial și o parte din restul averii au fost înstrăinate de aceleași autorități.

Sântionlunca: În biserică, după ce a fost devastată, au fost închise oile.

Bicfalău, Cernat și altele: Bisericile au fost prădate și devastate de populație, cu asentimentul gărzilor naționale și chiar a comandanților militari (cazul de la Bicfalău).

Covasna: Locuitorul Enea Gheorghe a fost ridicat de jandarmi populari și, din ordinul comandantului, bătut grav.

Zagon: Oros Ferencz a condus o bandă constituită în gardă cetățenească maltratând, schingiuind și expulzând peste frontieră mai multe familii de români. Primarul și notarul au inițiat și pus să se execute maltrătarile și expulzările peste graniță a locuitorilor români.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 107

“**Postul de Jandarmi Brețcu.** Tabel nominal nr. 1 cu comandanții maghiari care au comis și patronat fapte calificate crime de război.

1. Cpt. Molnar Ianoș, fost commandant militar care a comandat expulzarea a 230 de familii din Poiana Sărată, în data de 13.09.1940, plecat cu trupele germane și maghiare

2. Sublocotenent Horvath Zoltan, ajutor commandant, a cercetat personal pe familia Boldea din Brețcu, pe care a și exterminat-o (Boldea Nicolae și doi feciori ai săi – n.n), plecat cu trupele germane și maghiare

3. Sublocotenent Kociș, ajutor comandant a schingiuit și maltrat pe românii din Poiana Sărată, după care i-a expulzat peste graniță.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 111

“Postul de Jandarmi Turia. Tabel cu locuitorii din raza acestui post care au fost suprimați.

Bartoș Carol, fost primar al comunei Icafalău până la cedare; din momentul când au sosit ungurii, 8 locuitori din sat (a căror nume sunt menționate – n.n.) l-au luat la bătaie, pe motiv că le-au luat bani la rechiziție, iar dimineața, în 14 septembrie 1940, a fost găsit mort.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 112

“**Postul de Jandarmi Zăbala.** Tabel nominal cu cetățenii români cărora li s-au devastat casele cu ocazia instaurării regimului maghiar în Ardealul de Nord, 1940 - 1944.

Tabelul conține 31 de poziții, din care 29 de familii și Școala primară românească și Biserica Română ortodoxă

La rubrica „Ce s-a devastat, distrus, sau înstrăinat de unguri” sunt consemnate toate aceste fapte, precum: „s-au distrus ferestrele, pereții casei și dependințele, prin pușcături și aruncări de grenade”, „s-a devastat o cameră luând totul ce era în ea”, „s-au distrus ferestrele și ușile la o casă cu trei camere; s-au luat toate obiectele de îmbrăcăminte și altele”, „toate geamurile sparte”; „au distrus troița din curtea școlii care simboliza Cultul Eroilor”; „au spart toate geamurile Bisericii ortodoxe române pe care au transformat-o în closet făcându-și necesitățile în ea”; „au distrus crucea ridicată în centrul satului în amintirea văduvelor Florea Condrea și Ana Oprea”.

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p.114-115

“Postul de Jandarmi Micfalău. Tabel nominal cu locuitorii de pe raza postului care au fost internați în perioada 1940-1944.

“Odată cu intrarea trupelor maghiare în Ardeal, preotul catolic Ferent Sandor în unire cu notarul Astalos Eugen, primarul Abraham Ianos și alții au persecutat pe Nițu Iuliu, din Bixad, înscenând un denunț fals în contra sa, în urma căruia a fost internat. Vancea Ștefan și Oros Ferent, în anul 1940, l-au bătut pe Nițu Iuliu, stând în spital trei luni și în coalescență alte trei luni”.

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 120

“Postul de Jandarmi Micfalău. Tabel nominal cu notarii din raza postului care au săvârșit fapte pe timpul ocupației maghiare, care se încadrează și se califică drept crime de război.

Santa Iosif, din Micfalău. În anul 1940 fiind notar în comuna Cârța, jud. Ciuc a persecutat pe preotul roman-unit Paratei Francisc, din comuna Aita Seacă, jud. Treiscaune, prin aceea că nu i-au îngăduit membrilor familiei sale să-l viziteze, deși nu a avut ordin din partea autorităților maghiare, în acest sens.

Astalos Eugen, din Valea Crișului. ... Sub îndemnul preotului Ferencz Sandor a persecutat elementul român, a luat parte la devastarea bisericii ortodoxe, forțând credincioșii să treacă la catolicism.”

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 121

“**Postul de jandarmi Brețcu.** Tabel nominal no. 2 cu cetățenii schingiuiți sau omorâți la intrarea trupelor maghiare.

Tabelul nominal are următoarele rubrici: nr.crt., domiciliul celor care au fost omorâți sau schingiuiți; data schingiuirii sau suprimării; autorii faptelor, garda maghiară, trupele maghiare, sau în colaborare; numele și pronumele martorilor; domiciliu actual al celor schingiuiți.

Nr. 1, 2, 3 Neculai Boldea, Neculai N. Boldea, Ion N. Boldea, din Brețcu, Garda maghiară în colaborare cu trupele maghiare, cu participarea lui Bodo Ștefan fost primar, Toth Andrei, Șoiu Francisc care i-au arestat și exterminat, în data de 14 septembrie 1940, martori: I. Fenechiu și I. Gane.

Nr. 4 Ion Popescu, din Mărtănuș, Garda maghiară și indivizii Laios Naghi, Biri Ladislau, Hengan Bela, Filip Mihai, Orban Grigore, frații Kociș și cd. Gărzii, Cediul l-au bătut, omorât și aruncat în gunoi, în data de 15 septembrie 1940, martori: Baciu Ioan și Boieriu Ștefan, din Mărtănuș.

Nr. 5, 6, 7 Ana Vlej, Ion Vlej și Aurelia Manea, din Brețcu, Garda maghiară compusă din Toth Andrei, Farcaș Gr. Estan, Gh. Farcaș Anton, Kerekeș Francisc, Kerekeș Alexandru, Pajj Francisc, Filip Petru, Kanea Ion, Orban Francisc, Gabor Aron, Luca Gheorghe, în data de 13 septembrie 1940 au schingiuit, bătut grav și silnic, a devastat și distrus avutul rezultând moartea fetei Aurelia Manea.

Nr. 8 Maria C. Manea, din Brețcu, Garda maghiară și cei mai de sus, în data de 13 septembrie 1940, au bătut grav fata reclamantei de 16 ani și pe bărbatul său rezultând moartea.

Nr. 9 Maria Ciurea, din Brețcu, Garda maghiară a bătut-o grav rupându-i mâna, în data de 13 septembrie 1940.

Nr. 10, 11, 12 Nicolae Bătrânu, V. și N. Răcăreanu, Gheorghe Bejan, din Brețcu, în perioada februarie – noiembrie 1941, jandarmii maghiari, în colaborare cu Bodo Ștefan, fost primar, i-a bătut și arestat.

Nr. 13, 14, Nicolae Târlungeanu, Ion Budileanu, din Brețcu, în data de 13 septembrie 1940, au fost arestați de garda maghiară și bătuți; li s-au spart geamurile; au fost puși în libertate de armata maghiară.

Nr. 15 Andrei Munteanu, din Mărtănuș, în data de 13 septembrie 1940, a fost urmărit de garda maghiară; a scăpat cu fuga din localitate; a avut geamurile și ușile de la locuință sparte.

Nr. 16 Olteanu Gheorghe, din Mărtănuș, în data de 14 septembrie 1940, a fost bătut grav de Garda maghiară și ținut în închis două zile.

Nr. 17, 18, 19 Petre Bărlă, Nicolae Vulpoi, Gh. Olteanu, din Mărtănuș, în 9 februarie 1945, indivizii Kociș Mihai, Kociș Janos, Botoș și alții i-au spart geamurile și i-au urmărit fugind în pădure

Nr. 20. Ciobanu Nicolae, din Poiana Sărată, în data de 5 octombrie 1940, Garda maghiară, în colaborare cu jandarmii maghiari l-au arestat și ținut 9 zile în închisoarea din Sf. Gheorghe, bătut grav și expulzat.

Nr. 21 Ion Vlej, din Poiana Sărată, în data de 5 octombrie 1940, tot aceștia, în colaborare cu luea Sandor, l-au arestat, bătut grav și adus la Oituz pentru execuție.

Nr. 22. Maria Gh. Șandru, din Poiana Sărată, în data de 5 octombrie 1940, tot aceștia în colaborare cu Fabian Ion au arestat-o și bătut-o în mod barbar, din care cauză a încetat din viață.

Nr. 23, 24. Ion Ciobanu și Gh. Ciurea, din Poiana Sărată, în data de 5 octombrie 1940, Garda națională maghiară și jandarmii maghiari i-au bătut foarte grav pe motiv că nu au arme și au fost pădurări silvici. "

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 124

"Postul de Jandarmi Brețcu. Tabel nominal nr. 3 cu numele și pronumele locuitorilor de origine română care au fost expulzați de Garda Națională Maghiară.

Tabelul nominal, conține 230 de nume, și are următoarele rubrici: Nr. Crt., Numele și Pronumele, data expulzării (14 X. 1940), unde au fost expulzați (com Hârja – localitate vecină de peste granița vremelnică – n.n.), Cine l-a expulzat (Garda maghiară și autoritățile militare maghiare: Saroz Coloman, Imbre Francisc, Nemet Augustin, Soke Antal, Finta Andrei, Finta Ștefan, Sluta Alexandru, Sluta Coloman, Cichi Moise, Bodo Francisc, Imbre Alexandru, Imbre Ștefan, Boer Andrei, Bocor Iosif, Soș Ioan, Domocos Emeric, Kovaci Andrei, Fabian Ioan, Fabian F.)

La aproape șase ani de la expulzare, în februarie 1946, din cele 230 de persoane consemnate în tabel, doar 154 mai aveau domiciliu în localitatea natală Poiana Sărată, restul de 76 persoane se stabiliseră în următoarele 40 de localități: Onești –

9, Braşov – 8, Tg. Ocna – 7, Oituz Bacău, Bucureşti şi Brăila – câte 5; Bod - 4, Bacău, Grăzeşti, Sascut şi Covasna – câte 3; Adjud, Bârlad, Braşov, Galaţi şi Ploieşti – câte 2; Panciu, Răcăciuni, Stupini, Şercaia, Hărman, Roman, Slănic Moldova, Câmpulung Muscel, Dgâţa, Ialomiţa, Feteşti, Dărmăneşti, Focşani, Mizil, Caşin – câte 1. "

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p.125-129

"Domnule şef de post, Vă rugăm să binevoiţi a face cercetările necesare în cauza devastării bisericii ortodoxe din comuna **Bodoş** şi a se constata cine e vinovat şi ce pagube a făcut. Informaţiile primite de noi ne spun că autorul moral – conducătorul bandei de spărgători a fost Molnar Ion (antreprenor de poduri), iar flăcăii vinovaţi ar fi: Szabo Geza, Toroşkai (fiul lui Torozkai Lazăr), fiul lui Rebeka Martin etc. care au dărmat altarul, au spart geamurile, au luat încuietorile de la uşi, au dărmat crucile de pe turn şi de pe altar, au scos din masa altarului moaştele sfinţilor pe care le-a urinat, făcând pagube de 5 milioane de lei, la valoarea de azi. Nu e străin de această devastare nici preotul reformat, care deţine şi acu, cu forţa, pământul bisericii noastre, împreună cu epitropul Joja Martin. Cu toată stima, Oficiul parohial ortodox Băţanii Mari, 24 martie 1946, pr. Ioan Garcea."

Sursa: ANC, Fond *Legiunea de jandarmi Treiscaune*, dos. 184, p. 152

CONSECINȚELE APLICĂRII DICTATULUI DE LA VIENA ASUPRA EVREILOR DIN TRANSILVANIA DE NORD.

CÂTEVA CONSIDERAȚII

Antonio FAUR⁷¹

După cum se știe, din anul 1933, odată cu accederea la putere în Germania a lui Adolf Hitler, s-au manifestat, cu tot mai mare pregnanță, tendințele revizioniste și fasciste ale acesteia. Au urmat agresiunile naziste de anexare (în 1938) a Austriei, semnarea Acordului de la München (în 29 septembrie 1938, care a inaugurat politica de cesiuni teritoriale), precum și dezmembrarea Cehoslovaciei.

Peste o lună de zile s-a pronunțat un prim „arbitraj” la Viena, prin care Ungaria a intrat în posesia unei părți din Cehoslovacia. Pretențiile teritoriale ale Ungariei față de teritoriile unor țări vecine au fost prezentate, fără nici o rezervă, în documente publice. Astfel, încă de la 12 martie 1939 a fost formulată următoarea revendicare : „Vrem un drum spre frații noștri secui!”. Iată, deci, un *pretext* care riscă să se constituie într-o permanență obsesivă a revizionismului ungar.

După declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, puterile fasciste – Germania și Italia – au contribuit, în mod direct, la dezmembrarea României Mari, colaborând cu cealaltă forță totalitară, Uniunea Sovietică. La 30 august 1940 a fost impus României dictatul fascist de la Viena, prin aplicarea căruia a fost smuls din trupul României un teritoriu cu o populație de 2.667.000 de locuitori, din care 50,2% erau români și numai 37,1% maghiari și secui. Deși aveau o majoritate certă în spațiul cedat Ungariei horthyste (43.492 km²), românii au fost – în mod brutal – trecuți sub stăpânire străină, care a durat numai 4 ani, însă a avut urmări catastrofale.

⁷¹ Prof. univ. dr. , Universitatea din Oradea

Încă din ziua de 5 septembrie 1940 armata regală ungară, urmată de administrația acestui stat, au ocupat teritoriul Transilvaniei de Nord. Fapt nemaîntâlnit, în perioada dintre 5 septembrie și decembrie, armata ungară (cifrată la 300.000 de militari) a administrat direct acest teritoriu care nu fusese o zonă de război, timp în care a fost practică o odioasă politică de reprimare și eliminare a românilor, care treceau de 1.300.000 de locuitori.

Principală țintă a noilor stăpânitori a fost aceea de a distruge elementul românesc sau de a-l determina să părăsească spațiul de obârșie, pentru ca, în acest fel (printr-o depopulare forțată), să fie modificat, în mod artificial, raportul demografic, în favoarea populației maghiare în acest spațiu. Se încerca, deci, realizarea unei majorități maghiare în acest spațiu, așa cum – în timpul Imperiului dualist – s-a acționat, cu toate mijloacele, pentru constituirea unei asemenea majorități în regatul ungar. A fost, după cum se poate constata, reactivată o mai veche preocupare a guvernanților unguri.

Sunt cunoscute crimele (în masă sau individuale), maltratările, expulzările și dislocările de locuitori români și adoptarea unor măsuri de maghiarizare a acestora, de deposedare de bunuri materiale și alte fenomene care dezvăluiau oprimarea lor programată (ca, de pildă, internarea în lagărele de concentrare, trimiterea lor în detașamente de muncă forțată etc).

Cu ocazia evocării acestor realități tragice s-a insistat asupra suferințelor îndurate de românii din Transilvania de Nord și a terorii practicate de administrația și armata ungară. Cu acest prilej, considerăm că ar fi utilă, sub raport științific, reactualizarea unor evenimente dramatice trăite de alți locuitori ai Transilvaniei de Nord. Ne vom referi la evreii care trăiau pe acest teritoriu, intrat în componența Ungariei horthyste, care au fost supuși unei politici de stat antisemite, cu anihilarea (în perioada 1940 – primăvara anului 1944) totală a posibilităților

de afirmare a acestora, ajungându-se – în luna martie 1944 – la acceptarea de către guvernul horthyst, a așa-zisei „*soluții finale*”, care însemna distrugerea totală a elementului evreiesc.

Din perspectivă istorică, tratamentul inuman la care autoritățile horthyste au supus populația românească în cei patru ani de stăpânire a lor asupra Transilvaniei de Nord s-a extins, cu o cruzime și mai mare, la populația evreiască, care se cifra la peste 165.000 de locuitori. Aceasta a fost aruncată, în anul 1944 în cea mai monstruoasă experiență pe care a avut-o în acest teritoriu, fiind strânsă – cu mijloace militare – în ghetouri, care au fost organizate în mai multe orașe din Transilvania de Nord (Oradea, cel mai mare dintre toate; Satu-Mare, Cluj, Baia Mare, Bistrița, Carei, Dej, Reghin, Sfântu Gheorghe, Sighet, Șimleul Silvaniei și Târgu Mureș). Așa cum, pe bună dreptate și cu recunoscută autoritate științifică, remarca istoricul american Radolph L. Braham, evreii din Transilvania de Nord „au fost nimiciți cu o viteză fără precedent prin cea mai crâncenă deportare și cel mai nemilos program de masacrare întâlnit în timpul războiului”⁷².

Așadar, s-a produs un adevărat Holocaust în Transilvania de Nord, unde evreii au fost prizonieri și amenințați, apoi li s-au sechestrat bunurile și au fost ghetoizați sau trimiși în detașamente de muncă forțată. Există o consistentă bibliografie a acestui calvar trăit de niște oameni nevinovați, alături de românii din aceeași parte a Transilvaniei.

Nu ne vom ocupa de examinarea ei și nici de realizarea unei examinări sumare, ci vom exemplifica – cu documente incontestabile – experiențele cu care s-au confruntat, ca urmare a Dictatului de la Viena, evreii din Oradea și nordul județului Bihor, în număr de peste 30.000, care au fost internați în cele două ghetouri organizate de autoritățile orădene. Despre chinurile îndurate în ghetoul principal din Oradea ne-au rămas

⁷² Randolph Braham, *Genocid and Reward*, Boston, Haga, Dodrecht-Lancaster..., p. 691

însemnări memorialistice datorate Evei Heyman, o tânără care abia împlinise 13 ani, dar care – cu o perspicacitate rară – a consemnat, în *Jurnalul* său (publicat, ulterior, în anul 1949), întâmplările cele mai alarmante din ghetou, ca și impresiile sale despre comportamentul jandarmilor și al autorităților.

Sursă memorialistică de primă mână, *Jurnalul* acestei victime a Holocaustului din Transilvania de Nord a fost comparat, sub raport valoric, cu cel al Annei Frank, atât de mediatizat și, drept urmare, cunoscut în toată lumea. S-ar impune, după părerea noastră, ca să se republice, în condiții științifice și tipografice de excepție, acest *document uman* (atât în limbă română, cât și în limba engleză), pentru a fi recuperat și valorificat *un izvor istoric de o valoare deosebită*, care a fost elaborat într-unul dintre ghetourile organizate în Transilvania de Nord.

La 10 mai 1944, Eva Heyman scria următoarele: „Începând de azi nu ne mai aflăm, Micul meu Jurnal, într-un ghetou, ci într-un *ghetou-lagăr*...Totul ne este interzis, iar lucrul cel mai groaznic este că *toate pedepsele sunt, de fapt, una singură*: moartea. Orice ai face, orice vină ai avea, nu există îngenunchere la colț, bătaie, oprirea mâncării, să conjugi de o sută de ori un verb neregulat, cum se întâmpla ... la școală. Nu mai există nimic, nimic, din toate acestea: *cea mai mică și cea mai mare pedeapsă este aceeași: moartea*”⁷³. Pe teritoriul ghetoului se întâmplau lucruri cumplite (nu exista apă caldă, nici wc-uri, nu era voie să se părăsească locuința, care era supraaglomerată, cu saltele pe jos). Dar, cel mai grav sentiment era acela că toți: „*stau închiși ca maimuțele în grădina zoologică*”.

După ce se referă la practicile de tip gestapovist folosite în fosta fabrică de bere „Dreher”, Eva Heyman notează – sub imperiul momentului – câteva reflecții despre starea de spirit a

⁷³ Eva Heyman, *Am trăit atât de puțin. Micul meu jurnal*, Editura ALEX, București, 1991, p.102

victimelor în zilele care preced îmbarcarea lor în trenuri de marfă: „Trebuie să fie groaznic în vagon, scria ea în 30 mai 1944; și acum nici nu mai zice nimeni că ne duc, toți spun că ne *deportează*. Acest cuvânt nu l-am mai auzit...Ieri a fost (tatăl ei vitreg-n.n.) în grădina Rhedey, căci de acolo pornesc trenurile cu evrei. Nu din gară, ca să nu vadă cei din oraș...Parcă mult îi pasă orașului de noi! Dacă arienii n-ar fi vrut să se întâmple asemenea lucruri, ar fi putut opri și ghetoizarea, dar ei mai mult s-au bucurat. Și nici acum ne la pasă ce fac cu noi”.

Ultima din zi din viața Evei Heyman în ghetou, mai exact 30 mai 1944 *este trăită cu* intensitate de aceasta, cu un zguduitor presentiment al morții: „...mi-e teamă că și nouă ni se va întâmpla același lucru, degeaba spun toți că pe noi nu ne duc în Polonia, ci la Balaton. Deși eu, Micul meu Jurnal, *nu vreau să mor, vreau să trăiesc, chiar dacă din întregul sector numai eu aș rămâne aici*”⁷⁴. A sfârșit și ea, ca și ceilalți, în lagărul de la Auschwitz, chiar în apropierea încheierii existenței acestuia. A fost o fatalitate și o pildă despre un destin frânt de barbaria nazistă.

Cei care au mai avut puterea de a relata despre experiențele trăite de ei în ghetoul din Oradea, ori cei care au depus mărturii la procesul intentat criminalilor de război, judecat la Cluj, au lăsat posterității dovezi de maximă însemnătate despre soarta tragică a victimelor Holocaustului din aceste părți de țară, unele cutremurătoare.

O altă supraviețuitoare a Holocasutului, originară din Oradea, își amintea – după mai bine de o jumătate de secol – despre clipele triste și întunecate ale îmbarcării în trenul care ducea la Auschwitz-Birkenau. Evocarea Térezei Mozés este edificatoare: „Oamenii au părăsit stabilimentul comun al ghetoului fără să mai arunce nici măcar o privire înapoi...*Simțeau, aproape cu certitudine, că aici nu se vor mai întoarce niciodată*. Comenzile guturale ale jandarmilor i-au

⁷⁴ *Ibidem*, p. 114-116

așezat în rânduri perfecte pe bătrâni, copii, tineri, la fel pe cei sănătoși, ca și pe cei bolnavi. Oamenii se târau greu sub povara îmbrăcăminții, a ranițelor și a gândurilor întunecate. Rândurile erau înconjurată de jandarmi înfricoșători, cu pene de cocoș la pălării, cu comportament brutal...Numai câțiva metri a înaintat tristul convoi pe sub copacii umbroși ai parcului Rhèdey (actualul Parcul Bălcescu-n.n.) și pe linia ferată, construită odinioară pentru transportul industrial, apărea lungul șir al vagoanelor cu marfă. Urcarea se făcea cu o iuțea înimaginabilă”⁷⁵.

Avem, în această evocare, o autentică retrăire a momentului despărțirii – pentru unii evrei orădeni – definitive de orașul lor natal, care a devenit, în urma deportărilor, așa cum le plăcea autorităților maghiare să spună: *Judenfrei* (liber de evrei, fără evrei). Tot acestea făceau o propagandă agresivă pe tema „dezevreizării” Oradiei, a „curățirii” etnice a orașului și județului, ori, cum se obișnuiește astăzi să se spună, „purificarea etnică”, însă una reală. Adevărata și monstruoasă purificare etnică s-a produs la Oradea în vara anului 1944, prin eliminarea – din viața orașului și județului – a 30.000 de evrei care au fost *deportați*, și *nu transportați*, cum se exprimă unii falsificatori ai istoriei, în lagărele morții din Polonia.

În finalul prezentelor considerații, apreciem că este necesară o accentuare a faptului că dramele trăite de comunitățile evreiești din Transilvania de Nord, ocupată de administrația maghiară-horthystă, în anul fatal pentru ele 1944, au constituit o realitate șocantă, care nu va putea fi uitată niciodată. Ea a marcat istoria acestor locuri, fixându-se temeinic în memoria contemporanilor.

⁷⁵ Téreza Mozés, *Evreii din Oradea*, Editura Hasefer, București, 1997, p.

ATROCITĂȚILE UNGUREȘTI SUB ADMINISTRAȚIE HORTHYSTĂ (COMISE DUPĂ SEPTEMBRIE 1940)

Constantin MOȘINCAT⁷⁶

Prin rapturile teritoriale, România a pierdut 38,5% din resursele de aur, 87,6% din cele de argint, 64,7% din producția de cupru, 97,6% din cea de plumb, rezervele de zinc. Producția industrială s-a redus de la 75,5 la 63,6 miliarde lei, cele mai serioase pierderi suferindu-le industriile alimentară (34,3%), a pielăriei (25%), a materialelor de construcții (24%), a lemnului și hârtiei (22,8%). La rândul ei, suprafața agricolă s-a redus de la 13.874.000 ha, cât era în 1938, la 8.809.000 în septembrie 1940⁷⁷; aproape 7 milioane de români rămâneau sub stăpânire străină. Urmarea directă a fost reducerea suprafețelor cultivate cu cereale cu 35,7%, cu plante industriale cu 58,8%, ceea ce a avut serioase repercusiuni asupra structurii culturilor agricole în cele 48 de județe existente în România la sfârșitul anului 1940⁷⁸. Pierderile economice suferite de România în anul 1940, au fost egale cu **47,60%** din valoarea avuției naționale a României de 1.391,5 miliarde lei, din anul 1939⁷⁹.

Primele măsuri care se impunea a fi luate deși erau legate de o reorganizarea structurilor economice de conducere, s-a acordat prioritate rezolvării unor probleme foarte grave a căror perpetuare ar fi pus noua conducere a statului în

⁷⁶Col. r. dr. , președintele executiv al *Asociației Naționale a Cavalerilor de CLIO, Oradea*

⁷⁷*Pierderile economiei românești în urma cedărilor de teritorii. Reduceri generale, teritorii, populație, bogății*, București, 1940, p. 12

⁷⁸*Ibidem*, p. 9-10. Pentru detalii vezi: Dana Beldiman, *Români refugiați în România*, în *Cetatea Bihariei*, 2006, nr.6

⁷⁹ Pentru detalii vezi: Vasile T. Ciubăncan, *Trilogia istoriei. Puncte de vedere*, în *Pietre de hotar*, vol.6, Editura Tipo MC, Oradea, 2006, p. 100; **Idem**, *Pierderile economice suferite de România prin dictatul de la Viena din 30 august 1940*, în *Pietre de hotar*, vol. 4, p. 52;

imposibilitatea de a lucra în direcțiile mari, solicitate de schimbarea regimului. În ordinea importanței acestea impuneau rezolvarea problemei sutelor de mii de refugiați români din provinciile cedate, aprovizionarea curentă a populației, reorientarea direcțiilor de comerț exterior ale României și, în paralel, desființarea bazelor vechiului regim și înlocuirea acestora cu noi structuri, adaptate cerințelor interne dar și războiului.

Doar din partea de nord a Transilvaniei s-au refugiat la sudul liniei de demarcație, în mai puțin de două luni, peste 50.000 oameni⁸⁰. Pe ansamblu, numărul total al refugiaților din teritoriile pierdute de România în vara anului 1940 se ridica la aproximativ 300.000 oameni⁸¹. Aceștia așteptau rezolvarea situației lor de la autorități, rezolvarea, în primă instanță a unui loc de muncă, care putea fi creat mai ales prin românizarea întreprinderilor. Prin decretul lege din 16 septembrie 1940 s-a înființat Comisariatul General al refugiaților din Nordul Transilvaniei, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, având în atribuțiile sale repartizarea populației refugiate pe teritoriul țării, rezolvarea problemelor economice, sociale, culturale și juridice ce decurgeau din reșezarea populației românești, refugiată din Nordul Transilvaniei, integrarea acestei populații, funcție de profesiunea fiecărui refugiat. Aceleași atribuțiuni le aveau comisariatele generale pentru deplasarea populației din Cadrilater și cel pentru refugiații din Basarabia și Nordul Bucovinei.

⁸⁰ Unii cercetători ai perioadei vehiculează cifra de 45.000 – vezi A. Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, 1976, p. 112. În raportul înaintat de generalul Zwiedenek către Conducătorul Staului, în noiembrie 1940, numărul refugiaților ardeleni era de circa 100.000 oameni, în vreme ce, în raportul întocmit de Subsecretariatul de Stat al Colonizării și Populației Evacuate, la 4 decembrie 1940, numărul refugiaților din Ardealul de Nord era estimat la 62.763 – ANIC, *fond Președinția Consiliului de Miniștri*, dos. nr. 398/1940, f. 5.

⁸¹ *Ibidem*.

În condițiile economice precare în care se desfășura acțiunea complexă a factorilor de decizie ai momentului o soluție de rezolvare a problemei refugiaților români din teritoriile cedate putea veni prin rezolvarea problemei evreiești!

În ce privește teroarea ungurească aceasta se încadra într-un program care trebuia să urmeze îndemnul tânărului levente, eroul cărții lui Dăcsa Csaba, patologia lui ca profesie de credință⁸²: **„voi ucide pe orice valah, care se va găsi în calea mea...Noaptea vom incendia satele valahe..., vom otrăvi fântânile și atunci nu va mai fi în Transilvania numai o singură naționalitate, cea maghiară, nația mea”.**

Toate aceste atrocități au fost posibile numai datorită faptului că teritoriile și românii au fost abandonați de guvernanți fără ca să lupte. Dacă în saloanele diplomatice cauza a fost pierdută atunci războiul trebuia să îndrepte nedreptățile voinței strâmbe. Iată de ce aceea care pregătiseră apărarea pe linia fortificată din vestul României aveau să descrie durerea și marea mâhnire a tuturor, și revolta lor față de această forță puternică, dinamică și sublimă a regimentului care a fost paralizată de hotărârea Arbitrajului de la VIENA și astfel siliți să părăsească, din ordin zona ardealului, unde se legase cu jurământ pe cazematele să nu se cedeze o palmă din sectorul cel aveau de apărare. **„Știți hotărârea numai murind cu toții, ungurii vor putea trece peste pământul sfânt încredințat onoarei și vieții regimentului nostru.** Ce a urmat vă reamintiți: eforturile supraomenești pentru evacuarea materialelor într-un timp extrem de scurt, când m-ați văzut continuu activând lângă voi, apoi deplasarea sub privirea batjocoritoare a ungurului, sub cea mai cumplită durere, înăbușind fiecare strigătul de revoltă pentru crima care se făcuse arbitrar neamului nostru. Am plâns cu toți că lăsăm în urmă o parte din pământul Patriei și pe frații noștri care rămâneau în teritoriul cedat, - lăsăm în urmă suflet

⁸² Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p.222

din sufletul nostru, lacrimi din lacrimile noastre, dureri din durerea de veacuri a neamului, cu credință că **pânza ungurului nu va fâlfâi acolo decât vremelnice**⁸³.

Pentru cunoașterea consecințelor raptului teritorial de la 30 august 1940 sunt, desigur, importante realitățile de natură economică. Ca atare, pierderile economice cauzate de ocuparea, de către Ungaria, a județelor din Nord - Vestul Transilvaniei (de la 5 septembrie 1940 la 25 octombrie 1944) sunt consemnate, recurgându-se la cifre statistice, care exprimă – într-o manieră concludentă – acest aspect istoric realmente important.

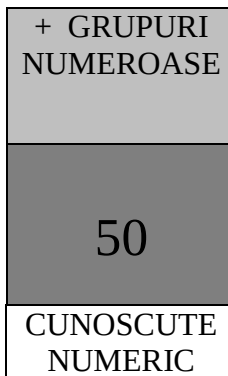
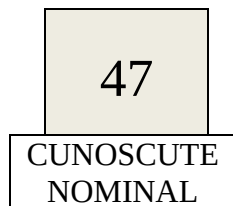
Cu tot angajamentul solemn luat de Guvernul ungar prin arbitrajul de la Viena, de a asimila în totul cu ceilalți supuși maghiari minoritatea română, care dobândea naționalitatea ungară prin acel document, - imediat ce trupele ungare au trecut frontiera și pe măsură ce ele înaintau, au pornit prigoana organizată contra populației românești din teritoriile ocupate. Bande înarmate, constituite cu știrea și asentimentul Guvernului și a autorităților maghiare, din membrii organizațiilor Rongyos Garda, Front harcósok și Levente, au pornit teroarea, prin arestări pentru delikte imaginare, cu bătăi și schingiuri, devastări de locuințe și execuții, amenințări și expulzări. Populația îngrozită căuta scăpare în păduri, ca în vremurile năvălirilor barbare și numeroși fugari erau vânați de teroriști și de soldații dina armata regulată maghiară, pe când încercau să se refugieze în România.

Semnalăm alăturat aici, o serie de cazuri concrete, care pe lângă toată vigilența autorităților maghiare, au ajuns la cunoștința noastră, culese fiind la fața locului de către informatori de bună credință⁸⁴.

⁸³ Constantin Moșincat, *Un document inedit despre evacuarea unităților de pe linia fortificată din vestul României*, în *Cetatea Bihariei*, 2006, nr.2,

⁸⁴ A.M.R., fond 5417, dos.921, f3-26

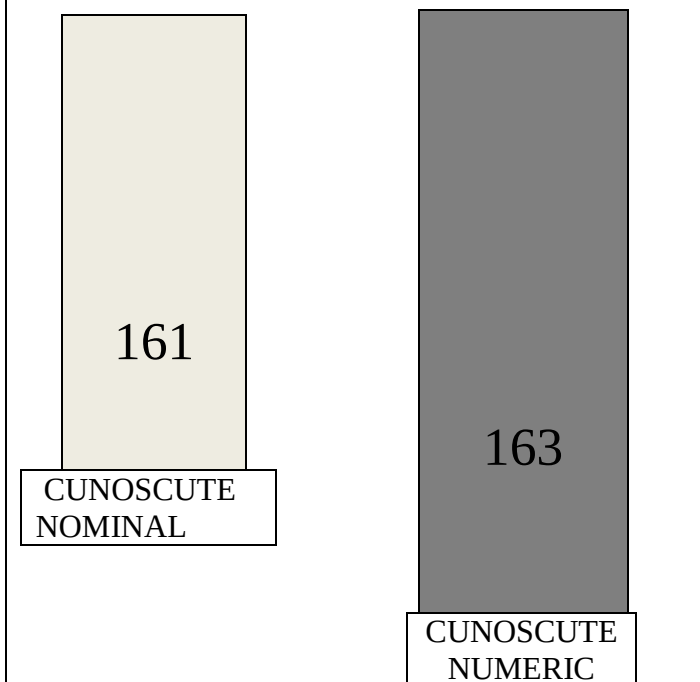
GRAFICUL NR.3 - TABEL
ANEXAT P.10-13-
ATROCITĂȚI UNGUREȘTI ÎN
TERITORIILE OCUPATE
- **MALTRATĂRI** -

ATROCITĂȚI UNGUREȘTI ÎN TRANSILVANIA OCUPATĂ OMORURI

NR. CRT.	NUMELE ȘI PRENUMELE	PROFESIA	LOCALITATE A	OBS.
1.	RĂDAC PASCU	AGRIC.	COLONIA HOREA SJ.	68 ANI
2.	POVAN GH.	Idem	Idem	3 ANI
3.	MATIȘ ELENA	Idem	Idem	6 LUNI
4.	VICAȘ GH, CU SOȚIA, SOACRA, ȘI TATĂL SĂU	Idem	ZALĂU SJ.	
5.	SOȚIA LUI BRUNEA GH.	Idem	Idem	
6.	COSMA	INVĂȚĂTOR	TRĂZNEA SJ.	
7.	COSTEA TRAIAN	PREOT	Idem	
8.	GHEORGHE SPLĂJAN	FUNCȚIONA R	Idem	

GRAFICUL NR,1 - TABEL ANEXAT -
ATROCITĂȚI UNGUREȘTI ÎN TERITORIILE OCUPATE
- OMORURI -

9.	9-104 –ROMÂNI NEIDENTIFICAȚI	AGRIC.I	Idem	
5-107	3 ROMÂNI	Idem	IANCULEȘTI SJ.	
108-116	- 9 BĂRBAȚI, O FETIȚĂ ȘI O FEMEIE	-	ZĂUAN NUȘFALĂU SJ.	
117-119	VĂDUVA ANA BOICA CU 2 COPII	CASNICĂ	IP – SJ.	
120-121	VĂD. ABA SĂRB ȘI FIUL	Idem	Idem	
122 -127	- IOAN BOICAN, SOȚIA ȘI 4 COPII	AGRIC.	Idem	
128-134	VASILE BOIU CU SOȚIA ȘI 5COPII	Idem	Idem	
135-138	-CRIȘAN GH. CU SOȚIA ȘI 2 COPII	Idem	Idem	
139-140	BRISC GAFIE ȘI FIUL	Idem	Idem	
141	HĂLMĂJAN GAVRILĂ CU SOȚIA ȘI 4 COPII	Idem	Idem	
148-154	BOGZ GAVRILĂ ȘI SOȚIA CU 5 COPII	Idem	Idem	
155-156	VĂD. SÂRCĂ FLOAREA ȘI FIUL	Idem	Idem	
157-160	BRETIAN PETRU ȘI COȚIA CU 2 COPII	Idem	Idem	
161-164	MEDEȘAN CRĂCIUN CU SOȚIA ȘI 2 COPII	Idem	Idem	
165-167	CRIȘAN IOAN CU SOȚIA ȘI 1 COPIL	Idem	Idem	
168-169	TUȘ ILIE CU 1 COPIL	Idem	Idem	
170-172	ZDRITEA D-TRU CU SOȚIA ȘI 1 COPIL	Idem	Idem	
173-177	BUTCOVAN PETRU CU SOȚIA ȘI 3 COPII	Idem	Idem	
178-179	MUREȘAN GH. CU SOȚIA	Idem	Idem	
180-183	IOAN CRIȘAN CU SOȚIA ȘI 2 COPII	Idem	Idem	
184-187	JURCUȚ IOAN CU SOȚIA ȘI 2 COPII	Idem	Idem	
188-193	BUTCOVAN MIHAI CU 5 COPII	Idem	Idem	
194-197	MEDEȘAN ANA CU 4 COPII	Casnică	Idem	
198-199	LEONTE GH. ȘI SOȚIA	Agric.	Idem	
200-201	CRIȘAN GAVRILĂ ȘI SOȚIA	Idem	Idem	

202	VĂD. MONOAIIE	CASNICĂ	Idem	
203-208	RUS GH. CU SOȚIA ȘI 4 COPII	Agric.	Idem	
209-211	MEDEȘAN MIHAI CU SOȚIA ȘI NEPOTUL	Idem	Idem	
212-213	MEDEȘAN FLOREA ȘI SOȚIA	Idem	Idem	
214-219	SARCA FLOREA , SOȚIA ȘI 4 COPII	Idem	Idem	
220-221	CHIȘ D-TRU ȘI BOICA N.	Idem	Idem	
222	MUREȘAN D-TRU	Idem	Idem	
223-226	MEZE FLOARE CU 3 COPII	Idem	Idem	
227-232	COSMA GH. , SOȚIA ȘI 4COPII	Idem	Idem	
233-235	SÂRB IOAN, SOȚIA ȘI 1 COPIL	Idem	Idem	
236-239	LUPU IOAN CU SOȚIA ȘI 2 COPII	Idem	Idem	
240-244	LEONTE GH., SOȚIA CU 3 COPII	Idem	Idem	
245-249	B. ANA CU 4 COPII	Idem	Idem	
250-253	CRÎȘAN D-TRU, CU SOȚIA ȘI 2 COPII	Idem	Idem	
254-257	MEDEȘAN N. CU SOȚIA ȘI 2 COPII	Idem	Idem	
258-259	MEDEȘAN IOAN, CU SOȚIA	Idem	Idem	
260-262	MEDEȘAN VASILE CU 2 COPII	Idem	Idem	
263-265	VĂD. CHIFOR MARIA CU 2 COPII	Casnică	Idem	
266-267	SÂRCA FLORIAN ȘI SOȚIA	Idem	Idem	
268-269	FORT VASILE ȘI SOȚIA ANA	Agric.	Idem	
270	CHIFOR VICTOR	Idem	Idem	
271-296	25 NEIDENTIFICAȚI	-	Idem	
297-299	3 ROMĂNI	Agric.	ORADEA	
300	PREOTUL COMUNEI	PREOT	BUCUROAIA BH.	
301	MAI MULTE FEMEI		Idem	
302	RADU	COMERCIAN T	CJ.	
303	MUNTEANU AUREL	PREOT	HUEDIN CJ.	
304-305	IOANA GRIUȚĂ ȘI FIUL	CASNICĂ	Idem	
306	STRÂMBU	MOȘIER	SUPURUL DE	

			JOS SJ.	
307-320	14 DECONCENTRAȚI ROMÂNI		DRAGU CJ.	
321-322	2 ROMÂNI NEIDENTIFICAȚI	MUNCITORI	IRIS CJ.	
323	1 ȚĂRAN		BONTIDA CJ	
324	1 ȚĂRAN		RÂSCRUCI CJ.	

6.

-Traducere din limba germană –
DELEGATUL MARELUI STAT MAJOR
pe lângă
COMISIA MIXTĂ ITALO-GERMANĂ
Turda, str. Regina Maria 32, tf.280

nr.3775/29.06 1943

Către,
COMISIA ITALO-GERMANĂ

CLUJ

Se trimite onoratei Comisii declarația românului Moraru Vasile, refugiat din Târgu Lăpuș, jud. Cluj.

Comisia este rugată a se documenta asupra acestui caz și să binevoiască a ne informa dacă în Ungaria este permis sau nu audierea posturilor de radio românești.

Lt. Col. ss Bichiceanu Virgil

DECLARAȚIE

Subsemantul Moraru Vasile, român greco-catolic, de 28 de ani, de meserie frizer, căsătorit cu 1 copil, fără avere, refugiat la 22 iunie 1943 din comuna Târgu Lăpuș, jud. Cluj, declar următoarele:

În noaptea de 17 Apriliei 1943, orele 22, împreună cu Mare Pavel, Pop Vasile și Gherman Ioan, tot din Târgu Lăpuș am ascultat la mine în casă cu aparatul meu propriu știrile la postul București.

Probabil că vecinul meu, un ungur cu numele Szilagyi Lajos, frizer, ne-a pândit și ne-a denunțat Jandarmeriei deoarece imediat ziua următoare am fost chemați la postul de jandarmi, unde a trebuit să dăm o declarație, în care într-adevăr am recunoscut că am ascultat știrile din București.

Încă în aceeași zi, adică pe 18.04 am fost conduși la Poliția din Cluj, aici ne-au internat în lagărul din Cluj. De acolo am evadat la 22.06 1943. Camarazii mei au rămas în lagăr.

Începând din 18 aprilie până la evadare nu mi s-a spus nici verbal, nici scris cât timp vom sta în lagăr, cu toate că noi de mai multe ori ne-am interesat de soarta noastră. În tot acest timp n-am fost condamnați de nici o instanță judecătorească.

Turda, 24.06 1943 ss Moraru Vasile

Pentru conformitate Lt. r. ss Bugarin Petru

A.M.R., *fond 5417*, dos.914, p.75

7.

S.S.I. 7.02 1944

NOTĂ

UNGARIA – PRIGOANA ÎMPOTRIVA INTELECTUALILOR ROMÂNI

Autoritățile ungare continuă să șicaneze intelectualii români rămași în Transilvania de Nord. Astfel, în urma Deciziei nr. 141/1944 a subprefectului județului Bistrița-Năsăud d-nei Iuliana Tișcă în etate de 63 de ani, fiica d-lui dr. Mureșanu din Năsăud i s-a fixat domiciliu forțat în comuna Ardan județul Năsăud, fiind obligată a se prezenta de două ori pe săptămână la autoritățile locale din comuna Șieu, situată la o depărtare de 6 km de Ardan.

Cu toate că, conform legiurilor ungurești în vigoare, măsura internării sau a fixării domiciliului forțat este de competența primului-pretor în prima instanță, fixarea domiciliului obligatoriu s-a dispus de subprefect.

Dealtfel această măsură, după cum a declarat prim-pretorul plasei Năsăud, este o măsură de retorsiune și se pretextează că ea a fost luată pentru că autoritățile românești din Orșova ar fi fixat încă din 31 August 1941 domiciliu forțat unguroaicei Tabian Ibolya. În realitate d-na în cauză ocupă o locuință mare împreună cu tatăl său în etate de 92 ani de profesie medic și un frate al ei de 57 ani, iar prim-pretorul plasei Năsăud urmând a fi scos în curând la pensie, intenționează să se mute în această locuință.

COMUNICAT ȘI: MIN. AF. EXT.; PROPAGANDEI

Sursa de încredere

A.M.R., *fond 5417*, dos.914, p.90-91

8.

Copie

ACT MEDICO-LEGAL

Subsemnatul dr. Alexandru Busitia, medic al Circ. Mociu, invitat fiind de Plotonul Grăniceri Pază 1/5 Mociu cu adresa nr.2186/10.03 1943 de a face autopsia cadavruului Irimuş Dumitru, m-am deplasat La frontiera maghiară în comuna Geaca unde împreună cu dl. medic cpt. Din armata maghiară dr. Ioan Barbie am procedat la facerea acestei autopsii și am constatat cel ce urmează;

1. Individul care urmează a fi autopsiat este de circa 164 cm lungime, având îmbrăcăminte o haină de pănură cu pete de sânge extinse, cioreci de pănură, un sfeter, cămașă, izmene și opinci.

2. Cadavrul este slab dezvoltat și slab hrănit, are pielea foarte palidă, se găsesc pe cadavru pete foarte întinse pe obrazul stâng și brațul stâng, rigiditate cadavrică generală.

3. Regiunea cefei este foarte murdară cu sânge pe partea păroasă a capului în partea stângă posterioară se găsește soluție de continuitate 1 cm lungime cu margini neregulate cu adâncime până la os. Aceași leziune se găsește în linia mediană circa 1 cm sub locul fontanelei mici. În vârful calotei în partea posterioară sub pilea păroasă a capului se găsește la palpeție un hematom de mărimea unei palme de bărbat, la presiune se evacuează sânge lichid din leziunile descrise. La secționarea pielii capului găsim că acest hematom este între pielea păroasă a capului și calotă, de grosimea unui deget. Descoperim calota găsim că ea nu prezintă fracturi, după deschiderea calotei găsim că meningele este ipedemic, creierul este iperemic, tumefiat. Baza craniului nu prezintă leziuni.

4. Gâtul nu prezintă schimbări care ar denota prezența leziunilor externe.

5. Toracele este astenic. Brațul stâng și ambele omoplaturi prezintă sufuziuni sângeroase extinse de culoare lividp. După deschiderea toracelui găsim că plămânul drept este liber în lobul superior și mijlociu găsim câțiva noduli tuberculoși de mărimea bobului de mazăre. Plămânul stâng este în întregime aderat, prezintă nodozități numeroase mai mici și mai mari în lobul inferior, iar în lobul superior se găsesc numeroși noduli cazeificați.

6. Musculatura inimii este flască, cavitățile sunt goale și fără modificări patologice.

7. Splina de mărime mijlocie, prezintă doi noduli cazeificați de mărimea unui bob de mazăre.

8. Din partea celorlalte organe n-am găsit modificări patologice.

CONCLUZIUNI: Leziunile descrise la punctul 3 și 5 provin din lovituri cu obiecte contondente. Cauza probabilă a morții este o comoție cerebrală sau un șoc, provenite din cauza loviturilor. În mod singuratic nici una din leziuni n-ar fi fost mortală. Probabil a contribuit la cauza morții tuberculoza pulmonară gravă constatată la individul autopsiat, și astenia generală consecutivă a acestei tuberculoze.

Notăm că individul autopsiat este în vârstă de 24 de ani, identitatea lui a fost stabilită de către martorii amintiți în procesul-verbal de desbatere.

Geaca, 11 Nartie 1942

Medicul Circ. Mociu
Dr. /ss/ Alexandru Busitia

Medic căpitan honved
Dr. /ss/Joan Barbie

Pentru conformitate,
/ss indescifrabil + parafa/

9.

DARE DE SEAMĂ
asupra reclamațiilor românești și maghiare înaintate
Comisiei Germane de ofițeri din Brașov

În cursul anului 1943 s-au înaintat Comisiei prin delegatul M.St.M. pentru anchetarea și soluționarea, un număr de 246 plângeri românești, cu subiecte variate, astfel cum se arată mai jos.

Paralel cu această activitate, delegatul M.St.M. a primit prin Comisie, pentru cercetare și informarea Comisiei, un număr de 83 cazuri maghiare, petrecute pe teritoriul Român. O parte din răspunsurile date Comisiei, în cazuri maghiare de oarecare importanță, au fost comunicate la timp, atât Ministerului Af. Străine, Direcțiunea Politică, cât și M.St.M.S.II-a.

Pentru o parte din răspunsuri, s-au cerut în prealabil instrucțiuni de la aceleași autorități.

În afară de această activitate arătată mai sus, delegatul M.St.M. a mai întocmit pentru Comisie diverse lucrări, în scopul de a informa și a crea o dispozițiune favorabilă, în profitul cauzei românești.

I. PLÂNGERI ROMÂNEȘTI

Se încadrează în 4 categorii, astfel:

A. STAREA ECONOMICĂ ȘI MATERIALĂ

Potrivit unui cunoscut principiu maghiar în materie de politică internă administrativă, minoritățile și în special românii, trebuie reduși la ultima expresie economică. Aplicarea celor mai variate metode a început imediat ce au intrat în posesia Ardealului de Nord și a continuat în cursul anului 1943, după cum se demonstrează prin cazurile arătate mai jos:

a) Deposedări:

Numărul de 14 cazuri arătat în situație este desigur infim pe lângă realitate. Prin ordonanța ministerială maghiară Nr. 1440-1941, s-a obținut un efect pustiitor din punct de vedere economic majoritatea bunurilor românești dobândite sub regimul românesc, trecând în patrimoniul elementului maghiar, la prețul la care au fost dobândite cu ani în urmă.

Pământurile date țăranilor în urma reformei agrare, au trecut din nou la fostul latifundiar.

În zona C.F.Deda-Sărățel, s-au expropriat pământurile pe baza unei ordonanțe ministeriale, exproprieri care au depășit necesitatea. S-a profitat de această ocazie pentru a se face colonizări sub pretext că se clădește pentru funcționarii C.F. Nici până astăzi cei dăunați nu au fost despăgubiți.

b) Rechiziții de vite

Și prin această măsură, elementul românesc a fost greu încercat.

Deși ungurii au arătat că măsura este generală și atinge în egală măsură populațiile indiferent de origine etnică, totuși constatările noastre au putut preciza că:

- la început rechizițiile s-au făcut numai de la români,
- ulterior s-au luat vite și de la unguri însă într-o măsură mai mică și fără a prejudicia starea economică a ungurilor.
- ungurii au fost avantajați la prețuri, fiindcă „întâmplător” vacile lor erau mai grase și deci clasate în categoria I-II-a, pe când acele ale românilor erau de regulă slabe.

c) Tabere de muncă-munci forțate

Pentru a mări și mai mult mizeria economică a românilor gospodăriile au fost lipsite de brațele valide de muncă. Circa 80.000 români au fost duși să lucreze în mine, păduri, cariere, fabrici etc.

Au fost constituiți în unități de lucru formate numai din români și supuși unui regim special.

Au lucrat cu hainele proprii până la totală uzură și fără posibilitatea de înlocuire din cauza lipsei de resurse materiale.

Pe timpul muncilor agricole au fost luați până și copii și femeile ca să lucreze pe moșiile latifundiarilor, în timp ce ogoarele românești rămâneau nelucrate.

Consecințele economice ce rezultă din această măsură luată de unguri nu mai au nevoie de nici un comentariu. De altfel guvernul român a fost sesizat și s-au făcut intervențiile diplomatice necesare, pentru remedierea situației.

d. Concedieri din serviciu, retrageri de brevete și licențe, retrageri de pensii

În aceste cazuri, ungurii au procedat fără nici un fel de considerație, avantajând la maximum elementul unguresc.

Motivele pentru care au fost dați afară din slujbă, sau li s-au retras pensiile au fost date prin sentințe judecătorești în unele cazuri din care reținem;

B. Nedemn de a primi pensie de la statul maghiar ca unul ce a fost subofițer în armata română, provenit din fosta armată maghiară, Cazul plotonerului major Gligor sau „a fost mare român pe timpul stăpânirii românești”.

e. Administrarea de averi

Pentru administrarea averilor românilor refugiați, acolo unde aceștia nu și-au numit un administrator cu procură legală, statul maghiar a numit curatori din oficiu.

Nu cunoaștem cazul în care vreo avere românească rămasă în Ardealul de Nord să producă venituri ci dimpotrivă, datoriile către stat se acumulează în așa măsură, încât aceste averi vor trece prin licitații, în curând, în mâna statului maghiar.

Cităm cazul tipic al Societății curat românești „Sovata”, administrată de un funcționar de la primăria Budapesta.

Modul cum este administrată această societate a făcut obiectul protestului acționarilor ei, transmis autorităților române cu documentarea necesară, cât și Comisiei Germane de Ofițeri din Brașov, prin delegatul M.St.M.

Ceea ce urmăresc ungurii prin acest procedeu, apare limpede. Prin aducerea acestei averi românești în stare de faliment, vor putea ușor să intre în posesia ei. Cazul se repetă în prezent cu Societatea de gaz metan din Tg.Mureș.

f. Lipsa mijloacelor de trai.

Ca o consecință a celor arătate în capitolele precedente posibilitățile de trai pentru populația românească din Ardealul de Nord sunt reduse la ultima expresie.

Dacă adăugăm la aceasta și rechizițiile de cereale, de lână, de produse gospodărești, raționalizarea la maximum a alimentelor 160-200 gr. Pe zi pâine sau mămăligă, avem imaginea completă a vieții românești.

La o primă cercetare în acest domeniu s-ar părea că măsura este generală atât pentru români cât și pentru unguri, adevărul însă este că ungurii primesc cantități mai mari din toate produsele alimentare și sunt avantajați sub toate formele.

Ca o consecință acestei stări de lucruri, refugiații continuă a îngroșa rândurile, părăsind și ce brumă le-a mai rămas. Și cu aceasta țelurile urmărite de unguri sunt atinse.

C. Persecuții

Se pare că în urma anchetei ministeriale Henke-Ruggeri din vara anului 1942, omorurile, maltrătarile etc., s-au mai stăvilit.

Am spus se pare pentru că realitatea este totuși alta, în sensul autoritățile maghiare au luat toate măsurile ca acte de asemenea natură să fie cu grijă mascate. Iar când ele devin cunoscute, aduc scuza pornirii firești a populației maghiare care a suferit jugul românesc atâta vreme.

Astfel, se bate prin sate, se insultă, se aduc jigniri sentimentelor românești și în special se bate și se dau pedepse grele în armată și în

informațiile de muncă. Aceasta este încă unul din motivele refugierii a sute și sute de români, lunar.

În ceea ce privește Dreptatea în fața instanțelor judecătorești maghiare, aceasta aproape nu există. Din informațiile pe care le-am cules de la refugiați, rezultă că în procesele românești pledează numai адвоци români, care de regulă pierd procesele, neputând lupta cu nici un fel de argument împotriva solidarității și șovinismului maghiar pentru înfrângerea căruia nu există nici o lege și nici un principiu de drept.

D. Situația culturală și națională

Acest capitol fiind bine cunoscut de autoritățile românești nu mă voi referi decât la cazurile de maghiarizări și convertiri.

Desigur în acest domeniu, cazurile aduse nouă la cunoștință sunt puține, dar în realitate numărul lor este mare și va mai crește.

Din câte cunoaștem, sistemul prin care ungurii reușesc să atragă spre maghiarizare și schimbare de religie nu s-a schimbat. Reducerea celui vizat la cea mai neagră mizerie, amenințare, falsificarea de acte puse alături de mirajul unor avantaje imediate ca, desconcentrări, posibilități de muncă și trai mai bun etc., dau rezultate.

E. Tratamentul în armată

Armata este instituția în sânul căreia ungurii au găsit posibilitatea de a-și vărsa tot veninul ura împotriva elementului românesc.

Deși Domnul Col. v. Kenschitaki a declarat că nu va lua act niciodată de declarațiile dezertorilor, totuși acesta fiind deocamdată singura sursă de documentare, i-am făcut un memoriu, invitându-l să pășească spre documentare și concluzii și în acest domeniu. Fiindcă într-adevăr, tragedie românilor, numai aici o poate citi.

O mare parte din refugiați, sunt dezertori din armata maghiară sau alte formațiuni militare de muncă. Declarațiile lor arată categoric, că regimul de bătaie, pedepse grave, insulte și jignirea sentimentului național, duce la disperare, iar ungurii îl practică sigur fiindcă nici un for străin nu va păși la o anchetă în armată, iar în caz că totuși cineva se va interesa de soarta românilor în armată, acei care ar dori să declare ceva, se vor reține de teama răzbunărilor imediate.

F. Incidente de frontieră și zona 5 km

Capitolul cel mai important și luat îndeaproape considerarea de Comisie, este acel al incidentelor de frontieră, ca unul care exprimă mai complet situația și sentimentele reciproce ale celor două state, aflate într-o stare continuă de încordare politică. Cum am mai arătat și în raportul meu, grija Comisiei este ca aceste încordări politice să nu-i urmeze pe neașteptate un conflict armat, atât de nepotrivit pentru germani în situația actuală.

Într-adevăr, din anchetele făcute la teren, Comisia și a făcut în primul rând impresia, că la frontieră domnește o atmosferă de încordare, de pândă și de revanșe, care nu așteaptă decât ocazia care să dea naștere la conflicte mai serioase. Că martorii ambelor părți fac tot posibilul ca adevărații provocatori să nu poată fi identificați, o parte ocupând cu toată tăria pe cealaltă, aducând în sprijin dovezi contradictorii, astfel încât până la urmă lucrările rămân tot nelămurite.

Din numeroasele cazuri anchetate, s-a putut totuși constata că majoritatea incidentelor au fost provocate de unguri și organizate astfel încât totuși la o cercetare din partea Comisiei, lucrările să rămână tot nelămurite și atribuite stări de spirit de la frontieră. Cu această ocazie am de remarcat că majoritatea incidentelor au avut loc pe frontieră muntoasă începând de la Întorsura Buzăului spre Est și Nord, în lunile de vară și au avut de țel captivarea de grăniceri români pentru informații în lunile de încordare Iulie-August sau represalii pentru grăniceri sau jandarmi unguri captați pe teritoriul nostru.

În incidentele care au avut loc pe noua frontieră indicată de Dictatul de la Viena, ungurii au susținut cu tărie că vina se datorează numai românilor care nu voiesc să materializeze pe teren frontiera lăsând la aprecierea grănicerilor traseul ei imaginar. Punctul de vedere unguresc a fost susținut și de Domnul Col. Kenschitzki în care sens a făcut o intervenție scrisă. Evident nu s-a putut ține seamă de această intervenție și am rămas în aceeași situație dictat de interesele naționale românești.

În urma anchetelor făcute cu ocazia incidentelor de frontieră Domnul Col. Kenschitzki mi-a mărturisit că în fața probelor aduse de cele două părți pentru stabilirea provocatorului, probe care sunt întotdeauna contradictorii, Domnia sa se găsește în imposibilitate de a stabili adevărul și rămâne cu convingerea că șefii de sectoare pe frontieră sunt ei înșiși mistificați prin declarațiile subalternilor care caută să-și ascundă vina. În consecință nu-i rămâne decât să raporteze faptul în sine arătând drept cauză starea continuă de iritare la frontiera româno-maghiare.

Zona de 5 km.

În zona de 5 km incidentele au fost relativ puțin numeroase. Dintre acestea am atribuit importanța maximă cazurilor în care ungurii au căutat să procure informații de la locuitorii de pe teritoriul românesc. INTARUL dina ceste cazuri, au recurs chiar la maltratări.

Concluzie

Din izvoarele care ne-au stat la îndemână dintre care în primul rând declarațiile refugiaților, am căutat să fac o cât mai succintă expunere asupra stărilor și tratamentului românilor din Ardealul din Nord.

Situația lor nu s-a îmbunătățit, ci dimpotrivă s-a înrăutățit.

Dacă cineva ar privi superficial situația, ar putea rămâne într-adevăr cu impresia că „lucrurile s-au mai liniștit”, că „merge mai bine aceasta numai fiindcă nu se mai aude de omoruri și de schingiuri ca în anii trecuți. Se poate că din acest punct de vedere ar avea dreptate. Cercetătorului mai atent, fără a avea prea multe documente în mână, nu i-ar scăpa faptul că acum merge mai rău. Schingiurile morale și despuierea de bunuri s-au metodizat, s-au legiferat, s-au generalizat și s-au camuflat pe cât posibil.

Rezultatele scontate vor fi mai sigure.

Delegatul Marelui Stat Major

Lt.Colonel

Enescu Ioan

A.M.R., *fond 5417*, dos.914, p.169-174

FOTO-REPORTAJ - SESIUNEA DIN 30 AUGUST 2011

Prof. univ. dr. Ioan Scurtu

Grigore Bartoș, Ilie Bolojan, primar

M. Sălăgean, A. Faur, I. Lăcătușu, - referenți - I. Solomon, V. Stancu, G. Moisa

M.C. Lungu, P. Balaci – PARTICIPANȚI - C. Durgheu. V. Faur

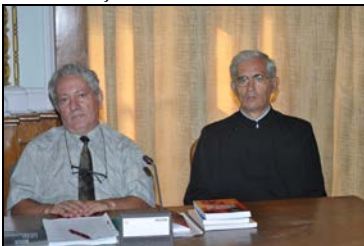

PARTICIPANT LA SESIUNEA din 30 August 2011 ORADEA

I. Lăcătușu, C. Moșincat, - referenți - M. Drecin

I. Surtu, M. Sălăgean, I. Bolojan C. Moșincat, D. Rusu

I. Solomon - Referenți - V. Stancu

PARTICIPANȚI LA SESIUNEA NAȚIONALĂ DE COMUNICĂRI
30 AUGUST 2011 - ORADEA

MĂNĂSTIREA Sfânta Cruce, Oradea

MĂNĂSTIREA SFÂNTA CRUCE, ORADEA - SOBOR DE PREOȚI
ȘI PARTICIPANȚI LA PARASTASUL DE POMENIRE A
ROMÂNILOR MARTIRI, DEPORTAȚI ȘI PRIGONIȚI DIN
ARDEAL DUPĂ 30 AUGUST 1940

M. Sălăgean, M. Drecin, Gh. Demian, M. Drecin, C. Moșincat, I. Popovici

Pr. M. Ghitea, Prof. I. Popovici, pr. D. Rusu, col. r. dr. C. Moșincat. prof. univ. dr. Cornel Durgheu, pr. Ioan Ciordaș, pr. M. Ioniță –la Mănăstirea Sf. Cruce, după parastas (de la stânga)

CUPRINS

Cuvânt lămuritor	p.5
Programul Sesiunii din 30 August 2011, Oradea	p.10
Prof. univ. dr. Ioan SCURTU (Universitatea București), Contextul internațional în care a fost impus „Arbitrajul” de la Viena (30 August 1940)	p.13
Conf. univ. dr. Marcela SĂLĂGEAN (Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca), Anul 1940 în istoriografia română	p.31
Prof. univ. dr. Mihai DRECIN (Universitatea din Oradea), Clujul în preajma ocupației maghiaro-horthyste din septembrie 1940 în amintirile universitarului Victor Jinga	p. 41
Conf. univ. dr. Gabriel MOISA (Universitatea din Oradea), Acțiunile revizioniste din nord-vestul României în anul 194	p.51
Dr. Ioan LĂCĂTUȘU, (Centrul European de Studii Covasna – Harghita, Sf. Gheorghe) Intoleranță și deznaționalizare. Biserici ortodoxe și greco – catolice din județele Ciuc, Odorhei și Treiscaune dărmate și devastate, în timpul ocupației fasciste ungare	p.59
Dr. Ioan LĂCĂTUȘU, prof. Vasile STANCU (Centrul European de Studii Covasna – Harghita, Sf. Gheorghe), Mărturii documentare despre românii din județul Treiscaune refugiați și expulzați, în urma Diktatului de la Viena	p. 95
Prof. univ. dr. Antonio FAUR (Universitatea din Oradea), Consecințele Dictatului de la Viena asupra evreilor din Oradea și Bihorul de Nord	p.141
Col. r. dr. Constantin MOȘINCAT, (Asociația Națională a Cavalerilor de CLIO, Oradea), Atrocitățile ungurești sub administrație horthystă (după septembrie 1940).....	p. 147
Fotoreportaj de la sesiunea din 30 August 2011, Oradea	p.163

**TEHNOREDACTARE
COMPUTERIZATĂ:**

S.C.TIPO IMPEX S.R.L. - EDITURA TIPO MC

STR. TUDOR VLADIMIRESCU NR.1, Ap. 13,

TEL/FAX : 0359 411 574

E-mail: tipomc@rdslink.ro

tipoimpex@rdslink.ro

DIRECTOR: *Dr. Constantin MOȘINCAT*

Formatare text: *Voichița Maria*

Coperta: *Costel Căraianul*

Format: *15x21cm*

Bun de tipar: *20.08 2012*

Hârtie offset: *80 g/mp*

Tipar : TIPO IMPEX

ISBN 978-973-88873-3-6